

**T.C.
BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**ULUSLARARASI SİYASETİN DEĞİŞEN YAPISI: YENİ BİR
HEGEMONYA ARACI OLARAK BRICS (2008-2023)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sercan TOPRAK

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans Programı

TEMMUZ 2025

**T.C.
BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**ULUSLARARASI SİYASETİN DEĞİŞEN YAPISI: YENİ BİR
HEGEMONYA ARACI OLARAK BRICS (2008-2023)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Sercan TOPRAK
(22435037019)
ORCID: 0000-0002-8280-7531**

**Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans Programı**

**Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Burak ÇAKIRCA
ORCID: 0000-0002-6035-7162**

TEMMUZ 2025

BTÜ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün 22435037019 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi Sercan TOPRAK, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “ULUSLARARASI SİYASETİN DEĞİŞEN YAPISI: YENİ BİR HEGEMONYA ARACI OLARAK BRICS (2008-2023)” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Dr. Öğr. Üyesi Burak ÇAKIRCA**
Bursa Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Dr. Öğr. Üyesi Aybala LALE KAHRAMAN**
Bursa Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Fatih YAŞLI
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Savunma Tarihi : 28.07.2025
Teslim Tarihi :

20.04.2016 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 9/2 ve 22/2 maddeleri gereğince; Bu Lisansüstü teze, Bursa Teknik Üniversitesi’nin abonesi olduğu intihal yazılım programı kullanılarak Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nün belirlemiş olduğu ölçütlere uygun rapor alınmıştır.

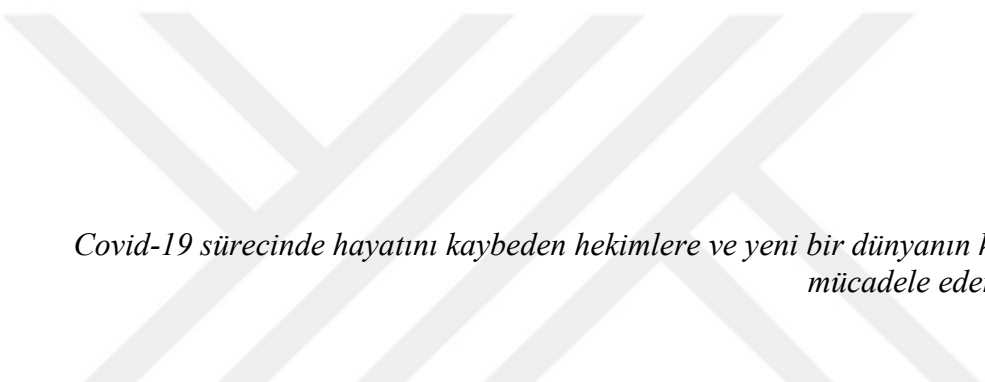
İNTİHAL BEYANI

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belgelediğimi, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim.

Öğrencinin Adı SOYADI: Sercan TOPRAK

İmzası:

X X X X X

*Covid-19 sürecinde hayatını kaybeden hekimlere ve yeni bir dünyanın kurulması için
mücadele eden işçi sınıfına.*

ÖNSÖZ

Her çalışma belirli zor şartların içerisine doğmakta ve yazım süreci belirli zorluklar içerisinden geçmektedir. Bu tez çalışması da benzer zorlu süreçlerden geçmiştir. Bu süreç içerisinde çeşitli defalar tez yazım sürecinden uzaklaşmak durumunda kalmama rağmen her seferinde beni yeniden ayağa kaldırmak için uğraşan, sohbet ve tartışmalarımız ile ufkumu genişleten sayın danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Burak ÇAKIRCA'ya sonsuz teşekkür ederim. Değerli fikirleri, yapmış oldukları analizler ve yaratmış oldukları tartışmalar ile ufkumu genişleten Prof. Dr. Akif AKALIN ve Doç. Dr. İlker Belek'e de teşekkürü borç bilirim. Akademik gelişmemin çeşitli aşamalarında vermiş oldukları çeşitli dersler ile ufkumun genişlemesi ve akademik disiplin kazanmamda önemli katkıları olan Prof. Dr. Rıza SAM'a, Dr. Öğr. Üyesi Ebru Deniz OZAN'a, Öğr. Gör. Dr. Mert DİKİCİ'ye, Öğr. Gör. Ahmet Yılmaz AKBULUT'a, kaynak temini konusunda yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Ömer ATAGENÇ ile Arş. Gör. Dr. Pınar KAHYA'ya sonsuz teşekkürler. Tez jürimde olmayı kabul ettikleri ve değerli katkıları için Doç. Dr. Fatih YAŞLI'ya ve Dr. Öğr. Üyesi Aybala LALE KAHRAMAN'a teşekkür ederim. Akademik teşekkürlerimin yanı sıra kişisel teşekkür borçlarım da bulunmaktadır. Kısa bir süre aralarında bulunmama rağmen bana çok şey katan Görükle Kültür Sanat Platformu'ndaki eski arkadaşlara, tez yazım sürecinde manevi desteklerini ve fikirlerini esirgemeyen Ceren ŞAHİN'e, tez okumalarımın ve yazımının bir kısmını yaptığım ve aradığım kitapları bulmam konusunda her zaman yardımcı olan Ezgi Kitabevi çalışanlarına da teşekkür ederim. Belki de en zoru Elif ile Necmettin'e teşekkür etmek olacak. Zira ne yazsam eksik kalacak ve ikisine edeceğim teşekkür hayatıma yapmış oldukları katkıları tarif edemeyecek bir teşekkür olacak. Hem lisans hem yüksek lisans sürecine başlamamda hem de bu tez çalışmasının oluşmasında her zaman bende yeri ayrı olacak olan Dr. Elif KÖSE'nin önemli ve büyük katkıları bulunmaktadır; kendisine hayatıma kattığı güzellikler, paylaştığımız yıllar, tüm yoğunluğuna rağmen yüksek lisans ve tez yazım sürecinde göstermiş olduğu destekler için sonsuz teşekkürü borç bilirim, minnettarım. Elif olmasaydı açıkçası bu yüksek lisans tezi de yazıl(a)mazdı. Elbette Necmettin'i unutmak olmaz; gece geç saatlere kadar yapmış olduğum okumalar sırasında uykulu gözlerle kendisini sevdirmeye gelmesi, yaptığı tatlı yaramazlıklar ve miyavlamaları bu tezin yazım sürecini kolaylaştıran şeylerden olmuştur. Teşekkür ederim küçük dostum.

Temmuz 2025

Sercan TOPRAK

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	x
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xi
ÖZET.....	xii
SUMMARY	xiii
1. GİRİŞ	14
2. SÖMÜRGEÇİLİK ve EMPERYALİZM.....	17
2.1 İlkel Birikim Aracı Olarak Sömürgecilik.....	18
2.2 Uluslararası Sistemin Yeni Belirleyicisi: Emperyalizm.....	24
2.2.1 İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra emperyalizm teorileri.....	42
2.2.2 Yeni emperyalizm kuramları	47
3. SOĞUK SAVAŞ'TAN YENİ DÜNYA DÜZENİ'NE: ULUSLARARASI SİSTEME GENEL BİR BAKIŞ (1945-1990).....	51
3.1 Ekonomik Hegemon Sistem.....	53
3.2 Askeri Açıdan Hegemon Sistem	65
4. NEOLİBERAL HEGEMONYA DÖNEMİ.....	72
5. KAPİTALİZMİN KRİZİ, EMPERYALİST SİSTEMİN HEGEMONYA BUNALIMI ve ULUSLARARASI SİSTEMİN DEĞİŞEN DİNAMİKLERİ: BRICS (2008-2023).....	79
5.1 ABD Hegemonyası Çözülüyor mu?.....	79
5.2 Çin Yeni Hegemon Adayı Olabilir mi?.....	85
5.3 BRICS Yeni Bir Hegemonya Kurabilir mi?	92
6. SONUÇ.....	123
KAYNAKLAR	132
ÖZGEÇMİŞ.....	140

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ASEAN	: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
BIMSTEC	: Bengal Körfezi Çok Sektörlü Teknik ve Ekonomik İşbirliği Girişimi
CIA	: Merkezi İstihbarat Teşkilatı
COMECON	: Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
COVAX	: Covid-19 Aşılarına Küresel Erişim
CRA	: Koşullu Rezerv Düzenlemesi
DB	: Dünya Bankası
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
FED	: Amerika Birleşik Devletleri Merkez Bankası
G20	: Yirmiler Grubu
IMF	: Uluslararası Para Fonu
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NEPAD	: Afrika'nın Kalkınması İçin Yeni Ortaklık
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1: ABD'nin 1938-1955 yılları arasındaki Gayri Safi Yurtiçi Hasıla verileri	59
Çizelge 2.2: ABD'nin 1938-1955 yılları arasındaki Gayri Safi Özel Yurtiçi Yatırım verileri	59
Çizelge 2.3: BRICS üyesi ülkelerin sahip olduğu dünyada kanıtlanmış ham petrol rezervleri.....	117
Çizelge 2.4: 2022 yılında BRICS üyesi ülkelerin günlük olarak gerçekleştirmiş oldukları ham petrol üretimi	117

ULUSLARARASI SİYASETİN DEĞİŞEN YAPISI: YENİ BİR HEGEMONYA ARACI OLARAK BRICS (2008-2023)

ÖZET

Bu tez çalışmasında 2008 küresel krizi ile birlikte ortaya çıkan BRICS'in 2008-2023 arası dönemi ve uluslararası sisteme etkileri incelenmiştir. 2008 küresel krizi ile birlikte ABD'nin uluslararası sistem içerisindeki hegemonyası gerilemeye başlamış, buna karşın Çin'in uluslararası sistem içerisindeki etkisi artmaya başlamıştır. ABD'nin uluslararası sistemdeki gerilemesine karşın Çin'in artan etkisi aynı zamanda Çin'in uluslararası sistemdeki ABD hegemonyasına meydan okumaya başlamasına da neden olmuştur. BRICS'in böyle bir konjonktür içerisinde kurulmuş olması BRICS'in uluslararası sistem içerisinde yaşanabilecek hegemonya değişiminde aracılık misyonu üstlendiğini ve hem BRICS üyesi ülkeler arasında hem de uluslararası sistemdeki artan etkisi açısından bakıldığında ABD ile rekabet edebilecek gücün Çin olduğu görülmektedir. Bu açıdan uluslararası sistemde ABD hegemonyası yerine Çin hegemonyası kurulacağı, yeni hegemonya kurulumunda BRICS'e düşen rol, BRICS'in hedefleri ve örgütün kurmuş olduğu Yeni Kalkınma Bankası düşünüldüğünde BRICS'in yeni bir bağımlılık ilişkisi yaratacağı da açıktır. Diğer yandan ABD'nin uluslararası sistem ve uluslararası ticaret üzerindeki hegemonyasının tesis edilmesi açısından dolar hakimiyeti, IMF ve DB gibi uluslararası finansal örgütlerin önemli misyonlar üstlendikleri ve bunların İkinci Dünya Savaşı'nın bittiği yıl olan 1945 sonrası dönemde kuruldukları düşünüldüğünde uluslararası sistemde yetmiş sekiz yıllık bir ABD hegemonyasının bulunduğu, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından uluslararası sistemdeki tek güç olduğu düşünüldüğünde uluslararası sistemdeki hegemonya değişiminin bugünden yarına gibi kısa bir sürede gerçekleşmeyeceği, ancak uzun vadede gerçekleşeceği ve Çin'in yeni hegemonik güç olacağı belirtilebilir. Dolayısıyla bu tez çalışmasında uluslararası sistemdeki ABD hegemonyasının zayıfladığı ve Çin'in etkisinin arttığı sonucuna ulaşılmış olmasının yanı sıra BRICS'in hem uluslararası sistemdeki hegemonya değişiminde rol üstleneceği hem de geliştirmekte olan ülkeler açısından bir kurtarıcı olmasından ziyade söz konusu ülkeler üzerinde Yeni Kalkınma Bankası ve belki ileride kurulacak yeni kurumları ile nüfuz oluşturmaya çalıştığı ve yeni bir bağımlılık ilişkisi yaratacağı sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra BRICS üyesi ülkelerin özellikle Afrika gibi ülkeleri sömürdükleri sonucuna da ulaşılmıştır. Dolayısıyla BRICS geliştirmekte olan veya gelişmemiş ülkeler açısından bir kurtarıcı işlevi üstlenmemekte, aksine ülkelerin ABD'ye olan ve yıllardır süren bağımlılıklarını değiştirerek, Çin'e bağımlı hale getirmeye çalışmaktadır. Bu açıdan da BRICS'in ABD ve Batı egemenliğindeki diğer örgütler gibi bir işleve ve misyona sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: BRICS, Uluslararası sistem, Hegemonya, Yeni soğuk savaş, ABD – Çin rekabeti

THE CHANGING STRUCTURE OF INTERNATIONAL POLITICS: BRICS AS A NEW HEGEMONY TOOL (2008-2023)

SUMMARY

This thesis examines the BRICS formation that emerged with the 2008 global financial crisis and its impact on the international system during the period between 2008 and 2023. With the onset of the crisis, the hegemony of the United States within the international system began to decline, while China's influence started to rise. As U.S. dominance waned, China's growing role in the system also led it to begin challenging American hegemony. The fact that BRICS was established within such a conjuncture suggests that it has assumed a mediating role in a potential shift of global hegemony. Considering both the increasing influence of BRICS among its member states and in the wider international system, it is evident that China is the only power capable of competing with the United States. In this context, it is argued that U.S. hegemony may be replaced by Chinese hegemony, and that BRICS plays a significant role in the establishment of a new hegemonic order. Given BRICS's goals and the establishment of institutions such as the New Development Bank, it becomes clear that BRICS is also creating a new form of dependency. On the other hand, U.S. hegemony in the international system and global trade has been largely maintained through dollar dominance and institutions like the IMF and World Bank, which were founded after the end of World War II in 1945. This indicates that the United States has sustained its global dominance for 78 years. After the collapse of the Soviet Union in 1991, the U.S. emerged as the sole superpower. Therefore, it can be stated that a hegemonic transition in the international system will not happen overnight, but rather over the long term, with China gradually becoming the new hegemonic power. In conclusion, this thesis argues not only that U.S. hegemony is weakening and China's influence is increasing, but also that BRICS will play a role in the transition of global hegemony. However, rather than acting as a savior for developing countries, BRICS—through the New Development Bank and possibly through future institutions—seeks to expand its influence and establish a new form of dependency. Furthermore, it is concluded that BRICS member states have also been involved in the exploitation of countries, particularly in regions such as Africa. Therefore, BRICS does not function as a liberating force for developing or underdeveloped nations; rather, it appears to be shifting these countries' long-standing dependency from the United States to China. In this regard, BRICS seems to fulfill a role and mission similar to that of other Western-dominated institutions.

Keywords: BRICS, International system, Hegemony, New cold war, US – China competition

1. GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası sistem kapitalist iktisadi sistemi benimseyen ve liberal demokrasiye sahip olan ABD ile planlı ekonomi ve sosyalizmi benimseyen Sovyetler Birliği'nden yani Batı Bloğu ile Doğu Bloğu'ndan oluşan iki kutuplu bir yapıya bürünmüştür. Bu dönem aynı zamanda Soğuk Savaş'ın yaşandığı dönemdir. 1945-1991 arası iki blok arasında süren Soğuk Savaş ideolojik, iktisadi ve siyasal karşı karşıya gelişleri içerdiği gibi, aynı zamanda iki kutup dışında kalan ülkeler de politikalarını ya bu ülkelere göre belirleyip iki kutuptan birisinin içerisinde yer alıyorlardı ya da Bağılantısızlar Hareketi'nde olduğu gibi üçüncü bir yol denemeye yani halkçı politikalar izlemeye, planlı ekonomi uygulamaya, kendi ülkelerinde yabancı sermayenin egemenliğinde olan yeraltı – yerüstü kaynaklarını millileştirmeye gidiyor, ancak sosyalist demokrasi ve sosyalizmi benimsemiyorlardı. Sovyetler Birliği ve sosyalist bloğun çeşitli nedenlerden dolayı 1991 yılında dağılmasının ardından uluslararası sistem de iki kutuplu yapıdan ABD'nin hegemonyasının tam anlamıyla tesis edildiği tek kutuplu bir yapıya evrilmiştir.

1991 yılı ile birlikte ABD her ne kadar uluslararası sisteme tek başına egemen olsa ve tek kutuplu bir uluslararası sistem tesis edilmiş olsa da ABD'nin uluslararası sistem içerisindeki hegemonyasında sarsıntılar da yaşanmaya başlanmıştır. ABD'nin uluslararası sistem içerisindeki sarsıntıları her ne kadar Vietnam Savaşı dönemlerine kadar götürülebilecek olsa da asıl belirleyici olan 2008 krizi olmuştur. Zira ABD'nin hegemonyasını sarsan önceki krizlere ABD neoliberalizme geçiş, Washington – Post-Washington Konsensüsü gibi çözümler üretebilse de 2008 krizine yönelik böyle bir çözüm üretememiştir. Bunun yanı sıra 2008 krizinin şiddeti 1929 krizi ile de karşılaştırıldığı takdirde 2008 krizinin 1929 krizinden daha büyük bir kriz olduğu ve dolayısıyla etkisinin daha fazla olduğu görülmektedir (Tooze, 2021). Diğer yandan 1970'li yıllar ile birlikte finansallaşma, spekülatif sermayenin artışı, ülkelerin uluslararası kapitalizme ve uluslararası sisteme artan bağımlılıkları neticesinde ülkeler iktisadi ve siyasal olarak daha kırılgan hale gelmişler ve bunun neticesinde 2008 krizi

ABD’de ortaya çıkmasına rağmen diğer ülkelere de kolay bir şekilde yayılarak etkisi altına almıştır.

2008 küresel krizinin ABD’de başlaması krizin Batı ülkelerinin krizi olduğu algısının güçlenmesine yol açmıştır. ABD ve Batılı gelişmiş ülkelerde kriz ile birlikte işsizlik, yoksulluk oranları artarken, iktisadi göstergeler ve bölüşüm ilişkilerinde bozulmalar yaşanırken gelişmekte olan ülkelere, özellikle Çin’de durum farklı gelişmiş ve Çin’in büyüme rakamları çift haneli rakamlardan tek haneli rakamlara düşse de büyümesi pozitif seyretmiştir. Bu durum da uluslararası sistem içerisinde bir yandan Çin’in etkisinin artmasına yol açarken, diğer yandan da bu süreçte gelişmekte olan ülkeler tarafından BRICS kurulmuştur.

BRICS’in kuruluşu her ne kadar 2009 yılındaki ilk resmi toplantıya tarihlense de ilk olarak 2001 yılında Goldman Sachs ekonomistlerinden Jim O’Neill tarafından gündeme getirilmiş (Kozanoğlu, 2023) ve dünyada yükselen ülkeleri ifade etmiştir (Ademoglu, 2019). Hem 2001 yılında ilk gündeme getirildiğinde hem de 2009 yılında gerçekleşen ilk resmi toplantı sırasında örgütün adı kurucu dört ülke olan Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin’in kısaltılmasından oluşarak BRIC olmuştur. Örgüt 2011 yılında ilk genişleme dalgasını yaşayarak Güney Afrika’yı üyeliğe kabul etmiş ve bunun üzerine örgütün adı BRICS olarak değiştirilmiştir. Diğer yandan örgüt 2024 yılında ikinci genişleme dalgasını yaşamış ve Etiyopya, İran, Arjantin, Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır, Suudi Arabistan da örgüte üye olmuşlardır.

BRICS’in hedeflerine bakıldığı zaman ise bunların uluslararası sistemde çok kutuplu bir yapının tesis edilmesi, de-dolarizasyon ile uluslararası sistem ve uluslararası ticarete doların hakimiyetinin kırılması ve bu amaçla yerel para birimlerinin teşvik edilmesi olduğu görülmektedir.

Bu tezde 2008 yılındaki ilk gayri-resmi toplantısı ile uluslararası gündemde kendisine yer bulan BRICS’in 2008-2023 arası dönemi Marksist emperyalizm teorilerinden Lenin’in 1916 yılında geliştirmiş olduğu emperyalizm teorisi ile incelenecek ve dolayısıyla tarihsel materyalist bir yöntem benimsenecektir. BRICS’in bu dönemi incelenirken BRICS’in nasıl değerlendirilmesi gerektiği, bir diğer deyişle BRICS’in uluslararası sistemin ABD hegemonyasından kurtarılması açısından bir “kurtuluş umudu” mu yoksa ABD’nin yaratmış olduğu bağımlılık ilişkilerine karşı yeni bir bağımlılık ilişkisi yaratacak emperyalist bir oluşum mu olduğu sorusu tezin ana

sorularından birisini oluşturmaktadır. Bir diğer soru ise BRICS uluslararası ticaret ve uluslararası sistemdeki dolar hegemonyasına son verebilir mi? Bir başka soru ise BRICS üyesi ülkelerde sağ popülist liderlerin iktidara gelmesi BRICS'i etkiler mi? Daha önce BRICS üzerine yapılan çeşitli tez çalışmaları bulunmaktadır. Literatürde yer alan söz konusu bu tez çalışmaları BRICS üyesi ülkeler arasındaki veya BRICS üyesi ülkeler ile örgüte üye olma potansiyeli taşıyan ülkeler arasındaki bankacılık, borsa işlemleri gibi alanlara yöneliktir. Bu nedenle bu tez çalışmasının BRICS'in değerlendirilmesi açısından literatüre önemli bir katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma dört bölüme ayrılmaktadır. İlk bölümde ülkeler arasındaki bağımlılık ilişkisinin nasıl kurulduğunun anlaşılması, emperyalizmin uluslararası sistemin belirleyicisi olduğu düşünüldüğü ve bu çalışmada Marksist emperyalizm kuramlarından faydalanılacağı için sömürgecilik ile emperyalizm incelenmiş, bunun yanı sıra literatürde sömürgecilik ile emperyalizmin birbirlerinin yerlerine kullanılarak oluşan kavram karmaşasına karşın iki terimin farklılıkları vurgulanmıştır. İkinci bölümde ise İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan iki kutuplu uluslararası sistem Sovyetler Birliği'nin dağıldığı 1991 yılına kadar incelenmiş ve 1970'li yıllarda yaşanan kriz konjonktürü ile neoliberalizme geçişin ABD hegemonyası ve uluslararası sistem açısından öneminden bahsedilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünü oluşturan kısımda ise 2008 küresel krizinin ABD'de nasıl ortaya çıktığı ve diğer ülkelere yayılması incelenmiştir. Bunun yanı sıra 2008 küresel krizinin ABD'nin hegemonyasını nasıl aşındırdığı ve BRICS'in kuruluşunda oynamış olduğu rol ve BRICS'in gelişimi incelenmiştir. BRICS üzerine yapılan inceleme sırasında BRICS'in gerçekleştirmiş olduğu zirvelerin tutanaklarından faydalanılmış ve böylece bu çalışmada birincil kaynaklar da kullanılmıştır. Bunun yanı sıra yine bu bölümde hem Yeni Soğuk Savaş hem de Atlantik/ABD ile Avrasya/Rusya/Çin arasında gerçekleşen hegemonya mücadelesi de değerlendirilmiştir. Son bölümü oluşturan sonuç bölümünde ise BRICS'in uluslararası sistemde üstlenmiş olduğu rol, BRICS'in de-dolarizasyon hedefinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği incelenmiş ve BRICS'in özellikle gelişmekte olan veya geri kalmış ülkeler açısından bir bağımlılık ilişkisi yaratıp yaratmayacağı değerlendirilmiştir.

2. SÖMÜRGEÇİLİK ve EMPERYALİZM

Sömürgecilik¹ ve emperyalizm terimleri ile bu terimlerin ifade etmiş oldukları uygulama pratikleri genellikle birbirlerinin yerlerine kullanılmaktadır. Bu durum hem iki kavram arasındaki farkların silikleşmesine hem de iki kavramın aynışmasına yol açmaktadır. Postkolonyalizm alanında yapmış olduğu çalışmalar ile tanınan Young (2016) da sömürgeci ve emperyalin birbirlerinden farklı terimler olmalarına rağmen eş anlamlı terimler gibi kullanılmasının postkolonyal yazının bir özelliği olduğunu belirterek sömürgecilik ve emperyalizm terimlerinin aynışdırılması tehlikesine dikkat çekmiştir. Her ne kadar sömürgecilik de emperyalizm de bir devletin bir başka devlet üzerinde çeşitli biçimlerde tahakküm kurmasına veya bir başka deyiş ile güçlü devletin güçsüz devleti ve halklarını çeşitli biçimlerde sömürmesine dayanıyor olsa da sömürgecilik ve emperyalizm terimleri farklı iktisadi, tarihi, siyasi dönemlere tarihlenmekte ve farklı uygulama pratikleri ile gündeme gelmektedirler. Dolayısıyla sömürgecilik ve emperyalizm arasındaki farkların silikleşerek iki kavramın aynışdırılmaya çalışılması hatalı bir yaklaşımı bünyesinde barındırmanın yanında iktisadi, tarihi ve siyasi değışimleri görmezden gelmeye de bir ölçüde zemin hazırlamaktadır. Her ne kadar sömürgecilik ve emperyalizm terimleri birbirlerinden farklı iktisadi, tarihi ve siyasi dönemleri ifade ediyor olsalar da emperyalizm bir ayağını kapitalizme dayandırırken diğeri ayağını da sömürgeciliğın tarihsel mirasına dayandırmaktadır.

¹ “Kolonyalizm” kelimesi Fransızca *colon* sözcüğünden türemiştir. *Colon* terimi ise anlam olarak hür çiftçi, sömürgeli (<https://www.fransizcasozluk.net/index.php?q=colon>), sömürge yerleşimcisi veya çiftçisi anlamına gelmektedir. (Young, 2016: 25) Yani “kolonyalizm” ve “sömürgecilik” terimleri birbirlerinden farklı iki terimi ifade etmektedir. Kelleci (2023) de kolonyalizm ve sömürgecilik terimlerinin köken olarak birbirlerinden farklı olduklarını ancak Türkçe literatürde iki terimin birbiri yerine kullanıldıklarını ifade etmekte, kolonyalizmin “uzak topraklara gidip yerleşen koloni deneyimine” vurgu yaptığını, sömürgeciliğın ise “uzak toprakların yerel olanaklarını ve zenginliklerini sömürmek yoluyla kurulan ilişkiye” karşılık geldiğini belirtmektedir. Bu nedenle “kolonyalizm” terimi kullanıldığı zaman aslında sömürgeci pratiklerin bir türü ifade edilirken diğeri türü dışlanmaktadır. Bu yüzden söz konusu tez çalışmasında iki farklı sömürü pratiğinden herhangi birisini dışlamamak için “kolonyalizm” terimi yerine daha genel bir anlama karşılık gelecek şekilde “sömürgecilik” terimi kullanılacak ancak referans kaynaklardan yapılacak alıntı veya atıflar nedeniyle yer yer “kolonyalizm” terimine de rastlanacaktır.

2.1 İlkel Birikim Aracı Olarak Sömürgecilik

Sömürgecilik; yabancı toprağın işgal edilmesini, işgal edilen toprağın işlenerek oraya başka insanların yerleştirilmesini içermektedir (Ferro, 2017). Bir başka tanıma göre ise sömürgecilik başka insanlara ait olan toprak ve malların fethedilerek denetlenmesini ifade etmektedir (İplikci, 2017). Diğer bir sömürgecilik tanımına göre ise sömürgeleştirme terimi başlangıçta farklı anlamda kullanılmasına rağmen sonraki süreçte sömürgeleştirmenin anlam değişimine uğradığı yolundadır. Bu tanıma göre Avrupalılar tarafından kullanılan sömürgeleştirmenin özgün hali zenginliklerin çıkarılması ve yerli halk üzerinde hükümrânlık kurulması anlamına gelmemektedir. Sömürgeleştirmenin ifade etmiş olduğu anlam yerel halkın kendilerine özgü kültürler ile kurulu olan bağı koparmadan dinsel, siyasal, iktisadi açılardan daha iyi şartlarda yaşamak isteyen yerli halkın başka yerlere taşınmasını ifade etmektedir. Sömürgeleştirme hareketi bu şekilde değerlendirildiğinde sömürgecilik güçlünün güçsüze hükmetmesinden ve onu sömürmesinden çok farklı yerlerde yaşamak isteyen insanların bir araya getirilmesini ifade etmektedir. Bu sömürgecilik tanımına göre sömürgeciliğin güçlünün güçsüz üzerinde tahakküm kurmasını beraberinde getirmesinin nedeni söz konusu topluluğun başka yerlere yerleşmek istemesinin bir çıktısı, yan ürünü olması, farklı bir yere gidecek topluluğun gitmiş olduğu topraklarda zaten yerlilerin yerleşik ve yaşıyor oluşudur. İlerleyen süreçlerde ise sömürgeciler yerli halk ile aralarındaki ayrımı diri tutmaya çalışmışlar ve hatta Anglosakson ve İspanyol sömürgeciler yerli halk üzerinde tahakküm kurmak ve onlara hükmetmek yerine yerli halkı imha etmeye başlamışlardır. Sömürgecilerin yerlileri imha etmesine Avustralya ve Amerika örnekleri verilebilir (Young, 2016).

Sömürgeciliğin bu şekillerde tanımlanmasına rağmen sömürgecilik tarihi genellikle 1492 yılında gerçekleşmeye başlayan Büyük Keşifler ile başlatılmaktadır. Bu anlayışa göre 15. yüzyıldaki keşifler ile birlikte “gerçek anlamdaki sömürgecilik macerası” yani sömürgecilik tarihi de başlamıştır. Bu dönem aynı zamanda Kastilya Kralı 4. Enrique’nin Jean de Béthencourt’a Kanarya Adaları’nı fief olarak verdiği dönemi de ifade etmektedir (Ferro, 2017). Sömürgecilik tarihini 1492 yılı ile birlikte başlatmak Avrupa-merkezci bir yaklaşımı içinde barındırdığı gibi aynı zamanda bu yaklaşım ile uyumlu olarak tarihi Batı’nın tarihi ile başlatmanın da bir sonucudur. Avrupa-merkezci bakış açısı dolayısıyla hem sömürgecilik tarihinin

hem de genel olarak tarihin Batı'nın tarihi ile birlikte başlatılması ise Batı hegemonyasının meşrulaştırılmasına ve bu hegemonyanın güçlenmesine hizmet etme amacını taşımaktadır. Nitekim Ferro (2017) da sömürgecilik tarihinin Batı tarihçi geleneği tarafından Büyük Keşifler dönemi ile başlatıldığını ifade etmektedir. Avrupalılar yüzyıllar boyunca sömürgecilik uygulamasını gerçekleştirmiş, teorize etmiş ve bu şekilde dünyayı tektipleştirmiş olsalar da dünyanın bugünkü halini almasında başka sömürgecilik hareketleri de etkili olmuştur (Ferro, 2017). Her ne kadar belirtilen sömürgecilik ve sömürgeleştirme tanımlarından üçüncüsü Avrupa özeline odaklanıyor olsa da Avrupa'nın girişmiş olduğu sömürgecilik hareketlerinden önce de sömürgecilik olgusu yaşanmış ve başka ülkeler fethedilerek sömürgeleştirilmiştir. Örneğin Eski Yunan ve Roma koloniciliği tarihte karşımıza çıkmaktadır. Arapların ve Türklerin Kara Afrika, Akdeniz kıyıları, Batı Asya'nın bir kısmını Hindistan'a kadar fetih hareketleri gerçekleştirmiştir. Hindistan'ın Seylan'ı, Çin-Hindi yarımadasının bir kısmını, Sunda Takımadaları'nı sömürgeleştirdiği sömürgecilik tarihinde karşımıza çıkmaktadır. 15. yüzyılda Çin Afrika'nın doğu kıyılarını keşfe çıkarak Tibet'i sömürgeleştirmiştir. Japonya Yeso'yu sömürgeleştirmiş ve bunun ardından Ruslar Sakalin'e, Fransızlar Kanada'ya gitmişlerdir (Ferro, 2017). Bu faaliyetlerden de anlaşılacağı üzere sömürgecilik tarihi Batılı ülkelerin 1492 yılında gerçekleştirmeye başlamış olduğu Büyük Keşifler çağı ile birlikte başlamamakta, aslında bu tarihten daha önce başlamaktadır. Bunun yanı sıra sömürgecilik tarihi 1492 yılında başlatıldığı takdirde 1492 yılından önce gerçekleştirilen sömürgecilik faaliyetleri görmezden gelinecektir. Bu açıdan da sömürgecilik tarihi Büyük Keşifler çağından öncelere dayanmaktadır.

Çin ve Endülüs Emevi İmparatorlukları'ndan da görüleceği gibi geleneksel olarak İmparatorluklar tek kara parçası üzerinde yayılmayı yoğunlaştırmışlardır (Young, 2016). Bunun muhtemel nedenleri deniz aşırı gidecek gemilerin yetersizliği, yön bulma araçlarının yeterince gelişmemiş olması olabileceği gibi aynı zamanda denizaşırı fetihler için gerekli insan gücünün yetersizliği de olabilir. Bu dönem Arap İmparatorluğu da diğer İmparatorluklar gibi tek kara parçası üzerinde yayılmayı yoğunlaştırmıştır. Roma İmparatorluğu'nun bölünmesinin ardından parçalanan Akdeniz dünyası 7. yüzyıldan itibaren Arapların İslamiyetin yayılması başta olmak üzere çeşitli nedenlerle gerçekleştirmiş oldukları savaşlar ve fetihler

ile önemli ölçüde birleşmiştir. Bu dönem de Arapların karşısında Bizans İmparatorluğu ve Karolenj İmparatorluğu Hristiyan dünyasını temsilen Akdeniz'in tamamen birleşmesi yolunda engel oluştursa da asıl engel Bizans İmparatorluğu'dur. Ancak Arap İmparatorluğu sonraki yüzyıllarda Sünni – Şii çatışması, hakimiyeti altında bulunan geniş toprakları kontrol etmenin getirmiş olduğu zorluklar, ekonomik sebepler gibi nedenlerden dolayı parçalanmaya başlayacaktır. Arap İmparatorluğu'nun parçalanmasının ardından Haçlı Seferleri dönemi başlamıştır². Bu dönemlerde Arapların yerine geçen Osmanlı cihada girişerek 1453 yılında Bizans'a karşı zafer kazanmış ve Viyana'ya sefer düzenlemiştir (Ferro, 2017).

Tarihsel süreç içerisinde gerçekleşen gelişmeler neticesinde karavela gemileri ve yol bulma araçları da gelişmiştir. Karavela gemileri okyanusları aşabilme (Young, 2016) özelliğine sahip oldukları için imparatorlukların yayılmacı özellikleri de 16. yüzyıldan itibaren değişmeye başlamıştır. İmparatorluklar önceden belirli kısıtlılıklar nedeniyle aynı kara parçası üzerinde yayılma ve buraları fethederek sömürgeleştirme yolunu tercih ederlerken bu gelişmeler neticesinde yayılmacılık stratejilerinde de değişiklikler yaşanmış ve gözlerini denizaşırı topraklara dikmeye başlamışlardır (Young, 2016).

1492 yılına gelindiği zaman Kral 2. Ferdinand ve eşi Isabella Haçlı Seferi düzenleme düşüncesine yönelmişlerdi. Haçlı Seferi'nin amacı Endülüs Emevi İmparatorluğu hakimiyetinde olan Granada'yı Endülüs Emevileri'nin hakimiyetinden kurtararak Müslümanların İspanya'yı sömürmesine son vermek ve böylece Prester John'un Hristiyan krallığı ile temasa geçmekti. Bu nedenle Kristof Kolomb'un Batı'ya olan seferine ilk başta destek verilmemiş (Young, 2016) ancak Granada'nın Kral 2. Ferdinand ve eşi Isabel'in eline geçmesinden sonra Kristof Kolomb'un Batı seferi desteklenmeye başlanmıştır. Kristof Kolomb'un seferinin finansal kaynağını ise Granada'nın Kral 2. Ferdinand ve eşi Isabel'in eline geçmesinden sonra şehri terk eden Emevi ve Yahudi malları ile finanse edilmiştir (Young, 2016). Kristof Kolomb'un gerçekleştirmiş olduğu seyahatin en büyük

² Hakim yazında 1270 yılında Tunus'a düzenlenen Haçlı Seferi'nin son Haçlı Seferi olarak kabul edilmesine rağmen 1571 yılında 2. Felipe ve Papa'nın kontrolünde bulunan Hristiyan donanmasının İnebahtı'da Osmanlı'ya karşı kazanmış olduğu savaş 13. Haçlı Seferi olarak da değerlendirilmektedir (Ferro, 2017).

amaçlardan bir tanesini altın ve altın aramak oluşturmaktaydı³. Kristof Kolomb'un altın arama ihtiyacının bir nedeni kendisini zengin etmek olduğu gibi aynı zamanda bu deniz aşırı yolculuğu finanse eden ve destekleyen İspanya Kralı'nı da zengin etmektir (Ferro, 2017). Kolomb'un altın arama ihtiyacının diğer nedeninin geri planında ise dini bir neden bulunmaktadır. Yani hem Hristiyanlığın yayılması hem de Kudüs'ün fethedilmesi için altına olan ihtiyaç (Ferro, 2017)⁴. Kolomb'un altın bularak İspanya Kralı'nı zengin etmesi ve Kudüs'ün fethedilerek Hristiyanlığın yayılması durumunda ise deniz aşırı seferlerin önemi daha net bir şekilde gösterilmiş olunacaktı. Buradan da görüleceği gibi hem Endülüs Emevileri'ne karşı düzenlenen Haçlı Seferi hem de Kristof Kolomb'un Batı'ya gerçekleştirmiş olduğu deniz aşırı yolculuk ise Avrupa'nın sömürgecilik tarihini oluşturmaktadır. Bu açıdan Haçlı Seferleri yalnızca Hristiyanlığın yayılması amacını taşımamakta aynı zamanda yeni sömürgeler ve zenginlikler elde etme amacı da taşımaktadır. Dolayısıyla Haçlı Seferleri ve sömürgecilik arasında doğrusal bir ilişki bulunduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Ferro (2017) da bu gerçekliğe dikkat çekmekte ve sömürgecilik tarihi ile keşiflerin kökenine ilişkin yapılacak bir araştırmada sömürgecilik tarihi ve keşifler ile kutsal savaş arasındaki ilişkinin göz ardı edilemeyeceğini belirtmektedir. Young (2016) da sömürgelerin kurulması ve elde tutulması noktasında Avrupa içerisinde Protestanlık ve Katoliklik arasında yaşanan düşmanlığın önemli olduğunu belirtmektedir.

Kristof Kolomb'un günlüğüne de yazmış olduğu gibi deniz aşırı seferlerin ve sömürgeciliğin itici gücünü altın ihtiyacı oluşturmaktaydı (Young, 2016). Zira Avrupa'daki ticaret hacmi genişlemiş, Doğu ile ticaret açığı yaşanmaya başlanmıştı. Bu nedenle Avrupa'nın güney bölgesinde likidite sorunu baş göstermekteydi. Bu durum da altın kıtlığının yaşanmasına neden olmaktaydı. Bu durumun çözüm yolu sıcak para dağıtımından geçmekteydi ki sıcak paranın dağıtımı da Amerika'dan getirilen değerli metaller ve bunların alıcısı İspanya'nın

³ Kristof Kolomb 15 Ekim 1492 tarihinde günlüğüne "Durmak istemiyorum. Daha fazla adayı gezip altın bulmalıyım." diye yazarak Batı'ya doğru düzenlemiş olduğu seferin asıl amaçlarından bir tanesini de ifade etmiştir (Ferro, 2017).

⁴ Kristof Kolomb, 26 Aralık 1492 tarihinde günlüğüne "Kralların, üç yıla kalmadan Kutsal Toprakları fethetmeleri için gerekli hazırlıkları gerçekleştirebilecekleri miktarda altını bulmayı umduğunu" (Ferro, 2017) yazarak Batı'ya düzenlemiş olduğu seferin arkasındaki dini nedeni ve bu dini neden ile altın arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur.

elde etmiş olduğu ganimeti Avrupa'da kurulu olan savaş makinesine akıtması ile gerçekleşiyordu (Young, 2016). Bu nedenle 15. yüzyıl ile 16. yüzyıl arasında Kristof Kolomb Amerika'yı keşfetmiş ve Kolomb ile Vespucci burada sömürgeler kurmuş, Vasco de Gama 1497-1498 yıllarında Hindistan'a ulaşmış, Sir Walter Raleigh bu amaçla Gunaya'ya çıkmıştır (Young, 2016). Bu dönem de Britanyalılar güçlü bir donanma kurarak elde edilen zenginliğe ortak olmayı amaçlamışlardır (Young, 2016). Kristof Kolomb'un 1492 yılında Amerika kıtasına gerçekleştirmiş olduğu sefer ve 7 Haziran 1494 tarihinde Tordesillas Antlaşması'nın İspanya ve Portekiz arasında imzalanması Avrupa'nın kolonyalizm tarihinin başlangıcı açısından önemli bir yer tutmaktadır. Coğrafi keşifler ile birlikte keşfedilecek yeni yerler devletler arası yeni rekabetlerin oluşmasına da neden olacaktır. Tordesillas Antlaşması oluşacak bu jeopolitik rekabeti önlemeyi amaçlamıştır. Bu rekabeti önlemek için de keşfedilmiş olan veya keşfedilecek olan toprakları Portekiz ve İspanya arasında ikiye bölmek ve böylelikle oluşacak sorunu çözmek tasarlanmıştır (Kelleci, 2023).

Nitekim bu dönemin üç temel belirleyeni olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar kabaca; dini yayılmaya yönelik nedenler, teknolojinin görece ilerlemesi ile modern sömürgeciliği başlatan okyanus aşabilen gemilerin ortaya çıkışı, gerçekleşen ticaret devrimi ile birlikte ortaya çıkan Avrupa kapitalizminin ekonomik dürtüsü (Young, 2016).

Batılıların keşfetmiş oldukları topraklara ayak basmaları ile birlikte yerli halklar arasında bulaşıcı hastalıklar baş göstermeye başlamıştır. Hem bulaşıcı hastalıklar hem de Batılıların yerlileri köleleştirmeleri, yerli halkın üzerinde kurmuş oldukları tahakküm ve yerli halka yönelik giriştikleri katliamlar nedeniyle yerli halk arasında bir nüfus kırımı yaşanmaya başlanmıştır. Örneğin Portekizli sömürgeciler Brezilya'ya çıktıklarında Brezilya'da beş milyon yerli yaşarken sömürgecilerin getirmiş oldukları hastalık, şiddet, kölelik ile birlikte yerli halk arasında ölümler baş göstermeye başlamıştır (Young, 2016).

İspanyollar Amerika'nın keşfedilmesinin ardından birkaç yıl içerisinde on iki ile on beş milyon arasında Kızılderiliyi yok etmişler ve bu İspanyolların tutmuş oldukları kendi raporlarına da yansımıştır. 1492 yılında İspanyollar Haiti Adası'na gelmeden önce Haiti Adası'nda bir milyon civarında Kızılderili yaşarken 1508 yılına gelindiği zaman 60.000 Kızılderili kalmış, aradan geçen dokuz yılda sayıları 14.000'e kadar

inmiş ve bunun sonucunda İspanyollar diğer adalardan çalıştırmak amacıyla Kızılderili getirmeye başlamışlardır. 1508 yılında 40.000 Kızılderili Bahama'dan Haiti'ye getirilerek köle yapılmışlardır (Luxemburg, 2013). İtalyan tüccar ve gezgin Girolama Benzoni'nin anlatmış oldukları ise ayrıca önemlidir. Zira Girolama Benzoni dönemin canlı tanığıdır. Kumagna Adası'nda insan avı gerçekleştirilmiş ve bunun sonucunda 4.000 Kızılderili yakalanmıştır. Girolama Benzoni şöyle yazmaktadır; “Kısmen yiyecek yokluğundan, kısmen de babalarından, annelerinden ve çocuklarından ayrılma korkusundan ötürü” diye yazan Benzoni ardından şöyle devam etmektedir:

Köle alınan yerlilerin çoğu Cumana limanına gelmeden öldüler. Her seferinde, köleler arasında yorgun düştüğünden diğerleri kadar hızlı yürüyemeyenler oluyordu; karşı saldırıda bulunmak için geride kaldığından şüphelenen İspanyollar onları sırtlarından bıçaklayarak insanlık dışı biçimde öldürüyorlardı. Tamamıyla çıplak, yorgun, yaralı ve açlıktan ayakta duramayacak kadar bitkin düşmüş olan bu zavallı insanları görmeyi insanın yüreği kaldıramıyordu. Boyunlarından, el ve ayaklarından demir zincire vurulmuşlardı. Bu haydutlar (İspanyollar) tarafından tecavüze uğramamış bir tek bakire bile yoktu aralarında; bu iğrençliğe kendilerini öylesine kaptırmışlardı ki, çoğu sonsuza kadar frengiden kurtulamadı... Köle yapılan yerlilerin hepsi kızgın demirlerle damgalandılar. Kaptan bir bölümünü kendisine ayırdı, gerisini askerlerine dağıttı. Onlar da bu köleleri ya aralarında kumar oynarken ellerinden çıkardılar ya da İspanyol sömürgecilere sattılar. Bu malları şarap, un, şeker ve başka günlük gereksinimleri karşılığı değişen tüccarlar, köleleri, kölelere talebin yüksek olduğu yerlerdeki İspanyol sömürgecilerine götürdüler. Ulaşım sırasında, bu zavallıların birçoğu susuzluktan ve kamaralardaki kötü havadan ötürü öldüler; tüccarlar köleleri geminin en altına tıkıyorlar, ne yeterince içecek su ne de nefes alacak hava sağlıyorlardı (Luxemburg, 2013).

Sömürgeciler kullanmış oldukları bu zor yolu ile sömürgeleştirilen yerli halk üzerinde tahakküm kurarken aynı zamanda yerli halka yönelik düzenlemiş oldukları katliamlara rağmen onları iş gücü olarak da kullanmaktadırlar. Sömürgecilerin sömürgeleştirilen yerli halk üzerinde kurmuş olduğu bu tahakküm aynı zamanda yerli halkların özne konumundan nesne konumuna geçmesine de neden olmakta ve sömürgeleştirilen yerli halkların kaderleri bu tarihten itibaren sömürgecinin kılıcının ucunda bulunmaktadır.

2.2 Uluslararası Sistemin Yeni Belirleyicisi: Emperyalizm

Emperyalizm terimi Fransızca imp rialisme kelimesine dayanmakta olup yayıf milletlerin veya ülkelerin güçlü milletler veya ülkeler tarafından siyasi ve iktisadi egemenlik altına alınmasını ifade etmekte ve bu nedenle de yayılmacı imparatorluk politikalarını içermektedir (TDK Güncel Türkçe Sözlük).

Terimlerin anlamları,  a rı tırdıkları, ifade etmiş oldukları üzerinde ortak bir tanımda uzla mak oldukça zordur. Zira terimler de benimsenen ideolojiye, teoriye veya çeşitli nedenlere bağlı olarak farklı ve çeşitli anlamlar ifade edebilmektedir. Bu nedenle de herhangi bir terime ilişkin olarak ortak bir tanıma ulaşmak oldukça zordur. Nitekim emperyalizm terimi de böyledir. Farklı ideoloji ve teorilerden beslenen teorisyen ve siyasal önderler hem farklı emperyalizm tanımları yapmışlar hem de farklı emperyalizm kuramları geli tirmi ler, teorize etmişlerdir. Lenin, Rosa Luxemburg, Bukharin, Kautsky gibi emperyalizm teorisyenleri Marksist emperyalizm kuramcıları olarak sayılırken, bu isimlerin öncüllerini Hobson ve Hilferding oluşturmakta aynı zamanda Schumpeter'ın (Bagce, 2003) da emperyalizm kuramı bulunmaktadır. Ancak emperyalizm teorilerine ve teorisyenlerine geçmeden önce emperyalizmin tanımını yapmak ve emperyalizmin ortaya çıkmış olduğu tarihsel dönemi ve siyasal konjonktürü incelemek gerekmektedir.

Bir terime ilişkin tanım yapılırken ortak bir tanımda uzla mak oldukça zordur. Bu nedenle emperyalizm teriminin de çeşitli tanımları bulunmaktadır. Hatta bazı emperyalizm tanımlarında tanımların genişliği veya tanımda ucu açık olarak bırakılmış noktalar olduğu için ya da tanım spesifik olmadığı, terimin özelliklerini tam olarak a ıklamadı ı için yapılan tanım anlam ve aynı zamanda dönem karmaşasına da neden olmaktadır. Örneğin aşağıdaki emperyalizm tanımlarına bakıldığı zaman bu tanımlar ile emperyalizm terimi Roma dönemine kadar götürülebilmektedir. Bagce (2003) de bu duruma dikkat çekerek aşağıdaki emperyalizm tanımlarının “kontrol” ile “genişlemeye” odaklandıklarını ve söz konusu tanımların hem Roma İmparatorluğu dönemine hem de modern uluslararası ilişkilere uygun olduğunu ifade etmektedir. Böyle bir tanımlama hatalara yol açabilmektedir. Zira Roma İmparatorluğu'nda köleci toplum yapısı hakimken modern uluslararası ilişkilerin egemen olduğu günümüzde ise kapitalist üretim

ilişkileri ve dolayısıyla bunlara uygun siyasal yapılar hakimdir. Böyle değerlendirildiği zaman hem dönemsel hem de üretim ilişkileri açısından dolayısıyla da tarihsel olarak bir değişimin söz konusu olduğu görülmektedir. Emperyalizm terimini hem Roma İmparatorluğu hem de günümüz modern uluslararası ilişkiler açısından aynı şekilde tanımlamak ise tarihsel değişim ve dönüşümü de görmezden gelmekte, başka bir deyiş ile tarihin akışını da dondurarak durdurmaktadır. Söz konusu emperyalizm tanımlarını şu şekilde örneklendirebiliriz;

Emperyalizm terimi bir ulusun ya da bir devletin güç ve etkisini diğer bölge, halk ya da uluslar üzerine genişletmesini ifade etmektedir. Bir başka emperyalizm tanımına göre ise emperyalizm bir ulusun başka halkların üzerindeki kontrolünü genişletmeye yarayan politika ve uygulamaları oluşturmaktadır. Diğer bir emperyalizm tanımı ise emperyalizmi devletin var olan sınırlarının ötesinde bulunan halkların üzerlerinde, o halkın herhangi bir rızası bulunmadan o halkı kontrol etme politikası olarak ifade etmektedir (Bagce, 2003). Bu emperyalizm tanımları “kontrol” ile “genişlemeye” odaklandıkları için Roma dönemine de modern uluslararası ilişkiler dönemine de uygulanabilmektedir. Bu durum emperyalizm teriminin muğlaklaşmasına neden olduğu gibi aynı zamanda emperyalizm teriminin hangi koşulların ürünü olduğunun, tarihsel ve siyasal olarak ortaya çıkış sürecinin neler olduğunun görülmesine de izin vermemektedir.

Uluslararası İlişkiler disiplinindeki realist teorinin en etkili isimlerinden birisi olan Hans J. Morgenthau ise emperyalizm ile statüko siyaseti arasında ilişki kurarak emperyalizmi mevcut statükoyu değiştirmeye yönelik bir adım olarak görmüş ve böylece güce de vurgu yapmıştır (Morgenthau, 1970). Örneklendirmek gerekirse; uluslararası politikada A devleti hegemon güçtür. Dolayısıyla güç dağılımı A devleti lehine işlemekte ve A devleti hegemonyasını yani uluslararası politikadaki mevcut statükoyu korumak için kendi lehine adımlar atmaktadır. Böylece A devleti kendi lehine olan mevcut statükonun değişmemesi için çabalamaktadır. Bu durumda A devleti statüko siyaseti izlemektedir. Ancak B devleti A devletinin uluslararası politikadaki statükosuna meydan okumaya başladığı, uluslararası politikadaki güç ilişkilerini/dengelerini kendi lehine değiştirmeye çalıştığı zaman B devleti emperyalizm siyaseti izlemiş olmaktadır.

Said (2022) emperyalizmin egemen metropolün uzak topraklara tahakkümünü ve aynı zamanda da bunun kuram, tavır ve uygulamalarını ifade ettiğini belirtmektedir. Sömürgeciliği ise emperyalizmin bir sonucu olarak gören Said aynı zamanda sömürgeciliğin “uzak topraklarda yerleşim yerleri kurulması” olduğunu da belirtmektedir.

18. yüzyılda İngiltere’de başlayan Sanayi Devrimi hem emperyalizmin ortaya çıkması açısından itici bir güç oluştururken hem de ülkeler arasındaki sömürü ilişkilerinin gelişmesi açısından önemli bir tarihsel dönemeci içermektedir. Bunların yanı sıra bu dönem de devletin yapısında da dönüşümler gerçekleşmiştir. Bu dönem de Sanayi Devrimi’ne bağlı olarak İngiltere’de kapitalizmin gelişimi hızlanmaya başlarken aynı zamanda kapitalist sosyal ilişkiler de oluşmaya başlamıştır. İngiltere kapitalistleşirken diğer merkez ülkelerde ise tamamiyle kapitalist üretime geçiş yaşanmamıştır. İngiltere’nin çevre ülkeler ile kurmuş olduğu ticari ilişki çevre ülkelerde kapitalizmin gelişimine yönelik adımlar içeriyorsa da bu ülkelerde de tamamen kapitalizmin oluşumu gerçekleşmemiştir. İngiltere korumacı iktisadi programı 1840 ile 1870’li yıllar arasında bırakmış, bunun yerine serbest ticarete geçiş yaşamıştır. Bu dönemde çevre ülkelere İngiltere’den mamul mallar ihraç edilirken çevre ülkeler de İngiltere’ye hammadde sağlamış ve bu durum çevre ülkelerdeki sanayileşmenin önünün tıkanmasına neden olmuştur. İngiltere’de yaşanan serbest ticaret ile birlikte emperyalizm de gelişmeye başlamıştır. İngiltere 1870’ler ile birlikte kapitalist gelişmesini tamamlamış ve bu durum da tekellerin oluşmasına yol açmıştır (Sune, 2017). 1860 ile 1880 yılları arasında serbest rekabetin gelişimi ile birlikte tekeller yeni oluşmaya başlarken, 1873 yılında yaşanan iktisadi kriz ile birlikte tekeller önemli gelişmeler kaydetmeye ve kriz ortamında küçük sermayeleri yutmaya yönelmişlerdir. 1900 ile 1903 yılları arasında yaşanan iktisadi kriz ile birlikteyse tekeller egemenliklerini kazanmışlar ve pazarları bölüşmeye, ödeme ile satış üzerinde anlaşmaya, üretilecek ürünlerin miktarını ve fiyatlarını belirlemeye başlamışlardır. Böylelikle tekeller egemenliklerini arttırmış ve bu dönem kapitalizmin emperyalizme dönüştüğü dönemi oluşturmuştur (Lenin, 2013). Nitekim Kelleci (2023) de Sanayi Devrimi’nin gerçekleşmesinin ardından kolonyalizme ilişkin pratiklerin devam ettiğini ancak bu pratiklere ek olarak yeni yönetim, sömürü ve yayılma biçimlerinin ortaya çıktığını ve böylece emperyalizm çağına geçildiğini ifade etmiştir. 19.

yüzyıla gelindiği zaman ise köle ticareti yasaklanmış, ABD ve Latin Amerika'daki ülkeler bağımsızlıklarını kazanmaya başlamış ve bu sürecin ardından emperyalist devletler olarak ortaya çıkan Fransa ve İngiltere Çin, Osmanlı ve Afrika gibi ülkeleri hedef almaya başlamışlardır. Kolonyal yönetimler devam etmek ile birlikte sermaye, artık nüfus, yatırımlar sömürge topraklarına gitmeye başlarken sömürge toprakları üretilen malların ihraç edilebilecekleri pazarlar olarak da görülmeye başlanmıştır (Kelleci, 2023). Emperyalizmin temel özelliklerinden birisini sermaye ihracı diğerini ise dünyanın en büyük kapitalist güçler arasında paylaşımı oluşturmakta ve emperyalist dönemde söz konusu toprak paylaşımı tamamlanmış bulunmaktadır (Lenin, 2013). Sömürgecilik döneminde paylaşılmamış topraklar ele geçirilmeye çalışılırken emperyalizm döneminde paylaşılan toprakların yeniden paylaşılması gerçekleşmektedir. Dolayısıyla emperyalizm dönemi ile birlikte sömürgecilik politikalarında da değişimler yaşanmıştır (Hülagü, 2023). Bu noktada kapitalist ve emperyalist politikaların uygulanabilmesi noktasında devlet ve devletin işlevi de incelenmelidir. Zira bu politikaların uygulanabilmesi açısından devlet önemli bir işlev üstlenmektedir.

Marksist yazına göre devletler tarih boyunca var olan kurum/yapılar değillerdir (Savran, 2020). İnsanlık tarihinde insanların üretmiş oldukları ürünlerden oluşan fazlalığa belirli bir azınlık grubu çeşitli yöntemler ile el koymaya başlamışlardır. Bunun sonucunda insanlar, azınlık grubu için üretim yapmaya başlamışlar, üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti ortadan kalkarak üretim araçları özel mülkiyet haline gelmeye başlamış ve aynı süreçte de devlet ortaya çıkmıştır. Bu durum aynı zamanda toplumların yöneten ve yönetilen, sömüren ve sömürülen şeklinde sınıflı bir toplum yapısı haline gelmesine de neden olmuştur. Dolayısıyla devlet insanlık tarihinin belirli bir döneminde, toplumsal gelişmenin ilerlemesi ile birlikte ortaya çıkmış, sınıflar arasındaki çelişkilerden doğmuştur. Bu nedenle devlet gücü elinde bulunduranın yani sınıflı toplum yapılarında hakim sınıfın egemenliğini, egemen sınıfın vücut bulmuş halini ifade etmekte ve bunun yanı sıra azınlığın çoğunluğu yani günümüzde burjuvazinin proletaryayı sömürme aracı işlevini görmektedir. Sınıflı toplum yapılarında egemen olmak isteyen sınıf söz konusu sömürü ilişkisini gizleyebilmek için kendi çıkarını toplumun genel çıkarıymış gibi göstermek

durumundadır. Bunun için de egemen olmak isteyen sınıf siyasal iktidarı yani devleti ele geçirmek zorundadır (Marx, 2020; Lenin, 2014; Marx – Engels, 2022)⁵.

Bu nedenle sınıflı toplum yapılarında devlet egemen sınıfın bir başka sınıf üzerinde yani burjuvazinin proletarya üzerinde egemenlik kurmasını sağlayan ve dolayısıyla burjuvazinin çıkarlarını güden bir aygıt olarak konumlanmaktadır. Emperyalist devletler kapitalizmin nihai aşaması olarak ortaya çıktıklarından ve burjuvazinin temsiliyetini üstlendiklerinden dolayı hem kendilerini güçlendirerek emperyalist sistem içerisinde kendilerine yeni alanlar açmak ve bu şekilde varlıklarını devam ettirebilmek hem de burjuvazinin çıkarlarına uygun politikalar izleyerek kar oranlarını arttırmak, sermaye ihracı, yumuşak güç gibi uygulamalar ile emperyalist hiyerarşide geri kalan ülkelere nüfuz etmek ve bu ülkeleri borç, kredi, ticari anlaşmalar, yapısal uyum programları ve benzeri gibi yöntemler ile kendilerine bağımlı kılmaları önemlidir. Sune (2017) de tekелci dönem ile birlikte sermaye sınıfının devlet içerisinde güçlendiğini ve gücünün arttığını, bu durumun da doğal olarak burjuvazinin siyasi pozisyonunu güçlendirdiğini ifade etmektedir. Emperyalizm döneminde devletler hem güçlerini arttırarak uluslararası sistemde hegemon konuma yükselmeye hem de ulusal burjuvaziye koruyarak burjuvazinin kar oranlarını arttırmaya ve kendilerinden güçsüz olan devletleri farklı şekillerde sömürmeye yönelik adımlar atmaya başlamışlardır. Bu dönemde bir yandan sermaye merkezileşip yoğunlaşırken sermaye ihracı önemli bir hal almış, diğer yandan emperyalist devletler ve burjuvazi yeni pazar ve hammadde ihtiyaçlarının karşılanması konusunda arayışlara girmiştir. Nitekim Amin (2018) de tekелci yayılmacılık döneminin pazar arayışlarının, sermaye ve meta için gerekli olan pazar arayışlarının dolaysız ifadesi olduğunu belirtmiştir. Üretken sermayenin uluslararasılaşmadığı aşamada devlet bir yandan ülke içerisinde yeniden üretim alanına yönelik koşulları sağlamaya odaklanırken, diğer yandan ülke dışında para ve ticari ilişkiler açısından burjuvazinin çıkarlarının sağlanacağı ortamı yaratmaya yönelik bir işlev üstlenmiştir. Devletin üstlenmiş olduğu bu işlevin yansıması 19. yüzyılda yaşanan iktisadi bunalım ve rekabet ortamında bir kez daha görülmüş ve

⁵ Söz konusu tez çalışmasında Marksist emperyalizm kuramları referans alınacağından ve hem BRICS hem de uluslararası siyasette yaşanan değişim ile hegemonya bunalımı Marksist teori ışığında değerlendirileceğinden dolayı burada devlet tanımı ve devlet terimine ilişkin diğer devlet kuramlarına değinilmeyecektir.

kapitalist gelişmelerini tamamlayan devletler nüfuz ve sömürgecilik alanları oluşturmaya yönelmişlerdir. Bu dönemde kapitalist devletler henüz uluslararasılaşmanın erken aşamasında bulunmalarına karşın diğer devletlere borç yoluyla nüfuz etmek, savaş, ticari imtiyazlar, doğal kaynakların hakimiyetini elde etmek gibi uygulamalar ile kendi burjuvazilerinin çıkarlarını arttırmak adına müdahalelerde bulunmuşlardır (Öztürk, 2006). Bu durum da kapitalist devletin bir sınıfın egemenlik aygıtı olarak üstlenmiş olduğu işlevi, kapitalist devlet ile sermaye sınıfı arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra ulusal sınırlar içerisinde sermaye sınıfının sermaye birikimini arttırmak ve hem sermaye ihracı hem de kapitalist gelişmesini tamamlamış veya kapitalist gelişmenin belirli bir aşamasına gelmiş ülkeler ile kapitalizm öncesi ülkeler arasında oluşan yeni uluslararası iş bölümü yoluyla ulusal sınırlar içerisinde biriken sermayenin uluslararasılaşması ve dolayısıyla tekellerin nüfuz alanlarının dış ülkelere genişlemesi noktasında devletin üstlenmiş olduğu role işaret etmektedir. Sömürgecilik ve emperyalizmin getirmiş olduğu yayılmacılığın bir diğer önemli sonucu ise kapitalizm öncesi toplumların kapitalist dünya ekonomisine dahil olmaya başlamaları ve böylelikle bu toplumlarda da ticari sermaye birikimlerinin oluşmaya başlamasıdır. Bu toplumlarda hem uluslararası ticaret ve para sermaye hareketlerinin artmaya başlaması hem de buna da bağlı olarak ticari sermaye birikimlerinin oluşmaya başlaması bu toplumlarda ticaret burjuvazinin önem kazanmasına neden olmuştur. Ticaret sermayesi kapitalizm öncesi toplumlar ile kapitalist toplumlar arasındaki bağlantıyı kurma görevini üstlenmişler ve kapitalizm öncesi toplumlarda kapitalist üretim tarzlarının oluşmasına zemin hazırlamışlardır (Öztürk, 2006).

Emperyalizm döneminde hem kapitalist devletlerin emperyalist hiyerarşi içerisinde güçlenerek hegemon konuma ulaşabilmeleri, hegemon konuma ulaşamamaları bile bölgesel güç veya alt-emperyalist ülke⁶ olabilmeleri hem de tekellerin nüfuz alanlarını genişletebilmeleri ve böylelikle karlarını arttırabilmeleri için sermaye ihracı, yeni pazar arayışları ve hammadde sorunları önem kazanmıştır. Buna karşın

⁶ Alt-emperyalizm terimi Brezilyalı iktisatçı Ruy Mauro Marini tarafından Brezilya'daki askeri yönetim altında Brezilya ekonomisinin durumunu incelerken geliştirmiş olduğu bir teoridir. Alt-emperyalizm ülkelerin diğer ülkelere olan bağımlılığını dışlamamakta, ülkeler diğer emperyalist ülkelere bağımlı olsalar da alt-emperyalizm pozisyonunda bulunabilmektedir. Ayrıntısı için bkz. Marini, Brazilian Subimperialism, *Monthly Review*

bu dönemde dünyanın toprak bakımından paylaşımı tamamlanmış olduğu için sermaye ihracı, hammadde temini ve yeni pazar arayışları sorun haline gelmiş ve giderek derinleşmiştir. Bu sorunların derinleşmesi beraberinde hem emperyalist devletler arasındaki çelişkilerin derinleşmesini getirmiş hem de militarizasyonun artmasına neden olmuş ve en nihayetinde savaşlar veya başka bir deyiş ile yeniden paylaşım savaşları dönemi başlamıştır.

Emperyalizmin ortaya çıkması ve gelişiminde her ne kadar Sanayi Devrimi'nin, üretici güçlerin ve kapitalizmin gelişiminin etkisi olsa da emperyalizmin ortaya çıkması açısından iki farklı kategorik yaklaşım bulunmakta ve dolayısıyla emperyalizm kuramları da iki kategoriye ayrılmaktadır. Bu kategorilerden bir tanesi kapitalizm ile emperyalizm arasında bir ilişki bulunmadığını belirtmekteyken⁷ diğer kategori ise kapitalizm ile emperyalizm arasında ilişki bulunduğunu, hatta emperyalizm ile kapitalizm arasında neden - sonuç ilişkisi bulunduğunu ifade etmektedir (Bagce, 2003). Kapitalizm ile emperyalizm arasında ilişki bulunmadığı ve emperyalizmin kapitalist gelişmenin bir ürünü olmadığı tezi Joseph Schumpeter tarafından ileri sürülmüştür. Schumpeter'in teorisi açısından atavizm önemli bir kavramdır. Zira Schumpeter emperyalizmi üretim ilişkilerinin ve kapitalizmin gelişmesinin bir sonucu olarak görmemekte ve emperyalizmi insanlık tarihinin ilk çağlarının toplumlar üzerinde bırakmış olduğu etkinin yani geçmiş yaşam koşullarının bir yansıması olarak görmektedir. Buna göre Schumpeter'da emperyalizmin yayılmacılığı Marksist emperyalizm teorilerinde olduğu gibi sermaye ihracı, yeni pazar ve hammadde arayışlarının sonucu olarak görülmemekte, atavistik özellikler barındıran, içgüdüsel olan ve dolayısıyla sınırsız ve amaçsız bir yayılma anlayışı olarak ifade edilmektedir. Schumpeter aynı zamanda emperyalizmi irrasyonel bir formda tanımlarken kapitalizmi ise rasyonel bir formasyonda tanımlamış ve bu nedenle kapitalizmin emperyalizme karşı olduğu tezini ileri sürmüştür. Schumpeter bu tezin sonucunda kapitalizmin anti-emperyalist bir özellik taşıdığı tezini de ileri sürmüştür (Bagce, 2003). Emperyalizmi Schumpeter'in yaptığı gibi bu şekilde atavistik özelliklere bağlamak bir anlamda tarihin akışını da dondurmak anlamına gelmektedir. Zira her dönemin siyasal, toplumsal ve iktisadi koşulları farklıdır. Dolayısıyla Schumpeter'in tezi

⁷ Söz konusu bu çalışma Marksist emperyalizm teorilerini referans alacağından burada kapitalizm ile emperyalizm arasında ilişki bahsedilmeyecek, bu teoriye kısaca değinilecektir.

emperyalizmi atavistik özelliklere dayandırmasından yani emperyalizmi ilkçağların insanlar üzerinde bıraktığı kalıntıların etkisi olarak değerlendirmesinden dolayı aynı zamanda toplumun tarih içerisindeki ileri yürüyüşünü görmeyi de reddetmek anlamına gelmektedir. Zira tarihsel, toplumsal ve siyasal koşulların, üretici güçlerin gelişmesine bağlı olarak insan ve toplumların algıları da değişmekte, bu algılamalar veya tutumlar, içinde bulunulan sosyo-ekonomik duruma ve mevcut üretim sistemine/ilişkilerine göre şekillenmektedir. Bu nedenle emperyalizm ilkçağların insanlar üzerinde bırakmış olduğu atavistik bir özellik olarak tanımlanırsa insan toplumlarının ve tehdit algılarının da aynı kalması veya atavistik özellikler taşıması gerekmektedir. Buna karşın toplum yapılarının ve dolayısıyla tehdit algılarının dönemlere göre gelişerek değiştiği bilinmektedir.

Emperyalizmin ne olduğuna, işleyişine, tanımlanmasına ilişkin Marksist emperyalizm teorileri de bulunmaktadır. Karl Marx'ın yazmış olduklarında emperyalizm tartışmasına rastlanmamaktadır (Brewer, 2011; Hülügü, 2023). Zira Marx'ın yaşamış ve yazmış olduğu dönemde emperyalizm tartışmaları sömürgecilik üzerinden ilerlemektedir. Marx'ın sömürgecilik üzerine yazmış olduklarına bakıldığı zaman Hindistan örneği ile İngiliz sömürgeciliğinin ön plana çıktığı görülmektedir. En nihayetinde sömürgecilik de belirli bir sermaye birikimini gerektirdiği ve nüfuz ettiği alanları dönüştürdüğü için kapitalizmin söz konusu coğrafyadaki önceden var olan üretim ilişkileri ve bu üretim ilişkileri etrafında oluşan toplumsal yapının dönüştürülmesi bir çeşit ilerleme görülmektedir (Hülügü, 2023). Burada bir anlamda olumlayıcılık atfedilmesi ortaya Marksizm içi bir çelişki çıkarmamaktadır. Zira Marksizmin toplumsal gelişme aşamaları düşünüldüğünde insanlığın ilkel komünal dönemden köleci döneme, köleci dönemden kapitalist ve ardından sosyalist – komünist döneme geçeceği belirtilmektedir. Böyle bakıldığı zaman kapitalizmin o coğrafyada bulunan üretim ilişkileri ve toplum yapısını dönüştürmesinin neden olumlu olarak değerlendirildiği de anlaşılmaktadır. Zira üretim ilişkileri ve dolayısıyla toplum yapısının dönüşmesi bir üretim biçimi ve toplum yapısından diğerine geçiş aşamasında olduğunu veya geçildiğini ifade etmektedir. Bu durum da hem insanlığın sınıfsız toplum yani sosyalizm ve komünizme geçiş yolunda bir aşama daha ilerlenmiş olduğunun hem de yeni üretim biçimi ve yeni toplum yapısının yeni iç çelişkileri de bünyesinde barındırarak sınıf mücadelesini şiddetlendireceğinin düşünülmesine sebep olmaktadır. Üretim

ilişkilerinde yaşanan dönüşümler toplumsal sınıflar arasındaki mücadeleyi şiddetlendirdiği gibi aynı zamanda toplumların içindeki sınıf mücadelesinin uluslararası siyasete de emperyalist devletler arasındaki mücadelenin şiddetlenmesi ve emperyalist devletler arasındaki çelişkilerin derinleşmesi şeklinde yansımaları olmaktadır. Nitekim Öztürk (2006) de emperyalizmin eşitsiz güç ilişkileri doğurduğunu, söz konusu eşitsiz güç ilişkilerinin temelde sınıfsal ilişkiler olduğunu ancak bunun biçimsel olarak ülkeler arasında gerçekleştiğini belirtmektedir. Marksizm açısından insanlık tarihinin sınıflı toplum yapısından sınıfsız toplum yapısına yani sosyalizm – komünizme geçeceği ve proletaryanın kurtuluşunun ancak bu sınıfsız toplum ile mümkün olacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla ülke içerisinde ulusal anlamda verilen sınıf mücadelesinin ülke dışında uluslararası siyasete ve emperyalist devletler arasındaki ilişkilere yansyarak mücadelenin şiddetlenmesi ve devletler arasındaki çelişkilerin derinleşmesi sosyalizm ve komünizme gidiş yolunda olumlayıcı bir özellik taşımaktadır.

Marksist emperyalizm teorileri üç dalga haline ayrılmaktadır. İlk dalga emperyalizm kuramları 1910'lu yıllarda Lenin, Rosa Luxemburg, Hilferding gibi Marksist teorisyen ve siyasal önderler tarafından geliştirilen klasik emperyalizm kuramlarını oluştururken, ikinci dalga emperyalizm kuramları İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Paul Sweezy, Paul Baran, Harry Magdoff'un temsilcileri arasında bulunduğu ve *Monthly Review* dergisi çevresinde toplanan bu grup ile, Andre Gunder Frank, Samir Amin, Arghiri Emmanuel'in temsilcisi olduğu Bağımlılık Okulu ve Immanuel Wallerstein'in temsilcisi olduğu Dünya Sistemleri Analizi'nden oluşurken, üçüncü dalga emperyalizm kuramları ise ABD'nin Irak işgali ve Afganistan'a yönelik düzenlemiş olduğu saldırılardan sonra ortaya çıkan ve David Harvey'in temsilcisi olduğu yeni emperyalizm kuramıdır (Öztürk, 2006; Sune, 2017; Yalvaç, 2017; Sarıöz Gökten, 2017; Özdemir, 2010). Marksist emperyalizm teorileri içerisinde çok fazla gündeme getirilmese veya görmezden gelinse de bunlara ek olarak Bağımlılık Okulu içerisinde bulunan radikal grubun mensuplarından Ruy Mauro Marini tarafından da alt-emperyalizm kavramı geliştirilmiştir (Özden, 2015; Altınörs, 2025).

Marksist emperyalizm kuramları kapitalist üretim sisteminin özelliklerini açıklamakta ve bu şekilde kapitalist sistemde yaşanan gelişmenin aşama ve dinamiklerini analiz etmektedirler (Sarıöz Gökten, 2018). Marksist emperyalizm

kuramlarından ilk grubu içeren ve birinci dalga emperyalizm kuramları olarak tasniflenen grup içerisinde Lenin, Hilferding, Rosa Luxemburg tarafından teorize edilen emperyalizm teorileri yer almaktadır. Bu dönemde geliştirilen emperyalizm teorileri yaşamış olduğu gelişim ve değişim sonucunda kapitalizmin yapısında değişiklikler ortaya çıktığını ve böylelikle yeni bir aşamaya geçtiğini ortaya koymaktadırlar. Buna göre kapitalizmde yaşanan dönüşümler ile birlikte sermaye özellikle ABD ve Almanya gibi ülkelerde merkezileşmeye ve yoğunlaşmaya başlamış, ulusal para-sermaye hareketleri hızlanmış ve böylece kapitalizm dünya çapında egemen hale gelmiştir. Bunlara ek olarak kapitalizm hem yaşamış olduğu yapısal değişiklikler ile birlikte hem de emek üretkenliğinin artmasına karşın kar oranlarında yaşanan düşüşün de bir sonucu olarak rekabetçi aşamadan tekeli bir aşamaya geçmiştir. 1900'li yıllara gelindiği zaman ise sermayenin merkezileşip yoğunlaşması sermayenin ticaret, finans, sanayi bileşenlerini finans kapital altında birleştirmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak bir yandan devlet ile sermaye sınıfı arasındaki bütünleşme sağlanırken diğer yandan da burjuvazinin siyasal konumu güçlenmiştir (Yalvaç, 2017; Sune, 2017; Öztürk, 2006). Kapitalizmin rekabetçi aşamadan tekeli aşamaya geçmesi ile birlikte tekelleşme piyasada var olan rekabet sistemini ortadan kaldırmaya başlamış, küçük işletmelerin yok olmasına neden olmuş, devlet ile sermaye sınıfı arasında gerçekleşen bütünleşme ve burjuvazinin siyasal konumunun da güçlenmesinin sonucu olarak kapitalist devlet tekellerin önünü açacak ve tekellerin gelişimini sağlayacak politikalar izlemeye başlamıştır (Hülagü, 2023).

Marksist emperyalizm teorileri içerisinde en çok gündeme getirilen ve dolayısıyla en çok bilinen emperyalizm teorisini Lenin'in ortaya koymuş olduğu emperyalizm teorisi oluşturmaktadır. Buna karşın Lenin emperyalizm teorisini inşa ederken John Atkinson Hobson'dan yararlandığını belirtmektedir (Lenin, 2013; Brewer, 2011). Hobson Marksist olmamak ile birlikte kendisinden sonra gelen Marksist emperyalizm kuramcıları üzerinde yaratmış olduğu büyük etki nedeniyle Marksist emperyalizm teorileri üzerine yapılan çalışmalarda adı geçmektedir. Bunun yanı sıra Hobson hem teorisinde ortaya koymuş olduğu eksik tüketim kavramı ile hem de 19. yüzyılın sonlarına doğru Afrika'nın emperyalist ülkeler arasında paylaşılması sürecinde yaşanan rekabeti tekellerin gelişmesine bağlayarak tekeller ile emperyalizm arasındaki ilişkiyi ilk kez ortaya koymuş ve böylelikle

emperyalizme ilişkin ilk tutarlı açıklamaları da ortaya koymuştur (Brewer, 2011). Bu nedenle kendisinden sonra gelen emperyalizm kuramcılarına yol açtığı kabul edilen Hobson tekellerin aşırı birikim veya eksik tüketime yol açtığını, bunun da yabancı yatırımların artmasına ve emperyalist yayılmacılığa neden olduğunu belirtmektedir. Bunun yanı sıra Hobson'a göre tekeller karlarını arttırırken artan karlar belirli bir azınlık grubunun elinde kalmakta ve elde edilen bu kar ile birikim sürecinde artış yaşanmaya başlamaktadır. Birikimin yatırımı aşması için yerli yatırımlara yönelik fırsatlar sınırlandırılırken gerçekleşen aşırı birikim pazar bulamadıkça kronik talep azlığı yaşanmasına neden olmaktadır. Sermayenin ihraç edilmeye başlanması ile birlikte pazarlar oluşturulmaktadır. Bu durum aşırı birikim sorununu da çözer. Yeni yatırım olanakları sağlamak veya mevcut yatırımları korumak için bölgesel birikimin gerçekleşmesine yönelik baskı oluşturulur. Bunların yanı sıra Hobson elde edilen birikimin yatırımı aşması ve pazar bulunamaması durumunda kronik talep eksikliği oluşacağını ve bu durumun da pazar arayışlarına, dolayısıyla emperyalist yayılmacılığa yol açacağını belirtmektedir. Hobson ortaya koymuş olduğu eksik tüketim teorisi ile birlikte gerçekleşen aşırı birikim sonucunda kronik talep azlığı yaşanabileceğini ve gerçekleşen aşırı birikimin iktisadi krize yol açabileceğini ifade etmiştir (Brewer, 2011; Sune, 2017). Hobson her ne kadar kendisinden sonra gelen Marksist emperyalizm kuramcılarını etkilemiş olsa da kapitalizm ile emperyalizm arasında zorunlu ilişki kurmamaktadır. Ülke içerisindeki bazı düzenlemeler ile birlikte yani işçi sınıfının alım gücünde gerçekleştirilecek artış ve yapılacak yatırımların ülke içerisine yönlendirilmesi durumunda pazar arayışlarına ve emperyalizme gerek olmayacağını belirtmektedir. Hobson bunların yanı sıra emperyalist devletlerin, oluşan nüfus fazlasını kolonileştirilmiş topraklara göndermesine de karşı çıkmıştır (Öztürk, 2006; Kelleci, 2023). Dolayısıyla Hobson'un ortaya koymuş olduğu emperyalizm teorisi açısından eksik tüketim kavramı önemli bir rol oynamaktadır. Hobson'un yanı sıra kendisinden sonra gelen Marksist emperyalizm teorisyenlerini etkileyen bir diğer isim ise Hilferding'dir. Hilferding özellikle Lenin ve Bukharin'in geliştirmiş olduğu emperyalizm teorileri üzerinde etkili olmuş ve bu üç ismin geliştirmiş olduğu emperyalizm teorilerinde emperyalist devletler arasında gerçekleşen rekabetin yaratmış olduğu yıkıcılık ve eşitsizlik araştırma konusu olmuştur (Özdemir, 2010). Hilferding Marksist emperyalizm kuramlarının kurucusu kabul edilmektedir. Zira emperyalist güçler arasında gerçekleşen rekabet

fikri ilk kez Hilferding tarafından gündeme getirilmiştir. Hilferding'e göre finans sermayesi ile sanayi sermayesi birbirine bağlanmış, iç içe geçmiş durumda bulunmakta ve bu durum da mali sermaye veya diğer adıyla finans kapitali oluşturmaktadır. Hilferding kapitalist devletlerin iç gelişmelerinde yaşanan sermayenin merkezileşip yoğunlaşma süreçlerini incelemiş ve burada kredilerin önemli bir rol oynadığı üzerinde durmuş, yaşanan tekelleşme süreci ile birlikte banka sermayesinin önemindeki artışa dikkat çekmiştir. Sermayenin finansal sermaye olarak bankaların idaresinde olduğunu, ticari, finansal, endüstriyel sermayeyi finansal grupların idare ettiğini belirten Hilferding'e göre sanayi sermayesi banka sermayesinin kontrolü altına girmiş ve bunun sonucunda yeni bir sermaye grubu yani mali sermaye veya diğer adıyla finans kapital oluşmuştur (Sune, 2017; Sarıöz Gökten, 2018). Dolayısıyla rekabetçi kapitalizm döneminde yaşanan finansal ve endüstriyel sermaye arasındaki ayrım tekelci kapitalizm döneminde ortadan kalkmış (Brewer, 2011) ve finans kapital/mali sermaye adını alacak şekilde finansal ve endüstriyel sermaye arasında bir bütünleşme yaşanmıştır. Hilferding, ülke içerisinde bulunan tekellerin kendi tekeli konumlarını koruyabilmeleri ve yararlanmaları için vergi korumacılığının önemli olduğunu belirtmiştir. Zira vergi ile bir koruma gerçekleştirilmediği takdirde fiyatlar dünya pazarındaki fiyatların üzerine çıkacak, bu durum ise ithalat yoluyla tekellerin fiyatlarının aşağı çekilmesi anlamına gelecektir. Buna karşı önlem olarak vergi korumacılığı gündeme getirilmiş yani ülke içerisindeki tekellerin fiyatları dünya pazarında var olan fiyatların üzerine çıkarabilmesinin yolunun vergiler tarafından belirlenebileceği gündeme getirilmiştir. Bu durum ise tekellerin uluslararası pazarı kontroldeki eksikliklerini ortaya koyduğu gibi aynı zamanda da sermaye gruplarının yayılcılığı gerçekleştirebilmek için finansal sermayeye olan bağımlılığını veya diğer bir deyiş ile muhtaçlığını göstermekte (Brewer, 2011; Sune, 2017) ve aynı zamanda kapitalist devlet ile sermaye sınıfı arasındaki bütünleşmeyi, burjuvazinin devlet içerisindeki hakim konumunu da ortaya koymaktadır. Her ne kadar Hilferding'in ortaya koymuş olduğu finans kapital/mali sermaye kavramı Hobson'un emperyalizm kavramından ayrı ve aynı zamanda iki teorisyenin geliştirmiş oldukları teoriler birbirlerinin anti-tezi olsalar da Marksist emperyalizm kuramcıları Hobson'un teorisi ile Hilferding'in teorisi arasında bağ kurmuşlar ve iki teoriyi bazı açılardan birleştirmişlerdir (Arrighi, 2016). Zira

Hilferding'in finans kapital/mali sermaye üzerinden yapmış olduğu analizini Hobson'un ortaya koymuş olduğu teori tamamlamaktadır (Öztürk, 2006).

Lenin, Rosa Luxemburg, Bukharin gibi Marksist siyasal önderler tarafından geliştirilen ilk dalga emperyalizm kuramları 20. yüzyılın başlarında yani 1900 ile 1920 yılları arasında geliştirilmişlerdir. Bu dönem geliştirilen emperyalizm teorileri kapitalist devletler arasında süren emperyalist rekabete ve 1914 yılında başlayan 1. Dünya Savaşı'nın nedenlerine odaklanmalarının yanı sıra kapitalizmin bu dönemlerde yaşamış olduğu yapısal değışiklikleri de temel alarak açıklamaya çalışmışlardır (Yalvaç, 2017).

Bukharin ve Lenin, Hilferding'in teorisinden etkilenmişler ve hem Bukharin hem de Lenin'in geliştirmiş olduğu emperyalizm teorileri bir yandan klasik Marksist emperyalizm teorilerinin temelini oluştururken diğeryandan da bu emperyalizm teorileri 1914 yılında başlayan 1. Dünya Savaşı'nı anlamlandırmak ve buna karşı stratejiler geliştirmek amaçlarını taşımaktadırlar (Brewer, 2011; Özdemir, 2010).

Bukharin 1915 yılında yazmış olduğu *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi* başlıklı eseri ile emperyalizm teorisini ortaya koymuştur (Özdemir, 2010; Brewer, 2011; Boratav, 2020). Burada ifade edildiğine göre emperyalizm finans kapitalin bir politikasını oluşturmakta ve aynı zamanda zapt etme veya fetih politikasını da içermektedir. Buna karşın her zapt etme veya fetih politikasının emperyalizm olmadığı, finans kapital ile ilişkili olduğu zaman bunun geçerli olacağı belirtilerek bir ayrıma da gidilmiştir. Bukharin emperyalizmi yalnızca bir politika olarak görmemiş aynı zamanda bir ideoloji olarak da değerlendirmiştir. Sermayenin ulusallaşmasını yani ulusal sınırlar içerisinde hakimiyet sürmesi ve gelişmesi ile sermayenin uluslararasılaşmasını yani dünya pazarının gelişmesi, ülkelerin üretimin belirli bir alanında uzmanlaşması, toplumsal işbölümünün karmaşık hale gelmesi sonucunda uluslararası bağımlılığın artması şeklinde ikiye ayrılacak eğilimlerini ve bunların yaratmış oldukları çelişkileri önemsemiştir (Özdemir, 2010). Dolayısıyla Bukharin sermayenin hem ulusal eğilimi olduğunu yani sermaye birikiminin öncelikle ulusal sınırlar içerisinde gerçekleştiğini hem de sermayenin uluslararasılaşma eğilimi olduğunu yani ulusal sınırlar içerisinde biriken sermayenin uluslararası alana taşındığını, ihraç edildiğini belirtmesinin yanı sıra sermayenin bu iki eğilimi arasında bir çelişki bulunduğunu da belirtmektedir (Öztürk, 2006). Bukharin'in sermayenin ulusal eğilimi olduğunu ortaya koymuş

olması önemlidir. Zira her ne kadar sermaye finans kapital/mali oligarşide bütünleşmiş olsa da içeride yani ulusal sınırlar içerisinde gerçekleşecek olan sermaye birikim sürecinde sermayenin farklı grupları arasında da farklı çıkarlar nedeniyle bir çelişki ve çatışma ihtimali oluşabilecektir. Diğer yandan sermayenin ulusal eğilimi olduğunun belirtilmiş olması aynı zamanda kapitalist devletin ulusal sınırlar içerisinde sermaye birikimine yönelik politikalar izlediğinin, burjuvazinin siyasal konumunun güçlendiğinin ve dolayısıyla devlet ile burjuvazi arasında bir bütünleşme ve ahenk olduğunun görülmesi açısından da önemlidir. Bukharin, tekellerin devlet üzerinde egemen hale gelmelerini sınai ve banka sermayelerinin finans kapital/mali sermaye içerisinde kaynaşması sonucuna bağlamıştır. Dünya ekonomisinin sermaye ihracı gibi yöntemler ile uluslararasılaşmaya çalıştığını ve bunun dünya ekonomisinin bloklara ayrılmasına neden olduğunu belirten Bukharin, dünya ekonomisindeki bu bloklama ve çelişkilere neden olduğunu ve dolayısıyla savaşların da bu çelişkiler sonucunda ortaya çıktığını belirtmiştir (Özdemir, 2010). Dolayısıyla Bukharin’de de finans kapital/mali sermaye önemli bir kavram olarak ortaya çıktığı gibi aynı zamanda sermaye ihracı yoluyla tekellerin bir yandan geri ülkeler üzerinde tahakküm kurmaya yönelik girişimleri diğer yandan da dünya pazarının paylaşılması ve yeni bir dünya ekonomik sistemi yaratılması çabaları kapitalist devletler arasında yaşanan çelişkilerin derinleşmesine neden olmakta ve bu çelişkilerin derinleşmesi de savaşlar ile sonuçlanmaktadır.

Lenin 1916 yılında yani 1. Dünya Savaşı ile emperyalist devletler arasında dünyadaki toprakların yeniden paylaşılma mücadelesinin sürdüğü bir dönemde yazmış olduğu *Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* adlı kitap ile emperyalizm teorisini ortaya koymuştur. Hobson ve Hilferding’in etkisinin hissedildiği Lenin’in emperyalizm teorisi (Boratav, 2020) Marksist emperyalizm teorileri içerisinde en bilinen emperyalizm teorisini oluşturmaktadır. Lenin kapitalizm ile emperyalizm arasında bağ kurarak kapitalizmin gelişiminin belirli bir aşamasında emperyalizmin ortaya çıktığını ve dolayısıyla hem emperyalizmin kapitalizmin en yüksek aşaması olduğunu hem de emperyalizmin kapitalizmin tekeli aşaması olduğunu belirtmiştir. Kapitalizmin emperyalist evreye geçmesi sürecinde serbest rekabetin yerini tekelleşmeye bırakması emperyalizm döneminin oluşması açısından önemli bir aşamayı içermektedir. Lenin de Hilferding ve

Bukharin’de olduğu gibi mali sermaye/finans kapital olgusuna dikkat çekmiş ve mali sermaye/finans kapitalin oluşumunu banka sermayesi ile sanayi sermayesinin kaynaşmasının sonucu olarak konumlandırmıştır. Bu dönemde dünyanın paylaşılması konusunda da değişimlerin yaşandığı ve bunun sömürge politikasını da etkilediğine dikkatleri çeken Lenin’e göre daha önce sömürge politikası kapitalist devletlerin el koymadığı bölgeleri sömürgeleştirmeye yönelikken kapitalizmin tekelci ve emperyalist aşamaya geçmesi ile birlikte dünyanın paylaşılması ve sömürgeleştirme politikasında da değişimlerin yaşandığını ve paylaşılan toprakların tekellerin mülkiyetine geçmesine yönelik bir sömürge politikası uygulandığını belirtmiştir (Lenin, 2013). Hem kapitalizmin geçirmiş olduğu dönüşüm yani kapitalizmin serbest rekabet aşamasından tekelci ve emperyalist evreye geçmesi hem de sömürge politikasında yaşanan bu dönüşüm ise hammadde ve pazar ihtiyaçları ile ticaret için önemli olan ticaret yollarının daha önemli hale gelmesine neden olmuş ve dünyanın tekeller tarafından yeniden paylaşılması nedeniyle militarizasyonun artmasına ve dolayısıyla 1. Dünya Savaşı’nda olduğu gibi paylaşım savaşlarının yaşanmasına yol açmıştır. Bu durum ise hem bazı emperyalist devlet ve tekellerin daha da güçlenmesine bazı emperyalist devletlerin ise güçlerini yitirmesine neden olurken hem de uluslararası sistemde İngiltere hegemonyasının yavaş yavaş gerilemeye başlayarak yerini yavaş yavaş ABD hegemonyasına bırakmasında olduğu gibi hegemonik değişimleri de sağlamıştır.

Lenin emperyalizm teorisini ortaya koyarken emperyalizmin beş karakteristik özelliğini sıralamıştır. Bu özellikler şunları içermektedir:

- (1) Üretimde ve sermayede görülen yoğunlaşma öyle yüksek bir gelişme derecesine ulaşmıştır ki, ekonomik yaşamda kesin rol oynayan tekelleri yaratmıştır; (2) banka sermayesi sınai sermayeyle kaynaşmış, ve bu “mali-sermaye” temel üzerinde bir mali-oligarşi yaratılmıştır; (3) sermaye ihracı, meta ihracından ayrı olarak, özel bir önem kazanmıştır; (4) dünyayı aralarında bölüşen uluslararası tekelci kapitalist birlikler kurulmuştur; (5) en büyük kapitalist güçlerce dünyanın toprak bakımından bölüşülmesi tamamlanmıştır. (Lenin, 2013).

Lenin’in emperyalizmin karakteristik özelliklerini sıralamak için oluşturduğu beş maddeyi açmak gerekirse; kapitalizmin sonucu olarak üretim araçları burjuvazinin özel mülkiyetinde bulunmaktadır. Dolayısıyla üretim ve sermaye küçük bir azınlığın elinde parça parça toplanmış olur. Yaşanan iktisadi krizler ile birlikte

küçük işletmeler iflas eder veya büyük işletmeler şirket evlilikleri gibi satın alma yöntemleri ile birlikte küçük işletmeleri satın alırlar. Bu şekilde büyük işletmeler güçlenerek varlıklarını devam ettirirler. Bunun sonucunda küçük parçalar halinde dağılmış olan sermaye ve üretim merkezileşip yoğunlaşmaya yani belirli büyük şirketlerin ellerinde toplanmaya başlar. Böylelikle tekelleşme olgusu ortaya çıkar. Dolayısıyla sermaye ve üretimin merkezileşip yoğunlaşması, tekelleşme olgusu bir süreç içerisinde geçerek gerçekleşir. Nitekim Boratav (2020) da Lenin'in teorisinde yer alan tekelleşme olgusunun küçük işletmeleri yutan, rekabeti öldüren ve bu şekilde büyüyen şirket, kartel, tröstlerden oluştuğunu, söz konusu bu tekelleşme eğiliminin aynı zamanda gruplaşma ve birleşmeleri de içerdiğini ve bu nedenle Lenin'in yapmış olduğu tekelleşme kavramının geleneksel iktisattaki tanımlardan farklı olduğunu belirtmektedir. Banka sermayesi ile sanayi sermayesi arasında bir kaynaşma söz konusu olur ve böylelikle mali sermaye/finans kapital ortaya çıkar. Bu durum da hem sermayenin bütünleşmesini sağladığı gibi hem de mali sermaye önemli hale geldiği için büyük sermaye gruplarının banka satın almalarına neden olur. Bu şekilde büyük sermaye grupları kendilerinden daha küçük olan işletmeler üzerinde denetim, tahakküm veya zor yollarını kullanabilir ve bu şekilde bu işletmeleri de kendilerine bağımlı kılmış olurlar. Tekelleşme döneminden önceki dönemlerde meta ihracı şeklinde malların diğer ülkelere ihraç edilmesi sömürü açısından önemli bir olgu halindeyken kapitalizmin gelmiş olduğu tekelleşme evresi ile birlikte ulusal sınırlar içerisindeki sermayenin uluslararasılaşması olarak sermaye ihracı ve bu şekilde diğer ülkeler üzerinde nüfuz kurma önemli hale gelmiştir. Kapitalizmin tekelci evreye geçmesi ile birlikte dünya hem pazar ve hammadde açısından tekeller arasında paylaşılmış hem de sömürge ülkeler şeklinde dünyanın toprak bakımından paylaşılması tamamlanmıştır. Bu durum ise geç kapitalistleşen ülkeler açısından bir dezavantaj yaratmaktadır. Zira geç kapitalistleşen ülkeler ürettikleri malı satacak pazar bulmakta, hammadde temininde ve yeni sömürgeler elde etmekte zorlanmaktadırlar. Bu durum ise erken ve geç kapitalistleşen ülkeler arasında rekabetlerin artmasına, çelişkilerin derinleşmesine, militarizasyon ve eşitsizliklerin artışına yol açmakta ve böylelikle kapitalizmin tekelci evreye geçtiği emperyalizm döneminde dünyanın toprak bakımından yeniden paylaşılması için paylaşım savaşları yaşanmaya başlamaktadır. Nitekim Öztürk (2006) de 1880'li yıllardan itibaren Almanya'nın sömürgecilik ile elde etmiş olduğu kazanımların Fransa ve İngiltere'ye göre

mütevazı kaldığını belirtmiştir. Bunun temel nedeni ise İngiltere ve Fransa'nın erken kapitalistleşme ve dolayısıyla sömürgeleştirme yoluna erken girmeleri, Almanya'nın ise diğer iki ülkeye göre geç kapitalistleşmiş olmasıdır. Bu aynı zamanda erken kapitalistleşen ülkeler ile geç kapitalistleşen ülkeler arasında üretim güçleri açısından da eşitsizliklerin artmasına ve çelişkilerin derinleşmesine neden olmaktadır. 1880 yılında kapitalist ülkelerdeki kişi başına gelir geri ülkelerin iki katına, 1913 yılında ise üç katına denk gelmektedir (Öztürk, 2006). Dünya sanayi üretimi de bu eşitsiz ilişkinin bir başka göstergesini oluşturmaktadır. 1860 yılında dünya sanayi üretimindeki dağılıma bakıldığında İngiltere'nin %21'ini, Fransa'nın %16'sını, Almanya'nın %15'ini, Avrupa'da geriye kalan ülkelerin %34'ünü ve ABD'nin ise %14'ünü oluşturduğu görülmektedir (Beaud, 2021). Dünya ticaretindeki dağılım da gelişmiş kapitalist ülkeler ile geç kapitalistleşmiş ülkeler arasındaki eşitsizlik ilişkisini gösteren bir başka örneği oluşturmaktadır. 1860 yılında dünya ticaretinin %25'ine İngiltere, %11'ine Fransa, %9'una Almanya, %24'üne Avrupa'da geri kalan ülkeler, %9'una ABD ve %21'ine dünyadaki geri kalan ülkeler hakim bulunmaktadır (Beaud, 2021). 1880 yılına gelindiğinde ise dünyada yapılan imalatın %23'ünü Britanya karşılarken, Belçika, Almanya, Fransa yani üç ülke %18'ini karşılamaktaydı. 1913 yılında ise Belçika, Almanya ve Fransa'nın dünya imalatında payı %23'e yükselirken Britanya'nın payı ise %14'e gerilemiştir. Kuzey Amerika'nın daha önce dünya imalatındaki %15'lik payı da %33'e yükselmiştir (Allen, 2023). 1880 ve 1913 yılları arasında yani otuz üç yıl içerisinde dünya imalatında böyle bir değişimin yaşanması diğer ülkelerin dünya siyasetinde etkilerinin artacağı ve uluslararası sistemde İngiltere hegemonyasının bunalıma girerek yerini yeni bir hegemon güce bırakacağı da ön habercisi olmuştur. Nitekim 19. yüzyıla kadar İngiltere dünya siyasetindeki yönetme gücünü sürdürmesine karşın 1870'li yıllardan itibaren önce Avrupa'daki, ardından da dünya güç dengesi üzerindeki denetimini yitirmeye başlamıştır. Bunun bir nedeni Almanya'nın yeni bir dünya gücü olarak yükselmeye başlamış olması, diğer nedeni ise ABD'nin İngiltere'den daha zengin, daha geniş kaynaklara sahip olması nedeniyle İngiltere'nin kapitalist dünya ekonomisindeki merkezi konumunun sarsılmaya başlamasıdır (Arrighi, 2016). Kişi başına gelirdeki derin uçurum, dünya sanayi üretimi, dünya ticareti, dünyada yapılan imalatın dağılımdan da anlaşılacağı üzere kapitalizmin 19. yüzyılın sonlarına doğru tekeldi ve emperyalist evreye geçmesi ile birlikte devletler arasındaki çelişkiler

şiddetlenmeye ve derinleşmeye başlamış, paylaşım mücadeleleri sertleşmiş, dünya siyaseti ve uluslararası sistem bir hegemonya bunalımına doğru ilerlemeye başlamış ve aynı zamanda emperyalizm erken ve geç kapitalistleşen ülkeler arasındaki bu eşitsiz güç ilişkileri üzerinde yükselmiştir.

Bir diğer Marksist emperyalizm teorisi ise Rosa Luxemburg tarafından geliştirilmiştir. Rosa Luxemburg, Marx'ın kuramsallaştırmış olduğu yeniden üretim olgusunda dış ticaretin öneminin göz ardı edildiğini tespit etmiş ve emperyalizme yönelik olarak iki çıkış noktası öne sürmüştür. Bu çıkış noktalarından birisi eksik tüketim yani artık değer diğeri ise talep eksikliğidir. Rosa Luxemburg'un düşüncesine göre sermaye birikim süreci ile dış ticaret arasında bağlantı bulunmakta ve dolayısıyla kapitalizm dış pazarsız yapamamaktadır. Bunun nedeni ise kapitalist ülkede üretilen artık değer o ülke içerisinde yeterli pazar bulma imkanının olmamasıdır. Bu nedenle Rosa Luxemburg üretilen bu ihtiyaç fazlası artık değer kendisini var edebilmesi, yeniden yatırım ve üretim sürecine dönüşebilmesi için kapitalist olmayan dolayısıyla gelişmemiş geri ülke ve bölgelere yöneleceğini belirterek kapitalizmin kapitalist olmayan bir bölgeye de gereksinimi olduğunu belirtmiştir. Talep eksikliğinin çözümü noktasında da yine dış ticaret ve kapitalist olmayan ülke ile bölgeler ön plana çıkmaktadır (Sune, 2017; Yalvaç, 2017; Sarıöz Gökten, 2018). Zira kapitalist gelişmelerinin belirli bir aşamalarına gelmiş olan ve sermaye ihracında bulunan gelişmiş kapitalist ülkeler, kapitalistleşmemiş geri ülkelere hammadde temin ederken aynı zamanda bu ülkelere mamul madde satmaktadırlar. Dolayısıyla bu durum kapitalistleşmemiş ülkelerin gelişmeleri açısından bir dezavantaj oluşturmakta ve sanayileşmelerine de engel teşkil etmektedir. Bu nedenle geri ülkeler daha fazla gelişmiş ülkelere bağımlı hale gelmekte ve bunun sonucunda kapitalistleşmiş ülkelere daha fazla mal alımında bulunmaktadırlar. Bu durum ise talep eksikliği sorununun çözümü noktasında geri kalan, kapitalistleşmemiş ülke ve bölgeleri önemli hale getirerek onlara daha fazla mal satışına neden olmakta ve böylece talep eksikliğinin çözümü de kapitalistleşmemiş ülkeler aracılığı ile gerçekleşmektedir. Kapitalizmin hem yeniden üretim olgusu hem de talep eksikliğinin çözümü noktasında kapitalist olmayan ülke ve bölgelere ihtiyaç duyması ancak buna karşın kapitalizmin temas ettiği kapitalistleşmemiş ülkeleri de zaman içerisinde kapitalistleştirecek ve dolayısıyla yeniden üretim olgusu ve talep eksikliğinin çözümünü zora sokacak

olmasından dolayı gelişmiş kapitalist ülkeler arasındaki mücadeleler şiddetlenecek, var olan eşitsizlik ve çelişkiler derinleşecektir. Bu durum ise yeni savaş ihtimallerinin doğmasına neden olacaktır.

Bukharin, Lenin ve Rosa Luxemburg tarafından geliştirilen emperyalizm teorileri arasında bazı açılardan benzerlikler bazı açılardan önemli farklılıklar olsa da temelde dikkat çektikleri nokta kapitalizmin sermaye birikiminin belirli bir aşamasında kapitalistleşememiş ülkelere doğru yayılmaya, sermaye ihraç etmeye başladığı, kapitalizm ile emperyalizm arasında doğrudan ilişki bulunduğu, kapitalizm/emperyalizmin yaşamış olduğu yapısal tıkanmalar, bunalımlar, paylaşım mücadelelerinin sonucunda iktisadi bunalımlar, savaşlar ve devrimlerin gerçekleşme ihtimallerinin yüksek olduğudur. Bu durum ise kapitalizmin doğası gereği kriz üreten bir yapıya sahip olduğunun en somut göstergesini oluşturmaktadır.

2.2.1 İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra emperyalizm teorileri

2. Dünya Savaşı'nın ardından dünya siyaseti ve uluslararası sistemde hegemon güç değişimi yaşanmış, İngiltere'nin hegemonyası yerine ABD hegemonyası kurulmuştur. Bunun yanı sıra Küba'da 1959 yılında devrim gerçekleşmiş ve Küba Devrimi Latin Amerika'daki bağımsızlık hareketleri açısından bir örnek teşkil etmiş, Üçüncü Dünya ülkeleri tarafından Bağlantısızlar Hareketi kurulmuş ve Bandung Konferansı düzenlenmiş, Fransız sömürgesi olan Cezayir örneğinde olduğu gibi gelişmiş kapitalist ülkelerin sömürgelerinde ulusal kurtuluş mücadeleleri yaşanmaya başlanmıştır (Öztürk, 2006). Bu dönemde 20. yüzyılın başlarında geliştirilen birinci dalga Marksist emperyalizm teorilerinin ardından 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde hem oluşan yeni uluslararası sistem hem de sermayenin uluslararasılaşması sürecinde yaşananlar nedeniyle literatürde ikinci dalga Marksist emperyalizm teorileri olarak adlandırılan emperyalizm teorileri geliştirilmiştir. Bu şekilde hem birinci dalga Marksist emperyalizm teorilerinin eksiklikleri giderilmeye çalışılmış hem de bazı ikinci dalga Marksist emperyalizm teorilerinde olduğu gibi teorinin odak noktası başka analiz birimlerine kaydırılmıştır. 1950 ile 1970 yılları arasında geliştirilen ikinci dalga Marksist emperyalizm teorileri kuzey ve güney ülkeleri arasındaki ilişkilere dikkatleri çekmiş, bağımlılık, sömürü, çevre ülkelerden merkez ülkelere gerçekleştirilen artık

transferleri, çevre ülkelerin yaşamış olduğu az gelişmişlik ve bunun nedenleri gibi konulara yoğunlaşmışlardır (Yalvaç, 2017). Bu dönemdeki emperyalizm kuramlarını da *Monthly Review* dergi çevresi ve Bağımlılık Okulu şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. 1949 yılında Paul Sweezy ve Leo Huberman tarafından kurulan *Monthly Review* dergisinin çevresinde toplanan kuramcılar birinci dalga emperyalizm kuramlarının sınıf analizli yapısına bağlı kalarak tekeli kapitalizm düşüncesini geliştirmişlerdir (Özdemir, 2010; Sune, 2017; Öztürk, 2006).

Paul Sweezy de emperyalizm teorisi geliştirmiştir. Sweezy'nin emperyalizm tanımına göre gelişmiş ülkeler arasında rekabet bulunmaktadır. Bu rekabetin temel nedeni ise üretilen ürünlerin satılması için dünya pazarının paylaşılmasıdır. Kapitalizm tekeli aşamada değildir. Dünyada var olan iktisadi ilişkilerin temel çizgisini sermaye ihracı oluşturmaktadır. Dünya pazarına hakim olmak için gelişmiş kapitalist ülkeler tarafından sürdürülen mücadele ve rekabetin sonucu olarak uluslararası birleşme yollarından birisi seçilmiştir. Dünya gelişmiş kapitalist devletler ve tekeller tarafından paylaşılmıştır. Sweezy geliştirmiş olduğu emperyalizm teorisinin yanı sıra emperyalist devletler arasında yaşanan çatışmaları da ülkelerin yerli kapitalist sınıfları arasında süren çatışmaların uluslararası sisteme yansması olarak görmüştür (Sarıöz Gökten, 2018). Sweezy geliştirmiş olduğu emperyalizm teorisinde kapitalizm ile emperyalizm arasında ilişki kurmuştur. Bunun yanı sıra Sweezy'nin emperyalizm teorisi ile Lenin'in emperyalizm teorisi arasındaki benzerlikler de dikkatleri çekmektedir. Bu durum da özelde Sweezy'nin genelde ise *Monthly Review* dergi çevresinin birinci dalga Marksist emperyalizm kuramlarına büyük oranda bağlı kaldıklarını göstermektedir.

Monthly Review dergisi çevresinde gelişen emperyalizm kuramlarının bir diğer temsilcisi Paul Baran'dır. 2. Dünya Savaşı'nın ardından gelen dönemde kalkınma düşüncesi ön plana çıkmış, bu dönem de Paul Baran ülkelerin az gelişmişliğinin çalışılması düşüncesini savunmuştur. *Büyümenin Ekonomi Politikası* kitabını yazan Baran kapitalist gelişmenin dünya çapında sağlanacağı düşüncesini reddetmiş, sınıf yapılarının az gelişmiş ülkelerde yabancı sermaye altında biçimlendirildiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra Baran'a göre yabancı sermaye az gelişmiş ülkeleri sömürebilmek için ait olduğu ülkenin gücünü kullanmakta ve aynı zamanda bu ülkelerde bulunan komprador burjuvaziyi de kullanarak az gelişmiş ülkeleri sömürmektedir. Baran'ın düşüncesine göre emperyalizmin temelini çevre

lkelerden merkez ülkelere gerçekleştirilen artık transferi oluşturmaktadır (zdemir, 2010; Sune, 2017). Bu durumda merkez ülkelerin ve halklarının gelişmeleri açısından çevreden merkeze çekilen artık önemli bir hal almaktadır. Bu ise evre ülkelerin geri bırakılmasına ve dolayısıyla evre ülkelerin merkez ülkelere hem bağımlı hale getirilmelerine hem de evre ülkelerdeki üretim faaliyetlerine yönelik ilişkilerin, sanayileşme gibi adımların merkez ülkelerin çıkarlarına göre biçimlenmesine yol açmaktadır. Nitekim Baran da bu olguya dikkatleri çekmiş ve sanayileşmeye yeni başlayan geri kalmış evre ülkelerin sanayileşme hareketlerine merkez ülkeler ve pazar olanaklarını kaybetmek istemeyen yabancı sermaye tarafından karşı ıkılacağıını belirtmiştir (zdemir, 2010).

İkinci dalga Marksist emperyalizm kuramlarının bir diğerk önemli teorisyenisi ise Harry Magdoff'tur. 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde Küba Devrimi'nin gerçekleşerek diğerk Latin Amerika ülkelerine örnek olması ve gelişmiş kapitalist ülkelerin sömürgelerinde başlayan bağımsızlık hareketleri sonucunda sömürge ülkeler bir yandan siyasal bağımsızlıklarını kazanırken diğerk yandan da emperyalizmin siyasal görünürlüğü geri plana kaymış ancak buna rağmen yeni bağımsızlıklarına kavuşan ülkelerin gelişmiş ülkelere olan iktisadi bağımlılığı devam etmiştir. Nitekim Harry Magdoff da bu konjonktür içerisinde geliştirmiş olduğı teorisi ile smrgesiz emperyalizm olgusuna dikkatleri çekmektedir. Magdoff'a göre sömürgeciliğinin bitişi emperyalizmin de bitişi anlamına gelmemektedir. Zira modern emperyalizm smrgesiz yaşayamamaktadır. Emperyalizm smrgeciliğeye yönelik uygulamış olduğı pratik ve politikalarda değerişikliğeye gitmiş, daha önce zor kavramı ile yani politik ve askeri gler aracılığı ile gerçekleştirmiş olduğı smrgeciliğı iktisadi g ile sürdürmeye devam etmiştir. İktisadi g ile devam ettirilen sömürgecilik ise bağımlı ülkelerde bulunan iktisadi ve toplumsal kurumların merkez ülkelerin gereksinim duyduğı ihtiyaçlara göre biçimlendirilmesi, pazar, bağımlı ülkelerin mali sistemlerinde yaratılan bağımlılık, uluslararası fiyatlar biçiminde uygulama pratiklerini içermiştir (zdemir, 2010; Sune, 2017). Dolayısıyla az gelişmiş bağımlı ülkelerde sömürgeci devletlere karşı gerçekleştirilen bağımsızlık hareketleri kmsenmemek ile birlikte bağımlı ülkelerin elde etmiş oldukları siyasal bağımsızlık, bağımsızlığın kazanılması yolunda çok fazla bir anlam taşımamıştır. Zira iktisadi bağımlılık devam etmiş ve iktisadi bağımsızlığın devam etmesi siyasal bağımsızlık olgusunu

da tehlikeye düşürmüş ve merkez ülkelerden tam anlamıyla bir kopuş yaşanmamıştır. Nitekim Magdoff da bu duruma dikkatleri çekmiştir.

Monthly Review dergisi çevresinde geliştirilen ikinci dalga Marksist emperyalizm teorilerinin büyük ölçüde hem Marksizme hem de birinci dalga klasik emperyalizm teorilerine bağlı kaldıkları ve hatta geliştirmiş oldukları teoriler ile hem Marksist düşünceyi hem de birinci dalga klasik emperyalizm kuramlarını zenginleştirdikleri, bunların yanı sıra uluslararası sistemi ve kapitalizmin tekelci aşamasını sınıfsal analize tabi tutmayı devam ettirdikleri görülmektedir.

İkinci dalga Marksist emperyalizm teorilerinin ikincisini ise yapısal bir analiz sunan Bağımlılık Okulu oluşturmaktadır. Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde Bağımlılık Okulu teorisyenlerinin geliştirmiş olduğu teori *Monthly Review* dergi çevresindeki teorisyenlerin geliştirmiş oldukları teorilerden daha fazla bilinmekte ve kabul görmektedir. Zira 2. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan uluslararası sistem içerisinde hegemon güç ABD haline gelirken aynı zamanda emperyalist devletler arasındaki rekabet de azalmıştır. Bunun yanı sıra emperyalizmin uygulamış olduğu pratik ve uygulamalarda değişiklikler yaşanmış olması da emperyalizmin görünürlüğünü azaltmış veya gizlemiştir. Buna karşın *Monthly Review* dergisinin çevresindeki teorisyenler geliştirmiş oldukları teorilerinde tekelci sermaye kavramından yola çıkarak teorilerini ürettikleri için Uluslararası İlişkiler disiplini de daha az kabul görmekte ve bir anlamda disiplinden de dışlanmaktadır (Sune, 2017).

Andre Gunder Frank'ın temsilcisi olduğu Bağımlılık Okulu, modernleşme kuramlarının çevre ülkelerin kendi az gelişmişliklerinin sorumlusu oldukları tezine karşı çıkmış (Sune, 2017) ve çevre ülkeler olarak konumlanan Üçüncü Dünya ülkelerinin az gelişmişliklerinin nedenlerini araştırarak çevre ile merkez arasında bir bağımlılık ilişkisi bulunduğunu belirtmiştir. Söz konusu bu bağımlılık ilişkisi eşitsiz değişim/mübadele alanında yaşanmakta ve bu şekilde kapitalizmin dolaşım alanına dikkat çekilmektedir. Bu durum çevre ülkelerin merkez ülkelere düşük fiyatlar ile hammadde gibi birincil mallar ihraç etmesi ile merkez ülkelerin üretmiş oldukları metaların dünya pazarında gerçek fiyatlarından daha yüksek fiyatlar ile satılmasına dayanmaktadır (Öztürk, 2006). Bu durum ise bir ekonomik artık oluşmasına, çevre ülkelerin merkez ülkeler tarafından sömürülmesine, bu şekilde merkez ülkelerin refah ve gelişmişliklerinin artmasına yol açarken çevre ülkelerin

ise geri kalmalarına ve merkez ülkelere bağımlılıklarının derinleşmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla Bağımlılık Okulu çevre ülkelerin geri kalmasının nedenini çevre ile merkez ülkeler arasında yaşanan eşitsiz değişim/mübadele, ekonomik artık ve çevre ülkeler ile merkez ülkeler arasındaki bu bağımlılık ilişkisinde görmüş, yaşanan sömürü ve bağımlılık ilişkisini eşitsiz değişim/mübadele yani kapitalizmin dolaşım alanı üzerinden analiz etmiş ve bu nedenle de emperyalizmi görme noktasında eksik kalmıştır. Nitekim Sune (2017) de Bağımlılık Okulu'nun emperyalizmi görme noktasında eksik kaldığını belirtmektedir. Bunun yanı sıra Bağımlılık Okulu azgelişmiş çevre ülkelerin ekonomik yapılarında modern ve geleneksel olarak ikili bir ayrıma gitmiş ve modern ekonomik yapıların geleneksel ekonomik yapıları dönüştüreceğini belirtmiştir. Bu durum da Bağımlılık Okulu'nun emperyalizmi göz ardı etmesinin bir diğer nedenini oluşturmaktadır (Özdemir, 2010).

Immanuel Wallerstein, Samir Amin, Arghiri Emmanuel'in temsilcileri arasında yer aldığı Dünya Sistemi Analizi, Bağımlılık Okulu ile benzerlikler taşımasına karşın Bağımlılık Okulu teorisyenlerinin az gelişmiş çevre ülkelerin iktisadi yapılarını değerlendirirken öne sürmüş oldukları geleneksel – modern dikotomisine karşı çıkmışlar ve az gelişmiş – gelişmiş, modern – gelenekselden oluşan tek dünya sistemi görüşünü savunmuşlardır (Özdemir, 2010).

Modern dünya sisteminin 16. yüzyılda Avrupa'da doğduğunu ve daha sonra yayılım gösterdiğini belirten Wallerstein, bu sistemin yayılımının kapitalizm tarafından sağlandığını belirtmekte ve günümüzdeki modern dünya sisteminin köklerini de 16. yüzyılda görmektedir. Dünya Sistemi Analizi, dünya sistemini anlamının yolunun kaynak dağılımından geçtiğini yani kaynakların dağılımı sırasında bölüşümün kimler tarafından belirlendiğini ve dağılan kaynaktan kimlere ne düştüğünü incelemenin dünya sistemini anlamak açısından önemli olduğunu belirtmektedir. Dünya Sistemi Analizi'nde üretilen metaların dolaşımına yapılan vurgu teorisinin önemli noktalarından birini oluşturmaktadır (Wallerstein, 2011). Dolayısıyla Dünya Sistemi Analizi teorisyenleri, Bağımlılık Okulu teorisyenlerinin yapmış olduğu gibi analizlerini az gelişmişlik ile sınırlı tutmamışlar ve hem kapitalizmi hem de dünya sistemini analize tabi tutarak bir bütünlük içerisinde incelemelerini yapmışlardır (Özdemir, 2010). Bunların yanı sıra Dünya Sistemi Analizi'ni geliştiren teorisyenler Bağımlılık Okulu'nun ülkeleri merkez ve çevre

olarak ayırmasını da ileriye taşımışlar ve yarı-çevre ülkeler terimini literatüre dahil etmişlerdir. Yarı çevre ülkeler, merkez ve çevre ülkeler arasında ara konumda bulunmakta ve bulunmuş oldukları konumları gereği kapitalizmin sürdürülebilirliği açısından önemli görev üstlenmektedirler. Zira yarı-çevre ülkeler bir yandan üretim açısından önemli olan emek gücü gereksinimi karşılamakta diğer yandan da merkez ülkelerde yüksek olan işçi ücretlerinin baskılanması noktasında önemli rol oynamaktadırlar. Yarı-çevre ülkelerin bir diğer önemli rolü ise çevre ülkeleri sömürdükleri için sömürücü ülke olmaları, buna karşın merkez ülkeler yarı-çevre ülkeleri sömürdükleri için de sömürülen ülke konumunda bulunmaktadırlar (Wallerstein, 2011). Bu nedenle yarı-çevre ülkeler her ne kadar merkez ülkeler tarafından sömürülüyor olsalar da çevre ülkelere göre iktisadi ve refah açısından daha iyi konumda olabilirler. Zira yarı-çevre ülkeler de çevre ülkeleri sömürmektedir. Bu sömürü ilişkisi de yarı-çevre ülkelerin çevre ülkelere göre daha iyi konumda olmalarına yol açabilmektedir. Yarı-çevre ülkeler, merkez ve çevre ülkelerin arasında, ara konumda bulundukları için kapitalist sistemin işlemesi noktasında hem iktisadi hem de siyasal açıdan önemli görev üstlenmektedirler. Bunun yanı sıra bulunmuş oldukları ara konum gereği uluslararası sistem içerisinde ancak bölgesel güç konumuna yükselebilmektedirler.

2.2.2 Yeni emperyalizm kuramları

1980'li yıllarda neoliberalizmin uygulamaya geçirilmesi, Çin'de Deng Şiaoping döneminde başlayan dışa açılma ve sosyalizmden uzaklaşmaya yönelik reform uygulamaları, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte uluslararası sistemin tek kutuplu hale gelmesi, kapitalizmin yeni bir aşamaya geçerek dünya iktisadi sisteminde bir bütünleşme yaşanmasına yol açmıştır. Bunların ardından ABD'nin Irak ve Afganistan'ı işgal etmesi hem uluslararası sistemdeki tek kutupluluğu hem de kapitalizmin neoliberal evreye geçmesini pekiştirmiştir. Uluslararası sistem ve kapitalizmde yaşananlara bağlı olarak devlet yapılarında da değişimler yaşanmış ve bu değişim sonucunda burjuvazinin devlet ile siyaset içerisindeki konumu daha da güçlenmiştir. Dolayısıyla yaşanan gelişmeler nedeniyle bu dönemde literatürde üçüncü dalga Marksist emperyalizm kuramları olarak bilinen Yeni Emperyalizm kuramları gelişmeye başlamıştır.

Yeni Emperyalizm kuramları az gelişmiş ülkeler ile gelişmiş kapitalist ülkeler arasında bir ayrıma gitmemiş, bunun yerine sermaye birikiminin dünya ölçeğindeki durumunu analizlerine dahil etmişlerdir. Bunun yanı sıra emperyalizmin yalnızca iktisadi boyutlu olmadığını, aynı zamanda siyasal boyutlu olduğunu da belirterek emperyalizmi iktisadi ve siyasal düzlemde incelemişlerdir (Sune, 2017; Öztürk, 2006). Yeni Emperyalizm kuramlarının sermaye birikiminin dünya ölçeğindeki durumunu analizine dahil etmesi hem manidar hem de önemlidir. Zira Yeni Emperyalizm kuramlarının içine doğmuş olduğu siyasal ve tarihsel dönem içerisinde sermaye hareketleri hızlanmış ve dünya iktisadi sistemi 1970’lerdeki krizin ardından ortaya çıkan neoliberalizm ile birlikte birbirine daha bağımlı hale gelen ülkelerden oluşmaya başlamıştır. Dolayısıyla bu durum bir yandan sermayenin daha rahat ve engelsiz dolaşımını getirmiş olduğu gibi aynı zamanda derinleşen iktisadi bağımlılığın sonucu olarak ülke ekonomilerinin daha kırılgan hale gelmesine neden olmuştur. 1990’lı yıllardan itibaren yaşanan Asya krizleri ve sonraki dönemlerdeki krizlerden farklı ülkelerin çeşitli biçimlerde etkilenmesi bu bağımlılığın ve kırılganlığın somut göstergesini oluşturmaktadır.

Yeni Emperyalizm kuramları kendi içinde süper emperyalizm, emperyalist rekabete vurgu yapan, post-modern kuram olmak üzere üçe ayrılmaktadır.⁸

Emperyalist rekabete vurgu yapanlar arasında bulunan David Harvey emperyalizmi tanımlarken iki kavrama başvurmuş ve bunları kaynaştırarak tanımlamasını yapmıştır. Bunlardan birisi “devlet ve imparatorluk siyaseti”, diğeri ise “zaman ve uzamda sermaye birikiminin moleküler hareketleri”dir. Harvey “devlet ve imparatorluk siyaseti” ile devletlerin çıkarlarını tanımlamak ve bu çıkarlara ulaşmak için kullanmış oldukları askeri, diplomatik, siyasal stratejileri vurgularken, “zaman ve uzamda sermaye birikiminin moleküler hareketleri” ile ise sermaye hareketlerine yani ticaret, üretim pratikleri, emek gücünün gerçekleştirmiş olduğu göç, teknoloji transferleri gibi şeyler üzerinden ekonomik gücün nasıl gerçekleştiğine odaklanmaktadır (Harvey, 2021). Harvey ABD hegemonyasının 1970 ile 2000 arasını incelemiş olduğu dönemde ABD hegemonyasının üretim alanında tehdit altında olduğunu ve hem bu nedenden dolayı hem de burjuvazi

⁸ Yeni Emperyalizm kuramları her ne kadar kendi içlerinde üçe ayrılıyor olsalar da söz konusu tezin ana konusu bu olmadığı için bunlardan kısa kısa bahsedilecektir.

içerisinde yaşanan çıkar ve güç dengesi nedeniyle ABD'nin üretim alanından finans alanına kaydığını ve hegemonyasını bu şekilde koruyabildiğini belirtmektedir (Harvey, 2021). ABD endüstriyel üstünlüğünü Almanya ve Japonya'ya kaptırmış, bu nedenle de 1970'lerden itibaren finansa dayalı üstünlük kurmaya çalışmıştır. Bu durum ise hem ABD mali sermayesinin ülke ekonomilerine artan şekilde nüfuz etmesine ve dolayısıyla ülke ekonomilerinin ABD sermayesine bağımlılığının artmasına neden olmuş hem de diğer ülkelerden ABD'ye servet transferlerinin gerçekleşmesine ve bu şekilde ABD hegemonyasının güçlenmesine neden olmuştur (Sune, 2017). Bunların yanı sıra ABD'nin üstlenmiş olduğu finansal hegemonya diğer ülkeler için yıkım getirmiş, kredi ve borsa manipülasyonları, hisse senedi teşvikleri, gelişmiş kapitalist ülkelerde halkın borç yükleri içerisine düşmesi, dolandırıcılık gibi yöntemler ile emeklilik fonlarının yağmalanmasına neden olmuştur. Harvey bu yaşananları ise çağdaş kapitalizmin temel özellikleri olarak görmekte ve mülksüzleştirme yoluyla birikim olarak nitelendirmektedir (Harvey, 2021). Dolayısıyla yeni emperyalizm terimi mülksüzleştirme yoluyla birikim şeklinde yaşanan bir dönemi ve birikim modelini ifade etmektedir.

Sam Gindin ve Leo Panitch süper emperyalizmin teorisyenleridir. Gindin ve Panitch devlet merkezli bir emperyalizm kuramı önerisi geliştirerek sermayenin üretken ve finansal sermaye şeklinde ayrıştırılmasına karşı çıkmışlardır. Emperyalist devletler arasındaki bağların belirleyici olduğunu öne süren süper emperyalizm teorisyenleri uluslararasılaşmanın günümüzde çok boyutlu bir hale geldiğini ve bunun sonucunda da ülkelerin sermaye sınıflarının birçok ülkeye bağımlı hale geldiklerini ifade etmişlerdir. Gindin ve Panitch'e göre kapitalizm ve emperyalizm arasında farklılıklar bulunmakta ve bu iki terim farklı şekillerde değerlendirilmelidir. Buna göre kapitalizmin unsurlarını dünyada yaşanan eşitsiz gelişim ve değişim, kapitalist güçler arasındaki rekabet oluşturmaktayken, bu unsurların emperyalizm ile olan ilişkisini ortaya koyabilmek için yeni bir devlet kuramı inşa edilmelidir. Dolayısıyla Gindin ve Panitch'e göre emperyal iktidarın iç içe geçmesi yeni emperyalizmi tanımlayan özelliktir (Sune, 2017). Neoliberal dönem ile birlikte sermaye hareketlerinin hızlanması, sermayenin uluslararasılaşmasında yaşanan artış, devletlerin iktisadi olarak birbirlerine daha bağımlı hale gelmiş olmaları ülkelerin sermaye sınıflarının diğer ülkelere de bağımlı hale gelmelerini, bağımlılığın derinleşmesini arttırmıştır. Bunun bir diğer

yansıması ise devlet yapısında dönüşümler olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemlerde ulus-devletler sorgulanmaya başlanmış ve devletler sermaye dolaşımını serbestleştirmeye, sermayenin uluslararasılaşmasını hızlandırmaya yönelik politikalar uygulamaya başlamışlar, sermaye hareketleri önündeki sınırları kaldırmışlardır. Bunun sonucunda sermaye hareketleri giderek hızlanmış ve bu hızlanma sonucunda sermayenin dolaşımı giderek artmış, sermaye New York borsasında anlık olarak Tokyo borsasına geçişler yapabilir hale gelmiştir.

Post-modern emperyalizm kuramlarına Michael Hardt ve Antonio Negri'nin yapmış oldukları çalışmalar örnek gösterilebilir. Hardt ve Negri uluslararası sistemin gelmiş olduğu noktada ulus-devletleri sorgulamaya açmış ve bunun sonucunda ulus-devletlerin geçerliliğinin yok olduğunu, böylelikle emperyalizmin uluslar üstü bir nitelik kazanmış olduğunu belirterek emperyalizm yerine imparatorluk kavramını geliştirmişlerdir. Buna göre daha önce ulus-devletler sermaye birikimi açısından önemli roller oynarken, bu dönem ile birlikte ulus-devletlerin sermaye birikimi açısından oynamış oldukları roller ulus-üstü şirketler tarafından ikinci plana atılmış ve bu şekilde hem ulus-devletlerin hem de yerel güçlerin duvarlarında yıkılma yaşanmıştır (Hardt & Negri, 2023). Dolayısıyla Hardt ve Negri'nin geliştirmiş olduğu imparatorluk tezi dünyada yeni bir iktidar biçimi olarak imparatorluğun oluştuğunu ve bunun da ABD'de cisimleştiğini belirtmekte ve bunun yanı sıra emperyalizm tezini reddetmektedir. İmparatorluk tezi bir yandan ulus devletleri sorgulamaya açmış, diğer yandan da ulus devletlerin ömrünü tükettiğini belirtmiştir. Bu nedenle de yeni bir devlet tanımı yapılmasının gerekliliğine yol açmıştır. Nitekim ifade edilen bu yeni devlet tanımı da imparatorluk ve politikalarında vücut bulmuştur.

3. SOĞUK SAVAŞ'TAN YENİ DÜNYA DÜZENİ'NE: ULUSLARARASI SİSTEMLER GENEL BİR BAKIŞ (1945-1990)

İkinci Dünya Savaşı'nın 1945 yılında son bulmasının ardından uluslararası sistem ve uluslararası siyaset bir yanda kapitalist ABD'nin başını çekmiş olduğu Batı bloğu, diğer yanda sosyalist Sovyetler Birliği'nin başını çekmiş olduğu Doğu bloğu şeklinde bir yapıya bürünmüş ve böylelikle uluslararası sistemde iki kutuplu bir yapı egemen hale gelmiştir. 2. Dünya Savaşı sonrasında oluşan uluslararası sistemde İngiltere ve Fransa gibi büyük güçlerin sömürgeci olan ülkelerde bağımsızlık hareketleri hız kazanmış ve sömürge ülkeler bağımsızlıklarını elde etmişler, Çin ve Küba'da sosyalist devrimler yaşanırken, Fransa'nın sömürgeci olan Cezayir'de bağımsızlık iç savaşı yaşanmıştır.

ABD ve Sovyetler Birliği'nden oluşan bu iki kutbun dışında Bandung Konferansı ile ortaya çıkacak olan ve Asya ile Afrika'da bağımsızlıklarını yeni kazanan ülkelerin oluşturacağı Bağılantısızlar Hareketi de bulunmaktadır. Her ne kadar Bağılantısızlar Hareketi de kendi içerisinde bir grup oluşturmuş olsa da bu harekete mensup olan ülkeler diğer iki kutuptan bağımsız hareket etmiş ancak yapıları gereği halkçı, anti-emperyalist bir siyaset ve iktisadi anlayış benimsemişlerdir. Bu tutumları ise her ne kadar bağılantısız olsalar da Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler geliştirmelerine neden olmuştur.

1945 yılında 2. Dünya Savaşı bittiği zaman Almanya ve İtalya savaşı kaybetmelerinin bir sonucu olarak, İngiltere ve Fransa ise savaşta hem yurttaşlarını kaybetmelerinin hem de savaşın vermiş olduğu mali yorgunluklar nedeniyle, Asya bölgesinde ise Japonya hem savaşın etkileri hem de Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombalarının sonucunda önemli bir yıkım ve kriz içerisine girmişlerdir. Bu durumun sonucunda kapitalizm özellikle Avrupa'da önemli bir kriz yaşamaya başlamıştır. Avrupa böylesi bir yok oluşu, krizleri ve savaş sonrasında yeniden yapılanma sürecini yaşarken savaş ABD topraklarına sıçramadığı için ABD savaşın etkilerini diğer ülkelere göre daha az şiddetli bir şekilde yaşamış ve hatta savaş sonrası dönemde ABD ekonomisi savaş endüstrisinin de sağladığı ivmeler nedeniyle 25 milyar dolarlık ek kapasitesiyle canlanmıştır. Bu dönemde ABD dünyada gerçekleşen üretimin de yarısına yakınına yapmaya başlamıştır (Gerger, 2012). Dolayısıyla ABD 2. Dünya Savaşı'nın ardından önemli bir askeri, sanayi ve

parasal güce sahip olmuştur. ABD'nin 1935 ile 1939 yılları arasındaki sanayi üretimi ile savaşın son bulduğu yıl olan 1945 yılındaki sanayi üretimi karşılaştırıldığında takdirde sanayi üretiminin iki kat arttığı, petrol üretiminin üçte ikisini, elektrik üretiminin yarıdan fazla kısmını, dünyadaki kömür üretiminin de yarısını gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu dönemlerde ABD'nin alüminyum üretim kapasitesi 1 milyon tona, çelik üretim kapasitesi 95 milyon tona, sentetik kauçuk üretim kapasitesi 1,2 milyon tona yükselmiştir. Bunlara ek olarak atom bombasına ve dünyadaki altın rezervlerinin %80'ine sahip konumdadır (Beaud, 2018). Nitekim ABD 2. Dünya Savaşı'ndan sonra hızla yükselmiş, teknolojiye üstünlüğü ve üretim kapasitesi ile dünyanın sanayi üssü haline gelmiş, savaş sonrası dönemde dünya katma değerinin %57'sini, dünya mamul mal ihracının %22'sini oluşturmaya başlamıştır. Bunlara da bağlı olarak ABD ticaret fazlaları vermeye, diğer ülkelere çok uluslu şirketler aracılığıyla nüfuz etmeye başlamış ve ABD doları rezerv para haline gelmiş (Arın, 2013), ABD ekonomisi savaş sonrası dönemde yıllık olarak %4-5 civarında büyümeler kaydetmiş, enflasyon yıllık %1-2 seviyelerinde kalmış, işsizlik nadiren %5 üzerine çıkmış (Moseley, 2023) ve bu durum ABD'de krizlerin başladığı 1970'li yıllara kadar sürmüştür. Dolayısıyla savaş ekonomisi iktisadi talebi canlandırarak ABD'nin yaşamış olduğu krizin son bulması konusunda etkili olmuştur (Pauwels, 2017). Sovyetler Birliği ise savaşta 20 ila 27 milyon civarında yurttaşını kaybetmiş (Karadeli, 2019:)⁹ ve savaştan ağır hasarla çıkmış ancak buna rağmen hem savaş sürecinde diğer ülkelerde faşizme karşı mücadele yürüten sosyalist partizanların etkisiyle hem de Sovyetler Birliği'nin Alman ordularını durdurmasının da bir sonucu olarak savaş sonrasındaki dönemde meşruiyetini giderek arttırmıştır. Hem Sovyetler Birliği'nin hem de sosyalizm düşüncesinin halk nezdinde artan meşruiyeti savaş sonrasındaki dönemde birçok ülkede sosyalist partilerin oy oranlarının ve üye sayılarının artmasına yansıdığı gibi, aynı zamanda kapitalist ülkelerde sosyal devlet/refah devletinin oluşmasına da zemin hazırlamıştır¹⁰. Bu dönemde ABD savaşın kendi topraklarında yaşanmamasının

⁹ Sovyetler Birliği'nin savaşta kaç milyon yurttaşını kaybettiği hala tartışmalıdır. Bazı kaynaklar Sovyetler Birliği'nin savaşta 20 milyon yurttaşını kaybettiğini belirtmekteyken, bazı kaynaklara göre ise bu sayı 27 milyon olarak belirtilmektedir (Karadeli, 2019).

¹⁰ Kapitalist ülkelerde ortaya çıkan sosyal devlet/refah devleti anlayışının ortaya çıkmasının bir nedeni savaş sonrasındaki dönemde iktisadi talebin canlandırılarak ülkeleri ve sistemi sürüklenmiş

veya bir başka deyişle savaşın kendi topraklarına sıçramamasının da bir sonucu olarak savaş sonrası dönemde hegemon güç olarak uluslararası sistemde öne çıkmış, dolayısıyla uluslararası sistemdeki İngiliz hegemonyası yerini ABD hegemonyasına bırakmıştır. Bu nedenlerden dolayı 2. Dünya Savaşı'ndan ABD'de "hayırlı savaş" olarak söz edildiği görülmektedir (Pauwels, 2017).

3.1 Ekonomik Hegemon Sistem

Hegemonya kavramı Antonio Gramsci tarafından geliştirilmiştir. Gramsci'nin geliştirmiş olduğu hegemonya kavramı uluslararası sistemi açıklamak için değildir. Kapitalist toplumlarda yaşanan altüst oluş dönemlerine, büyük iktisadi, siyasal krizlere rağmen burjuvazinin nasıl olup da iktidarını sürdürebildiğini açıklamaya yönelik olmuştur. Burada ifade edilen hegemonya kavramı kuvvet ve rıza ikiliğine dayanmaktadır. Buna göre ülke içerisindeki egemen yönetici sınıf karşıt sınıf olan işçi sınıfı üzerinde kuvvet yoluyla baskı kurmaktadır. Buna karşılık egemen sınıf iktidarını yalnızca kuvvet ile sürdüremeyeceği için zaman zaman da halkoylamaları, seçimler ve benzerleri ile rıza mekanizmasına başvurarak yönetilenleri yönetici sınıfın hegemonyasına razı etmektedir (Yetiş, 2017). Diğer yandan buradaki hegemonya tanımına göre yönetici sınıf çeşitli araçları kullanarak kendi çıkarlarını toplumun genel çıkarlarıymış gibi gösterme kudretine de sahiptir. Bu açıdan da Gramsci'nin hegemonya kavramının oluşmasında ideoloji ve kültür de devreye girmekte, bir diğer deyiş ile Gramsci'de hegemonyanın kurulmasının ideolojik ve kültürel boyutunun da olduğu görülmektedir. Robert Cox kapitalizmin egemen olduğu dünya düzeninde gelir eşitsizliklerinin arttığını, ancak buna rağmen sistemin uluslararası siyasi yapıda nasıl sürdürülmeye devam ettiğinden yola çıkarak Gramsci'nin rıza üretme açısından kullanmış olduğu hegemonya kavramını uluslararası sisteme uyarlamıştır. Hegemonya kavramının uluslararası sisteme uygulanması sonucunda ise uluslararası sistemde hakim konumda olan gücün hegemonik konumda olabilmesi ve bunu sürdürebilmesi için yalnızca askeri güç

olduğu krizden kurtarmak ise, diğer nedeni de sosyalizm düşüncesinin ve Sovyetler Birliği'nin artan meşruiyetidir. Zira sosyal devlet/refah devleti anlayışı ile eğitim, sağlık gibi hizmetler devlet tarafından sübvansede edilmiş, ücret/maaşlarda iyileştirmeler yapılmış ve böylece hem talebi arttırarak ekonominin canlanması hem de kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfının sosyalizm düşüncesinden uzaklaşarak düzen içerisinde kanallara kanalize olmaları amaçlanmıştır.

veya zor yolunu kullanmasının yeterli olamayacağı, dolayısıyla hegemon konumunda olabilmesi ve bunu sürdürebilmesi için kendi değer yargıları ve uluslararası örgütler gibi mekanizmalar ile kitleleri ikna etmesi gerektiği ifade edilmiştir (Hülagü, 2023). Dolayısıyla ABD'nin uluslararası sistemdeki hegemonik konumunun sağlanması açısından dolar hegemonyası, neoliberalizm gibi iktisadi yolların, NATO, DTÖ, G20 gibi uluslararası örgütlerin ve Amerikan yaşam tarzının önemli roller oynadıkları anlaşılmaktadır.

Sermayenin uluslararasılaşması iki dünya savaşı arası dönemde bir kesintiye uğramış olmasına rağmen 2. Dünya Savaşı'nın ardından oluşan dönemde yeniden hızlanmıştır. Bu durum ise kapitalist üretimin uluslararasılaşmasına neden olmuştur. Kapitalist üretimin uluslararasılaşması ise geri kalmış ülkelerde hem kapitalizme geçişi hem de işçi sınıfının sayısının artmasını beraberinde getirmiştir (Öztürk, 2006). Dolayısıyla bu durum işçi sınıfı ile sermaye sınıfı yani sermaye ile emek arasında süren çelişkilerin ve sınıf mücadelesinin derinleşmesi ve aynı zamanda keskinleşmesi imkanını da arttırmaktadır. Bu dönemde dünya kapitalizmi de genişleme evresine girmiştir. Zira 2. Dünya Savaşı'ndan sonra savaşın ABD topraklarına sıçramamasının da bir sonucu olarak uluslararası sistemde ABD hegemonyası hakim hale gelirken, fordist üretim tekniğiyle bant tipi üretim tekniği uygulanmaya başlanmış ve bu durum da işin parçalanmasını, işçinin işin belirli bir alanında uzmanlaşmasını getirmiştir. Taylorist yönetim anlayışıyla birlikte ise işletmelerin bilimsel olarak nasıl yönetilmesi gerektiği, verimlilik ve üretim artışı ile işçinin motivasyonu arasında nasıl bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur (Belek, 2010). Dolayısıyla emek verimliliği, üretim artışı, aşırı uzmanlaşma ve bunun sonucu oluşan yabancılaşma ile emek süreci daha sıkı denetim altına alınmış, emeğin söz konusu denetimi sermaye sınıfının lehine olmuş, kapitalist üretim uluslararasılaşmaya başlamıştır. Bu dönemin bir diğer özelliği ise devletlerin benimsemiş oldukları iktisadi birikim rejimleri ve kalkınma stratejilerinde yaşanan değişiklikte kendisini göstermiştir. İleri kapitalist ülkeler bu dönemlerde Keynesyen iktisadi anlayış ve refah devleti uygulamalarını kullanmaya başlamışlarken, geç kapitalistleşen ülkeler ise ithal ikameci birikim rejimini benimsemişlerdir (Öztürk, 2006). Bunların yanı sıra savaş sonrası dönemde Sovyetler Birliği'ne karşı ABD hegemonyası altında birleşen kapitalist devletler arasındaki emperyalist rekabet de azalmaya başlamış ve bu durum da sermaye

sınıfları arasındaki rekabetin azalmasına neden olmuştur. Hem kapitalist devletlerin ABD hegemonyası altında birleşmesi hem de sermaye sınıfı arasındaki rekabetin dozunun düşmesi ise sermaye sınıfının uluslararası alanda ittifak kurabilme imkanını arttırmış ve böylece sermayenin daha rahat hareket ederek uluslararasılaşmasını sağlayacak çeşitli örgütler ortaya çıkmaya başlamıştır (Sune, 2017; Öztürk, 2006). Bu gelişmeler, devletlerin yapılarında da değişim ve dönüşümleri beraberinde getirmiş ve devlet yapıları ulusal sınırları aşarak uluslararası boyutlar kazanmaya başlamışlardır. Dolayısıyla devletin yapısında yaşanan değişikliklerin de bir sonucu olarak devletin görevi içerideki sermaye sınıfının ulusal çıkarlarını gözetmekten uluslararası çıkarlarını gözetmeye öncelik verir hale gelmiştir¹¹. Nitekim devletin, egemen sınıfın baskı aygıtı olduğu düşünüldüğünde ulusal sermaye sınıfının çıkarları neredeyse devletin de orada olacağını düşünmek gerekmektedir. Dolayısıyla sermaye sınıfının dönemsel çıkarları ulusal sınırlar içinde konumlanıyorsa devlet söz konusu ulusal sınırlar içerisinde sermaye sınıfının çıkarlarını gözetmekte, ancak sermaye sınıfının çıkarları uluslararası sistemde bulunuyorsa bu kez de devlet uluslararası sistem içerisinde ulusal sermaye sınıfının çıkarlarını gözetmektedir. Nitekim 2. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan uluslararası konjonktürde sermaye daha fazla dünyaya açılarak uluslararasılaşmaya başlamış, çok uluslu şirketler sermaye birikimi açısından önemli hale gelmişler, bunların sonucunda da devlet sermaye sınıfının ulusal çıkarlarını korumanın yanında uluslararası çıkarlarını da korumaya başlamış, hatta sermayenin uluslararası bütünleşmesi açısından önemli bir işlev üstlenmiştir (Savran, 1996). Böyle bir konjonktürde ABD açısından ürettiği ürünleri satmak, Avrupa pazarını kendisine bağlamak ve kendi çıkarları doğrultusunda yeniden yapılandırmak ve Avrupa'da yaşanan krizlerin ABD'ye de sıçramasını engellemek ABD açısından önemli bir sorundu. Nitekim Gerger (2012) de bu konuda ABD'nin söz konusu dönemde 16 milyar dolar ihracatının bulunduğunu ve bu ihracatı hem sürdürebilmesi hem de arttırabilmesi için krizdeki Avrupa'yı yeniden

¹¹ Burada devletin, “ulusal” sermaye sınıfının kendi ülkesi içerisindeki çıkarlarını savunmaktan vazgeçtiği kastedilmemektedir. Devlet bir yandan “ulusal” sermaye sınıfının kendi ülkesi içerisinde çıkarlarını savunmaya devam ederken, diğer yandan devletin değişen yapısı gereği devlet yeni uluslararası sistemde “ulusal” sermaye sınıfının uluslararası çıkarlarını daha önceliklendirir hale gelmiştir. Bu durum ise devletin “ulusal” sermayenin ülke içerisindeki çıkarlarını savunmaktan vazgeçtiği anlamına gelmemekte, aksine devlet ile sermaye sınıfı arasındaki bütünleşmenin derinleştiği, aralarındaki ahengin arttığı anlamına gelmektedir.

yapılandırması ve kalkındırması gerektiğini belirtmektedir. Dolayısıyla bu dönemlerde ABD hem yeni pazar arayışları nedeniyle hem de Avrupa'ya ABD yaşam tarzını ve düşüncesini empoze edebilmek için borç yoluyla Avrupa'yı kendi çıkarları doğrultusunda yeniden yapılandırmaya başlamıştır. Nitekim ABD yaşam tarzı ve düşüncesini empoze etme çabaları dönemin ABD Başkanı Truman'ın konuşmasında da vücut bulmuştur. ABD Başkanı Truman Baylor Üniversitesi'nde 1947 yılında yapmış olduğu konuşmasında savaş sonrasındaki dönemde Sovyetler Birliği'nde yaşanan ekonomik canlanmadan endişe duyulduğunu, Sovyetler Birliği'nde gerçekleşecek böyle bir ekonomik canlanmanın ve dolayısıyla sosyalist planlı ekonomi modelinin gelecek dönemler için örnek oluşturabileceğini ve bunu engellemek gerektiğini belirtmiş ve “Amerikan sistemi Amerika'da da ancak bir dünya sistemi olabilirse varlığını sürdürebilir” (Gerger, 2012; Pauwels, 2017) demiştir. Diğer yandan Avrupa'da yaşanan krizin ABD'ye sıçrama olasılığı, Avrupa'nın ABD pazarı açısından önemi ve Avrupa'da krizin derinleşerek bir altüst oluş yaşanması sonucunda burada bulunan ülkelerin Sovyetler Birliği ile ilişkiler geliştirebilecek olması ihtimali ABD'yi endişeye düşürmüştür. Nitekim bu endişe hali Truman'ın danışmanlarından olan Joseph M. Jones'in bir Dışişleri Bakanlığı yetkilisine yazmış olduğu mektuptan da görülmektedir:

Dünyanın Kasım 1942'de savaşın seyrinin döndüğünden bu yana en büyük krize doğru yaklaştığını gösteren pek çok işaret var. Bu esas olarak Britanya İmparatorluğu, Fransa, Yunanistan ve Çin'de odaklanan bir ekonomik bunalım... Şayet bu bölgelerin ekonomik anarşiye yuvarlanmasına izin verilirse, o zaman, en iyi olasılıkla, Amerikan yörüngesinden çıkacak ve bağımsız bir milli politika izleyeceklerdir; daha kötü olasılıkla da Rus yörüngesine kayacaklardır. [Şayet bu iki olasılıktan biri gerçekleşirse, ABD bir “ekonomik tecrit”le karşılaşacaktır ki, o zaman da] 1929-32 döneminden daha büyük bir depresyondan ve dünyanın dört bir yanında üstlenmeye mecbur kalacağımız doğrudan yükümlülüklerin getireceği ağır vergileri ödemekten nasıl kaçınabiliriz bilemiyorum. (Gerger, 2012)

ABD'nin hem Avrupa ve Avrupa pazarını yapılandırma hem de kendi yaşam tarzı ve düşünce sistemini empoze etme çabaları ise bir yandan ABD'nin uluslararası sistemdeki hegemonyasını güçlendirici etki yaratırken diğer yandan da ülkelerin ABD'ye olan bağımlılığını arttırmıştır. Söz konusu bu bağımlılık ilişkisi yalnızca iktisadi anlamla sınırlı kalmamış, zamanla askeri ve eğitim alanlarında da ABD hegemonyasına bir bağımlılık ilişkisine dönüşmüştür. Nitekim bu bağımlılık ilişkisi ve dolayısıyla ABD'nin kurmak istemiş olduğu yeni uluslararası sistemin temellerinin kısmen 1941 yılında yani daha 2. Dünya Savaşı sürerken atıldığı

görülmektedir. Bu dönemde İngiltere Başbakanı Churchill ve ABD Başkanı Roosevelt tarafından yayınlanan Atlantik Bildirisi bu konuda önemli ipuçları barındırmaktadır. Söz konusu bildiride savaş sonrası dönemde “yeryüzünün doğal kaynaklarına her milletin ulaşma hakkı”nın olacağı ve “deniz yollarının serbestliği” öngörülmektedir (Gerger, 2012). Bahsi geçen dönemde uluslararası sistemdeki hegemonik güç İngiltere’den ABD’ye yavaş yavaş geçmeye başlamıştır. Dolayısıyla “deniz yollarının serbestliği”nden ve “yeryüzünün doğal kaynaklarına her milletin ulaşma hakkı” her ne kadar serbest ticaret rejimini çağrıştırıyor olsalar da hegemonik konumda olmayan veya bir başka deyişle uluslararası sistemde güçsüz olan devletlerin bunlardan yararlanamayacağı, aksine bu serbest ticaret rejiminin güçsüz devletler aleyhine, güçlü devletler lehine yeni bir bağımlılık ve sömürü ilişkisi oluşturacağı gibi bir durum söz konusudur. Dolayısıyla bu durum sermayenin serbestliği ve serbest dolaşımı anlamına geldiği gibi aynı zamanda güçlü veya hegemonik devletlerin güçsüz devletlere nüfuz etmesinin ve üzerlerinde tahakküm kurmasının da bir yolu olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim Gerger (2012)

2. Dünya Savaşı’ndan sonra oluşan uluslararası sistemde ABD’nin benimsemiş olduğu hedef ve ilkelerden şöyle söz etmektedir: Sermayenin serbestçe her yere girebilmesi, var olan uluslararası pazarın olabilecek en denetimsiz biçimde işlemesi, emek üzerindeki denetimin daha da sıkılaştırılması, diğer ülkelere ABD’nin hegemonyasının dayatılması ve böylelikle diğer ülkelerin bağımsızlık ve egemenliklerinin sınırlandırılması, özel mülkiyetin geliştirilmesi, kapitalist piyasa kuralları ve özel sektöre yönelik var olan düzenlemelerin daha da liberal yorumlarla yeniden düzenlenmeleridir. Bu maddelerden de görüleceği gibi ABD’nin savaş sonrası benimsemiş olduğu bu hedef ve ilkeler ABD’nin diğer ülkeler üzerinde nüfuz kurmasını kolaylaştırmayı, diğer ülkelerin ABD’ye olan bağımlılığını arttırmayı veya derinleştirmeyi ve oluşan yeni uluslararası sistemde ABD hegemonyasını daha da pekiştirmeyi hedeflemeye yöneliktir.

ABD bu politikaları izlerken iktisadi krizin derinleşmesi ihtimali de giderek artmaktaydı. Zira 2. Dünya Savaşı bittiği için barış döneminde savaş ekonomisi tıkanmaya başlamıştı. Bazı iktisatçılar ABD’nin bu dönemde yaşayabileceği krizin 1930’lar dönemindekine benzer bir kriz olabileceği öngörüsünde bulunmaktaydılar (Pauwels, 2017). Çizelge 2.1’de ABD’nin 1938-1955 arası dönemdeki Gayri Safi Yurtiçi Hasılası, çizelge 2.2’de ise aynı dönemde ABD’nin Gayri Safi Özel Yurtiçi

Yatırım verileri görülmektedir¹². Çizelge 2.1’de 1938-1955 arası dönem için yer alan Gayri Safi Yurtiçi Hasıla’da 2. Dünya Savaşı sırasında ABD Gayri Safi Yurtiçi Hasılası’nda savaş ekonomisine de bağlı olarak büyüme hızının giderek arttığı ancak savaş sonrası dönemde dalgalanmalar olduğu veya başka bir deyişle büyüme hızının yavaşladığı ancak 1954 yılından sonra büyüme hızının giderek yükselmeye başladığı görülmektedir. Çizelge 2.2’de 1938-1955 yılları arası dönemi kapsayan ABD Gayri Safi Özel Yurtiçi Yatırım verilerine bakıldığında da 2. Dünya Savaşı’nın başladığı yıl olan 1938 yılında Gayri Safi Özel Yurtiçi Yatırımların artmaya başladığı, ancak savaşın son yıllarını kapsayan 1943 yılı itibariyle düşme eğilime girdiği görülmektedir. Söz konusu verinin istikrarlı bir artış gösterme eğilimi 1949 yılı dışarıda tutulursa Soğuk Savaş döneminin başlaması yani Sovyetler Birliği’nin düşman ilan edilmesi dönemi ile birlikte başlamıştır. Dolayısıyla bu konjonktürde ABD’nin savaş ekonomisini canlandırmak, canlanan savaş ekonomisine bağlı olarak talep ve tüketimi arttırarak Keynesyen politikaları devam ettirebilmek ve dolayısıyla da iktisadi krize de sürüklenmemek için yeni bir düşman yaratma ihtiyacı bulunmaktaydı. ABD’nin bu dönemde bulmuş olduğu öteki ise Sovyetler Birliği olarak ortaya çıkmıştır.

¹² Gayri Safi Özel Yurtiçi Yatırım verileri 1938 – 1955 döneminde özel sektörün ABD’ye ne kadar yatırım yaptığını göstermektedir. Yapılan yatırımlar, istihdam ve ekonomik büyüme açısından önemli olduğu için Gayri Safi Yurtiçi Hasıla’nın hesaplanmasında kullanılan değişkenlerden birisini oluşturmakta ve bu nedenle de ayrıca önemlidir.

Çizelge 2.1: ABD'nin 1938-1955 yılları arasındaki Gayri Safi Yurtiçi Hasıla verileri

Yıl	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
1938	87.4
1939	93.4
1940	102.9
1941	129.3
1942	166.0
1943	203.1
1944	224.4
1945	228.0
1946	227.5
1947	249.6
1948	274.5
1949	272.5
1950	299.8
1951	346.9
1952	367.3
1953	389.2
1954	390.5
1955	425.5

(ABD Ekonomik Analiz Bürosu, 2025)

Çizelge 2.2: ABD'nin 1938-1955 yılları arasındaki Gayri Safi Özel Yurtiçi Yatırım verileri

Yıl	Gayri Safi Özel Yurtiçi Yatırım
1938	7.9
1939	10.2
1940	14.6
1941	19.4
1942	11.8
1943	7.4
1944	9.2
1945	12.4
1946	33.1
1947	37.1
1948	50.3
1949	39.1
1950	56.5
1951	62.8
1952	57.3
1953	60.4
1954	58.1
1955	73.8

(ABD Ekonomik Analiz Bürosu, 2025)

2. Dünya Savaşı'nın ardından oluşan kriz ve yıkım tablosu karşısında Sovyetler Birliği ABD'nin endişelerini derinleştirmekteydi. Zira Sovyetler Birliği kapalı ekonomi modeline sahip olduğu için serbest ticaret uygulaması bulunmamaktaydı. Kapitalist ekonomilerde üretim araçlarının özel mülkiyeti bulunduğu ve dolayısıyla proletarya ile burjuvazi arasında sömürülen – sömüren, ezilen – ezen ilişkisi bulunduğu için emekleri ile geçinmek zorunda olan işçi sınıfı krizin de etkisiyle her geçen gün daha fazla yoksullaşmaktaydı. Buna karşılık Sovyetler Birliği'nde ise üretim araçlarının özel mülkiyeti bulunmadığı, diğer bir deyişle üretim araçları toplumun ortak malı olduğu için özel girişimcilik yerine devletçi iktisadi politikalar uygulanmaktaydı. Bunlara ek olarak Sovyetler Birliği ABD'nin dünyadaki yatırım ve ticaretinin önünde de engel ve kötü örnek oluşturuyordu. Zira Sovyetler Birliği savaşta her ne kadar milyonlarca yurttaşını kaybetmiş ve ağır hasarlar almış olsa da sosyalizmi uygulamakta kararlı bulunmaktaydı. Bu nedenle hem kendi ülkesinde hem de Doğu Avrupa'da ABD yatırımları açısından engel teşkil etmekteydi (Pauwels, 2017). Buradan da anlaşılacağı üzere Sovyetler Birliği, ABD'nin ihraç malları ile yatırım sermayesine genişleme imkanı vermemiştir. Bu nedenlerden dolayı savaştan sonraki dönemde ABD yeni düşman olarak Sovyetler Birliği'ni görmüş, bir başka deyişle Sovyetler Birliği, ABD'nin düşman ihtiyacını karşılaması açısından biçilmiş bir kaftan olmuştur.

ABD Başkanı Truman'ın Kongre'de yapmış olduğu konuşma ile birlikte daha sonra Truman doktrini olarak bilinecek olan ve hem gelişmekte olan ülkeleri ABD'ye bağımlı hale getirecek hem de Soğuk Savaş'ın başlangıcını oluşturacak olan yardımlar dizisi de başlamış olmaktadır. Truman yapmış olduğu Kongre konuşmasında Türkiye ve o sıralar Yunan Ulusal Kurtuluş Ordusu ile Batı ve Kraliyet yanlısı hükümet arasında iç savaş süren Yunanistan'a ekonomik yardımların yapılmasını önermektedir. Türkiye boğazları kontrol eden, Sovyetler Birliği'yle sınır komşusu olan ve aynı zamanda Ortadoğu'ya yakın olması nedeniyle jeopolitik açıdan önemli bir konumda bulunurken, bu dönemlerde İngiltere Yunanistan'ı terk etmiş olduğundan ABD Yunanistan üzerinde de söz sahibi olmak istemektedir (Gerger, 2012). Dolayısıyla Türkiye ve Yunanistan ABD'nin hegemonyasını genişletmek ve sağlamlaştırmak açısından iki önemli ülke olarak ortaya çıkmaktadırlar. Bunun yanı sıra ABD iki ülke üzerinden Sovyetler Birliği'ne karşı bir kuşatma siyaseti de uygulayabilecektir. Diğer yandan ABD bu

dönemde yalnızca Yunanistan ve Türkiye'ye yardımlarda bulunmamış, Marshall yardımları kapsamında Avrupa'ya da yardımlarda bulunmuştur. ABD bu kapsamda Avrupa'daki ülkelere toplam 12.995,5 milyon dolar yardımda bulunurken, ülkeler bazında bakıldığında da Fransa'ya 2.629,0 milyon dolar, İtalya'ya 1.434,6 milyon dolar, Hollanda'ya 1.078,7 milyon dolar, Federal Almanya'ya 1.317,3 milyon dolar, İngiltere'ye 3.165,8 milyon dolar yardımda bulunmuştur (Vaisse, 2024). Nitekim yapılan bu yardımlar da göstermektedir ki ABD hem Avrupa pazarını güvenceye almayı hem de Avrupa'da derinleşen krize karşı ülkelerin Sovyetler Birliği ile yakınlaşmalarını engellemeyi amaçlamış, diğer yandan da oluşan yeni uluslararası sistem ve konjonktürde söz konusu ülkelere yardımlar yaparak bu ülkeler üzerinde nüfuz kurmayı ve kendi hegemonyasını pekiştirmeyi amaçlamıştır. ABD'nin Truman doktrini ve Marshall planı ile yapmış olduğu yardımlara karşılık olarak Sovyetler Birliği de bu dönemlerde COMECON'u kurmuş ve bu sayede Doğu bloğu içerisinde yer alan sosyalist ülkelerle karşılıklı yardımlaşma ve dayanışmayı amaçlamıştır.

ABD'nin Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'ne karşı uygulamış olduğu stratejilerden birisi de Sovyetler Birliği'ni klasik bir devlet olarak görmemek, Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Stalin'i de klasik bir devlet başkanı olarak görmemek stratejisinde vücut bulmuştur. Bu stratejiye göre Sovyetler Birliği ve Stalin müzakere edilemeyecek, diplomatik ilişkiler kurulamayacak bir devlet ve devlet başkanı olarak konumlandırılmış ve bu stratejiye uygun olarak Sovyetler Birliği'ne karşı ancak güç ile karşılık verilebileceği düşüncesini yaymıştı. Bu stratejiyle bağlantılı olarak Sovyetler Birliği'ni kuşatma siyaseti de izlenmeye başlanmıştı. ABD'li diplomat George Kennan tarafından teorize edilen bu kuşatma politikasına göre Sovyetler Birliği uzun vadede dikkatli bir şekilde kuşatılacak ve bu kuşatma ile birlikte Sovyetler Birliği içerisinde kargaşa yaratılmaya çalışılacaktı (Gerger, 2012; Kennan, 1947). Dolayısıyla bu kuşatma politikası Sovyetler Birliği'ni siyasal, askeri, diplomatik, Türkiye ve Yunanistan gibi ülkelere yapılan iktisadi yardımlardan da görüleceği gibi jeopolitik olarak kuşatmayı da içermekte ve aynı zamanda Sovyetler Birliği ile diğer ülkeler arasında ilişki kurulmasını da zorlaştırmakta, bir başka deyiş ile bu politika Sovyetler Birliği'ni tecrit etmekteydi. Nitekim bu kuşatma politikası hem dönemin ABD Başkanı Truman'ın uygulamış olduğu politikalarda hem de Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'in "Güç, Sovyet

yönetimiyle ilişkide bulunurken başarının anahtarıdır.” sözünde cisimleşmiştir (Gerger, 2012).

1950 yılında yürürlüğe koyulan NSC-68 belgesi hem ABD’nin Sovyetler Birliği’ne karşı uygulayacağı yeni politikaların hem Soğuk Savaş’ın hem de Sovyetler Birliği’nin boğulması stratejisinin şiddetinin artacağını göstermektedir. NSC-68 belgesi bir pax-Amerikana dönemi yaşanacağını öngörmekte ve bunun yaşanabilmesi için de silahlanmaya ihtiyaç olduğunu, Sovyetler Birliği’ne karşı psikolojik savaş verilmesi gerektiğini, sindirme hareketının uygulanabileceğini ve bu hareketin atom silahları ile desteklenmesinin öneminin gerekliliğini belirtmekte ve bunlarla uyumlu olarak da casusluk faaliyetlerinin arttırılması içermektedir (Gerger, 2012). Nitekim NSC-68 belgesi yayınlandıktan sonra ABD ve Sovyetler Birliği arasında bir silahlanma yarışı başlamış ve bu silahlanma yarışı tüm dünyaya etkileyebilecek boyutlara ulaşmıştır. Buna karşın ABD’nin başlatmış olduğu silahlanma yarışına Sovyetler Birliği’nden karşılık gelmesi ve Sovyetler Birliği’nin de silahlanma yarışına katılması iki kutuplu dünya sisteminin istikrar sağlaması açısından da önemli olmuştur. Zira Sovyetler Birliği bu silahlanma yarışına katılmamış olsaydı ABD hem Sovyetler Birliği’ni boğma ve kuşatma politikasını daha da derinleştirecek hem de uluslararası sistemde daha rahat hareket edebilecek ve dolayısıyla da diğer ülkelerin iç işlerine ve egemenlik haklarına daha kolay bir şekilde saldırılabilecekti. Buna karşılık Sovyetler Birliği’nin silahlanma yarışına katılması ise ABD’nin bu politikalarını görece boşa düşürücü bir etki yaratmış ve bununla birlikte uluslararası sistemi daha istikrarlı hale getirmiştir.

Soğuk Savaş ve izlenen silahlanma yarışı ülkelerin ekonomilerini de etkileyerek borçlarının artmasına neden olmuştur. Soğuk Savaş’ın başladığı dönemde ABD’nin kamu borçları 260 milyar dolar civarına çıkmışken, 1990 yılında yani Soğuk Savaş son bulduğunda ABD’nin kamu borçları 3,2 trilyon dolar seviyelerine çıkmıştır. Soğuk Savaş, silahlanma yarışı ve silah endüstrisinin gelişmesinden sermaye sınıfı karlar ederken, artan kamu borçları ise işçi sınıfının üzerine yıkılmış ve dolayısıyla Soğuk Savaş sermaye sınıfı için “hayırlı savaş” olarak ortaya çıkarken işçi sınıfı için ise “hayırlı savaş” olmamıştır (Pauwels, 2017). Bunun yanı sıra Soğuk Savaş ABD’de biriken veya elde edilen servetin yeniden dağıtılması noktasında da işlev görmüştür. Bu kapsamda sermaye sınıfına mensup kişiler zenginleşmeye devam

ederken, işçi sınıfına mensup kesimler ise giderek yoksullaşmışlardır. Bu durum ise bir yandan bölüşüm ilişkilerinde bozulmaya yol açarken diğer yandan da sosyal devlet/refah devletinden işçi sınıfının payına düşenlerin giderek gerilemesine, işçi sınıfının haklarını kaybetmesine ve dolayısıyla yaşam standartlarında gerilemelere neden olmuştur.

ABD bu dönemlerde bir yandan askeri ve ekonomik yardımlar ile diğer yandan da gerçekleştirilen askeri paktlar ile ülkeleri kendisine daha da bağımlı hale getirmeye, ülkelerin iç işlerine bu yollarla müdahale etme olanaklarını arttırmaya başlamıştır (Gerger, 2012). Bu konuda Nelson Rockefeller'in Eisenhower'a yazmış olduğu mektup ABD'nin nüfuz alanını genişleterek ülkelere nasıl müdahale ettiğini ve diğer ülkelerin ABD'ye artan bağımlılığını göstermesi açısından önemlidir. Rockefeller mektubunda ABD'nin izlemiş olduğu politikanın askeri, ekonomik, psikolojik, politik, yani tüm bu alanları kapsayacak nitelikte olması gerektiğini belirtmekte ve bu kapsamda İran örneğini vermektedir. İran'ın ekonomik yardımlar ile ABD tarafından ele geçirildiğini, böylece ABD'nin İran petrolüne de el koyduğunu, bunun yanı sıra İran dış politikası üzerinde ABD'nin söz sahibi olduğunu ve Bağdat Paktı'na dahil olmasını sağladığını belirtmektedir. Rockefeller söz konusu mektubunda ABD'nin artan bağımlılıklar sonucunda İran üzerinde ne kadar fazla söz sahibi olduğuna da dikkatleri çekmekte ve İran Şahı'nın ABD elçisine danışmadan hükümette değişiklik bile yapamadığını belirtmektedir. Diğer yandan söz konusu mektupta ABD'nin ihtiyacı olan çinko, kalay, magnezyum, kurşun ve alüminyum gibi madenlerin, petrolün dış ülkelere geldiğine dikkatler çekildikten sonra ABD'nin askeri paktları kurmaya ve sağlamlaştırmaya çalışması gerektiğini belirtmektedir. Bu şekilde de diğer ülkeleri askeri anlamda kendilerine bağımlı kılarak üzerlerinde söz sahibi olmaya ve diğer ülkelerin ABD'ye olan bağımlılığını arttırmaya çalışmaktadır. Tabii askeri paktlar tek başına yeterli olmamaktadır. Zira bu paktlara meşruiyet sağlanması açısından “rıza”ya da gerek vardır. Bu noktada da ABD'nin diğer ülkelere yapacağı iktisadi yardımlar devreye girmektedir. Nitekim Rockefeller söz konusu mektubunda buna da dikkatleri çekmekte ve askeri paktlar ile iktisadi yardımların birbirlerini destekleyeceklerini ve bu nedenle de Marshall planında olduğu gibi bir iktisadi yardımı Afrika, Asya ve diğer bölgelere de yaymak gerektiğini ve bu şekilde de ABD'nin nüfuz alanının genişletilebileceğini belirtmektedir (Avcıoğlu, 1996). Buradan da görüleceği gibi

ABD, Avrupa'daki ülkeleri kendisine bağımlı hale getirdiği, söz konusu ülkeler üzerinde nüfuzunu arttırdığı gibi Asya ve Afrika'daki ülkeler için de benzer bir etki alanı oluşturmayı hedeflemiştir. Zira Avrupa, ABD açısından hem pazar alanı hem de Sovyetler Birliği'nin çevrelenmesi açısından önemli bir konumda bulunurken, Asya ve Afrika'da bulunan ülkeler de ABD'nin üretim için ihtiyaç duyduğu petrol başta olmak üzere çeşitli maden yataklarına sahip olduğu ve yine Sovyetler Birliği'ni kuşatmak açısından önemli bir konumda bulunmaktadır. Sovyetler Birliği'ne yönelik bir başka kuşatma ise ticaret alanında olmuştur. 1949 yılında ABD'nin kabul etmiş olduğu İhracat Kontrol Yasası ile Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerine satılacak olan mallar üzerinde denetim kurulmaya çalışılmıştır. Bu durum ise Sovyetler Birliği ile Doğu Avrupa ülkelerine ticari kuşatmaya yol açmıştır. ABD bu amaçla hem diğer ülkeleri hem de kendi bağlaşıklarını kullanma amacıyla Karşılıklı Savunma Yardımı Kontrol Yasası'nı da onaylamıştır. Bu yasa ile de ABD kendisinin istemediği yerlere stratejik mal ihracı gerçekleştirecek olan ülkelere ABD'nin sağlamış olduğu her türlü desteğin kesileceğini bildirmiştir. Bu durumun sonucunda Batı Avrupa ülkeleri ABD ile ticaret yapmak zorunda kalmış ve bu durum da ABD'nin ticaret tekelinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Zira söz konusu yasalar ile birlikte Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerine bir anlamda ticari abluka uygulanmış ve bunun sonucunda da Avrupa'nın iki kısmı arasında ticaret büyük ölçüde durma noktasına gelmiş ve bu durum da iki bloğun kendi içerisindeki ticaretin artmasına yol açmıştır (Gerger, 2012). Dolayısıyla ABD, diğer ülkeler üzerinde nüfuz oluştururken, diğer ülkeleri kendisine bağımlı hale getirirken ve bu bağımlılığı iktisadi, siyasal, askeri, ticari alanlarda derinleştirirken uluslararası sistemdeki kendi hegemonyasını sağlamlaştırmakta ve diğer ülkelerin zenginliklerini de kendisine bağlayarak gücünü arttırmaktadır. Zira Asya ve Afrika gibi bölgelerdeki ülkeler düşünüldüğü zaman bu ülkeler kendi madenlerini çıkarabilecek veya işleyebilecek, bu madenlerden elde edilen krom, kalay, çinko ve benzerleri ile üretim yapabilecek durumda değillerdir. Bunun nedeni ise bu ülkelerin ABD veya diğer ülkelere olan ve giderek derinleşen bağımlılıklarından kaynaklıdır. Diğer bir deyişle Asya ve Afrika'nın geri kalmışlığının ve ABD veya diğer ülkelere olan bağımlılıklarının nedenleri ABD'nin uluslararası sistemdeki hegemonyasını güçlendirmek için bu ülkeleri kendisine bağımlı hale getirmesinin, kapitalizm ve dolayısıyla da emperyalizme bağlı olarak ülkeler arasında yaşanan eşitsiz gelişmenin bir sonucudur (Çulhaoğlu,

2005). Dolayısıyla Soğuk Savaş yalnızca Sovyetler Birliği ve Doğu bloğunda cisimleşen sosyalizm ideolojisine karşı verilen bir savaş olmamış, aynı zamanda ABD'nin hegemonyasını güçlendirmeye yönelik ve bununla da bağlantılı olarak ABD'nin yaşam tarzı ile ideolojisini dünyadaki diğer ülkelere yaymanın, bunun yanı sıra ABD sermayesinin diğer ülkelere gerek borçlandırma yoluyla gerekse doğrudan yabancı yatırımlar yoluyla nüfuz etmesi şeklinde gerçekleşen bir savaş olmuştur. Nitekim bu dönemlerde Sovyetler Birliği Asya ve Afrika'daki birçok sömürgeci vermiş olduğu sömürgelerden bağımsızlaşma savaşlarını desteklemiş ve bağımsızlıklarına kavuşan sömürgeler sosyalist ideolojiyi benimsememiş olsalar da anti-emperyalist, halkçı politikalar izlemişler, yabancı ülkelerin işlettiği yer altı ve yer üstü kaynaklarını millileştirmişlerdir. Bu kapsamda 1951 yılında İran petrolünü millileştirmiş, ardından dünya ticareti açısından önemli bir konum ve geçiş rotasına sahip olan Süveyş Kanalı 1956 yılında Mısır tarafından millileştirilmiştir (Beaud, 2021).

3.2 Askeri Açıdan Hegemon Sistem

Soğuk Savaş'ın başlamasının ardından ABD'nin öncülük yapmış olduğu ve Batı bloğu ülkeleri arasında ortak askeri savunma amacıyla 1949 yılında NATO kurulmuştur. NATO'nun kurulması her ne kadar yalnızca düşmana karşı askeri savunma amaçlı olarak değerlendirilse de aslında kapitalist sistemin devamlılığını sağlamayı da amaçlamakta ve bu nedenle yalnızca askeri bir örgüt olarak ortaya çıkmamaktadır. Nitekim kuruluş tarihi ve dönemin uluslararası sistem ile siyasal konjonktürü dikkate alındığında NATO'nun aynı zamanda Sovyetler Birliği'ne karşı kurulan ve dolayısıyla Sovyetler Birliği'ni kuşatmayı hedefleyen bir örgüt olduğu da görülmektedir. Sovyetler Birliği de ABD'nin kurmuş olduğu NATO'ya karşı 1955 yılında Doğu bloğu ülkelerinden oluşan Varşova Paktı'nı kurmuştur. Böylece bir yandan Batı bloğunun Sovyetler Birliği ve Doğu bloğunu kuşatmasını kırmaya çalışırken diğer yandan da Doğu bloğu ülkeleri arasında ortak bir askeri savunma mekanizması geliştirmiştir.

ABD'nin atom bombasını 2. Dünya Savaşı sırasında keşfetmesi ve Hiroşima ile Nagazaki üzerinde denemesinin ardından ABD nükleer çalışmalarını devam ettirmiş ve yeni nükleer silahlar da yapmıştır. Bunun sonucu olarak ABD elde etmiş olduğu nükleer güçle Sovyetler Birliği karşısında bir üstünlük elde etmiş ve bu

durum ABD’de hem Sovyetler Birliği’ne karşı diplomatik ve siyasal üstünlük kazandığı algısını hem de uluslararası sistemde hegemonyasını güçlendirmek amacıyla daha rahat hareket edebileceği algısını doğurmuştur (Sporrer, 2019). Dolayısıyla ABD bu dönemde nükleer gücü Sovyetler Birliği’ne karşı askeri doktrininin ve saldırı planlarının temel yapı taşı haline getirmiştir. Prusyalı General olan Carl von Clausewitz savaşı siyasetin başka araçlarla devamı olarak görmüştür (Çakırca, 2019). Nitekim ABD de bu dönemde izlemiş olduğu nükleer kült stratejisi neticesinde Clausewitz’in söyleminden yola çıkarak nükleer savaşı “politikanın nükleer araçlarla devamı” olarak görmüştür. Bu açıdan da ABD’nin bu dönemde benimsemiş olduğu stratejinin savaşı nükleer silahlarla da olsa kazanmak olduğu söylenebilir (Gerger, 2012). Nitekim ABD’nin nükleer silahları normal bir silah olarak görme politikası ve bunun meşrulaştırılması çabası Samuel Huntington’un söyleminde de kendisine vücut bulmuştur: “[bu,] Sovyet denetimi altında yaşayan halkların özgürlüklerini ve ulusal bağımsızlıklarını geliştirmeye yönelik olduğu için moral açıdan onaylanabilir... [ve] bir anlamda, Sovyet İmparatorluğu giderek anakronikleştiğinden, tarihsel açıdan, “ilerici” olur.” (Huntington, 1982). Dolayısıyla Huntington’un nükleer silah kullanımını ve nükleer savaşı hem “özgürleştirme” ve “ilericilik” söylemleri altında hem de ABD’nin “özgürleştirme” ve “ilericiliği” ile bağlantılı olarak ortaya koyacağı yeni “değer sisteminin” meşrulaştırılması açısından normalleştirdiği görölmektedir. Buna karşılık Sovyetler Birliği’nin de nükleer güce ulaşması ABD’nin kendi hegemonyasını güçlendirmek için uluslararası sistemde istediği gibi politikalar izlemesini engellediği için iki kutuplu uluslararası sistemi daha istikrarlı ve güvenli bir hale getirmiştir.

ABD’nin Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği’ne karşı geliştirmiş olduğu stratejilerden biri de pasifikasyon programıdır. Bu program kapsamında ABD ile işbirliği yapmayanların düşman olduğu ve bunların terör ile bastırılması gerektiği ilkesi kabul edilmiş olmaktadır (Gerger, 2012). Bu program ile birlikte ABD, Sovyetler Birliği’ni daha fazla kuşatarak tecrit etmeyi amaçlamasının yanı sıra sosyalizm düşüncesini destekleyen sivilleri de hedef almaktaydı. Bunun somut göstergesi ise Vietnam Savaşı sırasında yaşanmış ve ABD ordusuna mensup askerler Güney Vietnam’da Vietkong yani Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi’ne mensup oldukları gerekçesi ile My Lai köyündeki insanları öldürmüşlerdir. Dolayısıyla pasifikasyon programı Sovyetler Birliği’nin tecrit edilmesini getirdiği

gibi, sivil halkı da hedef almış ve böylece de hem uluslararası sistemde ABD hegemonyasının pekişmesini hem de diğer ülkelerde ABD'nin hayat tarzı ve ideolojisinin güçlenmesine yol açmış ve bu durum da diğer ülkelerin ABD'ye olan bağımlılığını arttırıcı bir işlev görmüştür.

ABD'nin Sovyetler Birliği'ne yönelik uygulamış olduğu artan tecrit uygulamalarına karşı Sovyetler Birliği'nin uluslararası sistemdeki gücü artmaya devam etmiştir. Vietnam Savaşı'nın ABD tarafından kaybedilmesi, bununla beraber gelen ABD'ye yönelik toplumsal muhalefet, Sovyetler Birliği'nin artan etkisi ve iki kutuplu sistemde ABD'yi dengeleyici bir etki yaratması, Soğuk Savaş ortamında ABD ve Sovyetler Birliği arasında artan rekabet ortamında ABD'nin uluslararası sistemde rahat hareket etme gücü de azalmaktaydı. Dolayısıyla bunların sonucu olarak ABD gerçekleştireceği müdahalelerde strateji değişikliğine gitmiştir. Daha önceki dönemlerde ABD diğer ülkelere müdahale edeceği zaman doğrudan kendisi müdahale ederken, bu strateji değişikliği ile birlikte müdahale edeceği ülkenin içerisinde bulunan muhalif grupları, siyasileri, orduyu kullanarak müdahale etmeye yani beşinci kol faaliyetleri ile müdahalelere başlamıştır. Bunun sonucunda da ABD'nin yeni stratejisi doğrudan müdahale etmekten söz konusu ülkeleri bastırma ya da hükümet darbeleri şeklinde müdahaleye dönüşmüştür (Gerger, 2012). Bu kapsamda Güney Amerika'dan Afrika'ya birçok ülkede darbeler yapılmış, ABD ve CIA bu darbeleri ya desteklemiş ya da bu darbelerde aktif roller oynamışlar, Kongo Demokratik Halk Cumhuriyeti Başbakanı olan Patrice Lumumba, Gana Cumhurbaşkanı Kwame Nkrumah, Şili Devlet Başkanı Salvador Allende gibi ülkelerini sömürge ülkeler halinden bağımsızlığa taşıyan, halkçı siyasal programa sahip olan, anti-emperyalist siyasal hat benimseyen ve bulundukları bölgelerde bağımsızlık hareketlerini destekleyen isimlere yapılan darbeler ile iktidardan düşürülmüşlerdir. Bu ise darbe yapılan ülke ve bölgelerde ABD'nin kendisine yakın siyasetçileri iktidara taşınmasına, böylece bu ülkelerin ve bölgelerin ABD çıkarları doğrultusunda yeniden şekillendirilmesine ve restorasyonuna, darbe yapılan ülkelerin ise daha fazla ABD'ye bağımlı hale gelmesine yol açmıştır. Söz konusu darbelerin bir diğer etkisi de uluslararası sermaye açısından olmuştur. Daha önce halkçı programlar izlenen, anti-emperyalist siyasal hat izleyen, millileştirme hareketleri gerçekleştirilen bu ülkelere

gerçekleştirilen darbeler ile birlikte uluslararası sermayenin girişi sağlanmış ve bu şekilde de bu ülkelerin uluslararası kapitalizme eklemlenmesi gerçekleştirilmiştir.

1960 ve 1970'li yıllarda Sovyetler Birliği'nin etkisi artarken ABD'yi de zor durumda bırakan ve aynı zamanda hegemonya krizine sokan gelişmeler de yaşanmaktaydı. Vietnam Savaşı'nda hem ABD yenilmiş hem de savaşa katılan askerler arasında görülen ve Vietnam Sendromu olarak adlandırılan sendromlar baş göstermeye başlamışlardır. Bunların sonucu olarak ABD Başkanı Nixon Vietnam'dan çekilme kararı vermiş ancak ABD'nin Vietnam Savaşı'nda yenilgiye uğramış olması ABD'nin siyasal ve ekonomik olarak zorlanmasına yol açmıştır. Zira savaşın özellikle askerler üzerinde yaratmış olduğu sendromun da etkisiyle iç siyasette barış ve toplumsal muhalefet talepleri yükselmekteyken, savaşın maliyeti de ABD ekonomisi ve halkı üzerinde olumsuz etki yaratmıştır (Clyne, 2002). Bunun yanı sıra ABD'yi zorlayan bir diğer durum ise Sovyetler Birliği'nin hem tüm engellemelere rağmen artan meşruiyeti hem de artık nükleer güce sahip olmasıydı. Sovyetler Birliği'nin nükleer güce sahip olması ABD hegemonyasını sarsıcı bir etki yaratmasının yanı sıra ABD'nin müdahale olanaklarını da kısıtlanmasına yol açmış, dahası iki kutuplu sistemin dengelenmesini de sağlamıştır (Tokatlı, 2022). ABD hegemonyasının krize girmesine yol açan son gelişme ise dünyanın çeşitli bölgelerindeki halkların bağımsızlık talebiyle ayaklanmaları, bağımsızlık talebiyle verilen iç savaşlar ve bunların sonucunda da birçok ülkenin bağımsızlığını kazanarak yeni devletler olarak ortaya çıkmasıdır. Bu durum da hem ABD hegemonyasının hem de genel olarak kapitalizmin ve emperyalist sistemin mevzi yitirmesine yol açan önemli bir etken olarak tarih ve siyaset sahnesini beslemekteydi (Gerger, 2012).

Çin'de 1945 yılında gerçekleşen devrim Soğuk Savaş başlamadan önce ABD'nin almış olduğu ağır darbelerden birisiydi. Zira hem stratejik konumu hem de Çin'deki devrimin diğer ülkelere sıçrama ihtimali ABD'yi zorlayacak etkiye sahipti. ABD hegemonyasında sarsıntılar yaşanırken ABD Devlet Başkanı Nixon Pekin'e ziyaret düzenleyeceğini duyurdu. ABD Devlet Başkanı Nixon Pekin'e düzenleyeceği ziyaret ve Çin ile gerçekleştirilecek normalleşme adımları ile Vietnam Savaşı'nın yaratmış olduğu toplumsal muhalefet ve ekonomik zorluklar karşısında Rusya ile Çin arasındaki var olan sorunları derinleştirmeyi, sosyalist kamp içerisinde bölünme yaratmayı ve aynı zamanda iki ülkeyi birbirine düşürmeyi amaçlamıştı.

Böylece ABD'nin sarsılan hegemonyasını da bir ölçüde de olsa kurtarmayı başaracaktı. Nitekim 1972 yılında Çin Devlet Başkanı Mao Zedung ile ABD Devlet Başkanı Nixon Pekin'de görüştü ve bu görüşme ile birlikte ABD ile Çin arasında normalleşme süreci başladı. ABD Devlet Başkanı bu görüşmenin ardından Sovyetler Birliği'ne ziyaret düzenledi ve ABD ile Sovyetler Birliği arasında Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri antlaşması imzalandı (Anderson, 2015).

Vietnam Savaşı ABD'nin askeri harcamalarının 1966 yılından itibaren hızlanarak artmasına yol açmıştır. Bu durum da ABD'nin önemli miktarda ödemeler dengesi açığı yaşamasına neden olmuştur. ABD'nin ödemeler dengesi açığı 1966 yılında 3 milyar dolarken, bu açık 1971 yılına gelindiği zaman 20 milyar dolara kadar çıkmıştır. Bu dönemde ABD doları devalüe edilmiş, ABD, Japonya ve Almanya gibi ülkelerden ucuz kredi alarak açıklarını kapatmaktayken ABD'nin yapmış olduğu savaş harcamaları ülke içerisinde enflasyonu arttırmıştır. Bu dönemde ABD'nin temel hammaddelere olan ihtiyacı artmaya, dünya üretimindeki payı düşmeye başlamış, ihracatında azalmalar gözlenmiştir. Enflasyonda yaşanan bu artış sistemin genel işleyişine aykırıydı. Zira 1944 yılında Bretton Woods sistemi kabul edilmiş ve bununla birlikte altın standardı ile sabit kur rejimine geçilmişti. Bretton Woods sisteminin getirmiş olduğu altın standardına göre sabit kur rejimlerinde enflasyonun olmayacağı varsayılmıştı. Bu durum ise doların değerini düşürüyor ve aynı zamanda petrol üreten ülkelerin de zarar etmesine yol açıyordu. Bunun üzerine ABD Başkanı Nixon 1971 yılında Bretton Woods sisteminden çekildiğini, dolayısıyla altın standardı ile sabit kur rejimini bıraktığını açıklamış ve enflasyon %15 seviyelerine çıkmıştır. Bunun üzerine gelişmiş ülkeler de para basmaya başlamış ve bu durum da ABD'de artan enflasyonun sabit kur rejiminin de bırakılması sonucu dünyaya yayılmasına yol açmıştır. Dolayısıyla enflasyonun artması da OPEC'in petrol fiyatlarını arttırmasına yol açmıştır (Köymen, 2014; Gerger, 2012). Bunların sonucunda da 1970'li yıllarda başlayan kriz giderek derinleşmiş ve aynı zamanda hem ABD hegemonyasının şiddetli bir şekilde sarsılmasına hem de Keynesyen mevcut birikim rejiminin krize girerek tıkanmasına neden olmuştur. Bu durum da kapitalizmin yaşamış olduğu "altın çağın" son bulmasını beraberinde getirmiştir. Zira kapitalizmin "altın çağında" sermaye hareketleri hızlanmış, dünya üretimi artmış, refah düzeyleri kapitalizm içerisinde

de olsa artmıştı. Buna karşılık kapitalizm doğası gereği krizleri doğuran bir sistem olduğundan dolayı yaşanan “altın çağ” ile beraber bir anlamda krizler dönemi de açılmıştır. Nitekim Beaud (2021) da kapitalizmin yaşamış olduğu krizin kapitalizmin birikim mantığı ile ilişkili olduğunu, 1960’lı yıllarda yaşanan refah ortamının 1970’li yıllarda yaşanacak olan krizin tohumlarını taşıdığını belirtmektedir. Nitekim bu durum iktisadi göstergelere de yansımış durumdadır. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla’nın yıllık olarak büyüme oranlarına bakıldığında kriz öncesi dönem olan 1960-1970 arası dönemde ABD’nin 3.8, İngiltere’nin 2.8, Fransa’nın 5.6, Federal Almanya’nın 4.7, Japonya’nın 11.2 büyüme kaydettiğini, krizin başlangıç yılı olan 1970-1973 arası dönemdeki Gayri Safi Yurtiçi Hasıla’da ABD’nin 4.7, İngiltere’nin 4.3, Fransa’nın 5.6, Federal Almanya’nın 3.9, Japonya’nın 8.1 büyüme kaydettiği ve ABD, İngiltere ve Fransa için krizin çok fazla hissedilmediği görülmektedir. Krizin derinleştiği yıl olan 1973-1978 dönemi arasındaki Gayri Safi Yurtiçi Hasıla paylarına bakıldığı zaman ABD’nin 2.4, İngiltere’nin 0.9, Fransa’nın 2.9, Federal Almanya’nın 2.0, Japonya’nın 3.7 oranlarına gerilediği ve krizin etkilerinin derin bir şekilde hissedildiği görülmektedir. TÜFE’ye bakıldığı zaman da 1973 yılında ABD’de 114, İngiltere’de 128, Fransa’da 120, Federal Almanya’da 119, Japonya’da 124 olarak gerçekleştiğini ancak 1977 yılında ABD’de 156’ya, İngiltere’de 249’a, Fransa’da 183’e, Federal Almanya’da 146’ya, Japonya’da 204’e kadar yükseldikleri görülmektedir. Dolayısıyla TÜFE’de yaşanan bu artışlar da göstermektedir ki kriz halkın refah seviyesini ciddi oranda sarsmış ve düşürmüş, mal ve hizmet fiyatları ciddi oranlarda artışlar göstermiştir. Benzer bir durum işsiz sayılarında da yaşanmıştır. 1968 yılındaki işsizlik verilerine göre ABD’de 2.8 milyon, İngiltere’de 0.6 milyon, Fransa’da 0.3 milyon, Federal Almanya’da 0.3 milyon, Japonya’da 0.6 milyon işsiz bulunmaktayken, bu rakamlar 1973 yılına geldiği zaman ABD’de 4.3 milyona, İngiltere’de 0.6 milyona, Fransa’da 0.4 milyona, Federal Almanya’da 0.3 milyona, Japonya’da 0.7 milyona çıkmıştır. Dolayısıyla ABD dışındaki ülkelerde işsizlik oranları açısından bakıldığında çok fazla bir değişiklik olmamıştır. Ancak krizin etkisinin daha yoğun bir şekilde hissedildiği 1977 yılına geldiği zaman diğer ülkelerde de işsizlik oranlarının arttığı görülmektedir. 1977 yılında işsiz sayısı ABD’de 6.8 milyona, İngiltere’de 1.5 milyona, Fransa’da 1.1 milyona, Federal Almanya’da 1 milyona, Japonya’da 1.1 milyona yükselmiş

(Beaud, 2021) ve işsiz sayısı 1973 yılına oranla söz konusu ülkelerin bazılarında iki, üç katına çıkmıştır.

Kapitalizm 1960'lı yıllarda silahlanma yarışının etkisi, beyaz eşya satışlarında yaşanan artışlar, otomobil sanayisinin gelişmesi ile birlikte “altın çağ” dönemini yaşarken 1970'li yıllara gelindiği zaman ise söz konusu krizle “altın çağ”, “yoksulluk çağına” dönüşmüştür. ABD Senatosu'nun 1975 yılında yapmış olduğu araştırma “yoksulluk çağına” durumunu gözler önüne sermesi açısından önemlidir. ABD'deki yoksulluğa verilebilecek bir başka örnek ise Simbiyonez Kurtuluş Ordusu'nun Randolph Hearst'ün kızını kaçırması ve kıza karşılık fidye olarak Los Angeles'ın yoksul mahallerine gıda yardımı yapılması şartıydı. Bu dönemde ABD'deki ekonomik durum giderek kötüleşmekte ve New York eyaleti bile 1975 yılında borçlarını ödeyemediği için hizmetlerini durdurmak zorunda kalmaktadır (Gerger, 2012). Dolayısıyla yaşanan bu kriz ile birlikte ABD hegemonyasının sarsılmasının yanı sıra kapitalizmin meşruiyeti de giderek sarsılmıştır. Buna ek olarak kriz, kapitalizm içerisindeki çelişkileri derinleştirirken, aynı zamanda emperyalist ülkeler ve bu ülkelerin sermaye sınıfları arasındaki çelişkilerin de derinleşmesine yol açmış, bunlar arasındaki mücadelelerin sertleşmesine neden olmuştur. Diğer yandan kriz TÜFE artışı yoluyla işçi sınıfından sermaye sınıfına bir kaynak transferi işlevi de görmüştür. Zira TÜFE artışı alınan mal ve hizmetlerin fiyatlarında da artışa neden olmuş, diğer yandan enflasyon artışları ücretlerin erimesine de yol açmıştır. Bunların yanı sıra krizin sermaye sınıfı açısından bir diğer işlevi de tekellerin varlıklarını ve servetlerini arttırması noktasında yaşanabilmektedir. Zira kriz dönemlerinde bazı küçük veya orta ölçekli işletmeler batarken tekeller bu işletmeleri satın almakta veya bu işletmelere ortak olmakta ve bu şekilde pazar hakimiyetlerini genişletmektedirler. Bu durum tekellerin faaliyette bulundukları alanda daha da fazla tekelleşmesine yol açmaktadır.

4. NEOLİBERAL HEGEMONYA DÖNEMİ

1970’li yıllarda başlayan kriz süreci ile birlikte 2. Dünya Savaşı’ndan sonra ama özellikle 1960’lı yıllar ile birlikte gelişmiş ülkelerde daha yoğun bir şekilde uygulanmaya başlanan Keynesyen politikalar ve sosyal/refah devleti uygulamalarını içeren birikim rejimi ile gelişmekte olan ülkelerin yine benzer dönemlerde uygulamaya başlamış oldukları ithal ikameci birikim rejimi (Öztürk, 2006) tıkanmıştı. Dolayısıyla kapitalizmin içine girmiş olduğu iktisadi, siyasal ve hegemonik olarak ifade edilebilecek çoklu krizin kriz daha da derinleşip sistemi daha yoğun bir şekilde sarsmadan çözülmesi gerekiyordu. Bu noktada bulunan çözüm neoliberalizm oldu. Nitekim Hayek ve Friedman 1950’li yıllardan beri neoliberal fikirlerini yaymaya çalışmışlar ancak hem Sovyetler Birliği’nin artan meşruiyeti hem de 2. Dünya Savaşı’ndan sonra oluşan kriz ortamına Keynesyen, sosyal/refah devleti uygulamaları ile müdahale edip, tüketimi arttırarak krizin atlatılmaya çalışılmasından dolayı Hayek ve Friedman tarafından savunulan neoliberal politikalar kabul görmemişti. Dolayısıyla 1970’li yıllarda başlayan kriz ile birlikte Keynesyen politikalar ve sosyal/refah devleti uygulamaları ve bu politikalara bağlı birikim rejimi ile ithal ikameci birikim rejiminin krize girmesi Hayek ve Friedman’ın neoliberal görüşlerinin kabul edilmesine neden oldu (Köymen, 2014). 1973 yılında Şili’de Salvador Allende hükümetine karşı yapılan darbe neoliberalizmin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Nitekim Boratav (2019) da Şili darbesinden sonra ekonominin Friedman’ın öğrencileri olan “Chicago boys” a bırakıldığını ve söz konusu ekibin Şili ekonomisini yeniden tasarladığını, refah devleti uygulamalarına karşı politikaların ilk olarak Şili’de başladığını, sağlık ve emeklilik sistemlerinde yaşanan özelleştirme ve piyasalaştırma adımları açısından Şili’nin Batı ve Güney ülkelerine örnek teşkil ettiğini ve Şili’nin “neoliberalizmin ilk laboratuvarı” olduğunu belirtmektedir. Şili’nin ardından neoliberalizm dünyada önce Thatcher döneminde İngiltere’de, ardından Reagan döneminde ABD’de uygulanmaya başlanacak ve giderek diğer ülkelere de yayılacaktır. Nitekim Çin de bu dönemlerde kapitalist restorasyon dalgasından etkilenmiştir. Aralık 1978 tarihinde Çin Komünist Partisi’nin 11. Kongresi toplanmış ve Deng Şiaoping önderliğindeki sağ kanat 3. Plenumu’nda parti önderliğini ele geçirmiştir. Parti önderliğini ele geçiren sağ kanat kapitalist restorasyonu temsil etmekteydi ve sağ kanadın parti önderliğini ele geçirmesinin

sonucu olarak 3. Plenum'a da "reform ve dışa açılma" görüşü egemen olmuştu. Dolayısıyla neoliberalizmin dünyaya egemen hale gelmesi ile birlikte 1978 yılından itibaren Çin de sosyalizm düşüncesinden uzaklaşmaya, kapitalist üretim ilişkilerinin egemen hale gelmeye başladığı restorasyon ve dışa açılmaya yönelmiş, bu durum ise Çin'in sosyalizm düşüncesi ve sosyalist devlet anlayışından uzaklaşarak kapitalizme geçmesine yol açmıştır. Nitekim kapitalist restorasyon yoluna giren Çin 1978-1983 arası dönemde kolektif tarımı sona erdirerek, aile tarımına yönelmeye başlamış, 1979-1980 arası dönemde bazı kentler özel ekonomik bölge ilan edilmiş, 1984 yılında 14 kent yabancı sermaye yatırımlarına açılmıştı (Gürel, 2011). Dolayısıyla Çin'de gerçekleşen böyle bir kapitalist restorasyon hem Çin Devrimi'nden sonra ülkeden kaçan sermaye sınıfının yeniden Çin'e ancak bu sefer Çin Komünist Partisi yönetiminde geri dönmelerine yol açarken diğer yandan Çin gibi nüfus ve yüzölçümü bakımından büyük bir ülkenin kapitalizme eklemlenmesi de sermaye sınıfı açısından ucuz işgücü kaynağı olarak görülmüştür. Bunların sonucunda ve teşvikler neticesinde yabancı yatırımlar Çin'e giriş yapmaya başlamıştır. Dolayısıyla 1978 yılı ile birlikte Çin'in uluslararası kapitalizme eklemlenme süreci de başlamıştır. Neoliberalizm ile birlikte kapitalizm yaşamış olduğu ideolojik, siyasal ve hegemonik krizi aşacak, ABD uluslararası sistemde hegemon konumunu korumayı sürdürecektir.

1962 yılında yaşanan Küba Füze Krizi'nin çözülmesi ile birlikte ABD ve Sovyetler Birliği arasında hem détente dönemi (Vaisse, 2024) hem de buna da bağlı olarak ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki silahlanma yarışı yavaşlamaya başlamıştı. ABD Başkanlık seçimlerini Demokrat Parti'nin adayı Jimmy Carter'ın kazanması ile birlikte Soğuk Savaş'ın da hızı yeniden artmaya başladı ve bu kapsamda iki ülke arasındaki silahlanma yarışı da tekrar başladı. Bu dönemde ABD Dışişleri Bakanı Harold Brown'un "dünyanın en güçlü ülkesi olarak kalmak" sözlerinde vücut bulan amaç için ABD yeni silah sistemi projeleri ve doktrinlerin uygulamasını ortaya koymuştur. Buna da bağlı olarak ABD'nin silah ihracatı ile silahlanma bütçelerinde de artışlar yaşandığı görülmektedir. Nitekim ABD bu dönemlerde işgal ve saldırı silahı olarak nötron bombasını da geliştirmeye başladı. Nötron bombasının avantajı patlama etkisi azaltıldığı için stratejik noktalara, havaalanı veya köprülere zarar vermemesi ancak insanları öldürmesiydi. Nitekim ABD Devlet Başkanı Carter'ın "Birliğin Durumu" başlıklı raporunu 1980 yılında Kongre'ye sunduğu ve söz

konusu raporda Körfez bölgesinin ABD açısından öneminin açıklandığı düşünüldüğünde söz konusu nütron bombasının Körfez bölgesinde bulunan petrol kaynaklarına el koymak açısından işlevi de görülmektedir (Gerger, 2012). Zira nütron bombası insanlara zarar verirken, altyapı ve üstyapı yatırımlarına zarar vermemektedir. Bu durum da ABD'nin petrol kaynaklarını hasarsız olarak ele geçirmesi ve aynı zamanda petrol hakimiyeti üzerinde egemenlik kurabilmesi açısından nütron bombası geliştirilmesinin önemini ortaya koymaktadır.

1973 yılında Şili'de gerçekleştirilen darbenin ardından 1980'li yıllar ile birlikte dünya çapında neoliberalizme geçiş yaşanmaya başlanmış ve Keynesçilik, sosyal/refah devleti ile ithal ikameci birikim rejimlerinin tıkanmasının yolu neoliberal politikalar ve neoliberal birikim rejimi ile aşmaya çalışılmıştır. ABD her ne kadar krizler ile sarsılsa da hegemonyasını korumayı bu dönemde başarmış ve Devlet Başkanı Reagan dönemi ile birlikte ABD'de de neoliberalizme geçiş yaşanmıştır. Dolayısıyla neoliberalizm hem kapitalist sistemin girmiş olduğu siyasal, iktisadi ve hegemonik krizi aşma noktasında hem de yeni bir birikim rejimi olarak çözüm olarak görülmüştür. Neoliberalizmin temel işleyiş mekanizması finansallaşmaya yani her alanda finansın temel rol oynamasına dayanmasıdır. Her ne kadar neoliberalizme 1980'li yıllar ile birlikte geçilmeye başlanmış olsa da finansallaşma açısından bakıldığında zaman 1970'li yıllardan itibaren üretim teknolojisi alanı ve yönetim biçimlerindeki yeniliklere, değişim ve emeğin çalışma sistemlerine finansallaşma yön vermeye başlamıştır. Diğer yandan neoliberalizm açısından bakıldığında da neoliberalizmin farklı tanımlarının olduğu görülmektedir. Bunları şöyle sıralayabiliriz: Siyasal proje olarak neoliberalizm, Şili darbesi ve ardından İngiltere'de Thatcher ve ABD'de Reagan dönemlerinde ortaya çıkmıştır. Bir diğeri devletin iktisadi alandan geri çekilmesini öne süren ve emek aleyhine, sermaye sınıfı lehine olan, Washintong Konsensüsü diye de bilinen neoliberalizmdir. Bir başkası ideolojiler açısından ortaya çıkan ve Hayek, Friedman gibi iktisatçıların savunuculuğunu yaptığı ve aynı zamanda bazı dernek ve örgütlerin de bunların yayılmasını sağladığı neoliberalizm. Diğer bir neoliberalizm çeşidi ise Foucault'dan esinlenen, girişimci zihniyet ve (öz-) yönetim düşüncesinin kendisini savunduğu neoliberalizmdir. Son olarak ise finansallaşmayla neoliberalizm arasında bağlantı kuran, neoliberalizmin hem yeniden üretim sürecinde hem de üretim sürecinde finansallaşmayla ilişkisini vurgulayan görüştür

(Saad-Filho, 2023)¹³. Dolayısıyla finansallaşmanın bu şekilde artmaya başlamış ve her alanda böylesine hakimiyet kazanmış olması emek ile sermaye arasındaki çelişkileri şiddetlendirmesinin yanı sıra bölüşüm ilişkileri açısından bakıldığı zaman emeğin yoksullaşmasına, sermaye sınıfının ise servetini arttırmasına yol açmıştır. Bunun yanı sıra finansallaşma ile neoliberalizmin birbirlerini tamamladıkları düşünüldüğü zaman ülke ekonomilerinin birbirlerine daha fazla eklemlendikleri, uluslararası sermayenin bütünleştiği, bu durumun ekonomileri daha fazla kırılganlaştırdığı ve yaşanan iktisadi krizlerin diğer ülkeleri daha kolay bir biçimde etkilediği görülmektedir. Diğer yandan finansallaşma ve neoliberalizmin bir diğer etkisi de sermaye hareketleri noktasında ortaya çıkmaktadır. Uluslararası sermaye serbestleşme ve finansal bütünleşmenin de bir neticesi olarak borsa gibi alanlarda rahat bir biçimde hareket etmekte, örneğin sabah Londra borsasına giriş yapıp, öğleden sonra yatırımlarını New York borsasına hızlı bir biçimde taşıyabilmektedir. Bu durum da spekülatif sermaye hareketlerinin artmasına yol açmaktadır. Nitekim neoliberalizm ile birlikte paradan para kazanmak şeklinde tanımlanabilecek spekülatif sermaye hareketlerinin uluslararası sermaye açısından başat aktörlerden birisi haline geldiği görülmektedir. Dolayısıyla neoliberalizmin Boratav'ın (2019) da belirtmiş olduğu gibi “sermayenin sınırsız tahakkümü” olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Neoliberalizmin egemen hale gelmesi ile birlikte ABD modeli sanayileşmiş ülkelerdeki politikalarda belirleyici olmaya başlamıştır. Bu politikalar işçi sendikalarının zayıflatılması, emeğin baskılanması, finansal piyasalara yönelik düzenlemelerin ortadan kaldırılması, sağlık, eğitim gibi daha önce kamusal olarak görülen sosyal politika alanlarının yıpratılarak ticarileşmesi, devletin kamusal ve iktisadi alandan çekilerek devletin küçültülmesi yoluna gidilmesi ve bu şekilde devletten boşalan bu alanların özel sektöre bırakılması, sermaye hareketlerinin serbest bırakılması ve dolayısıyla uluslararası sermayeye ve bunların yatırımlarına alanlar açılması, mal ticaretlerinin kolaylaşmasını içermektedir. Dolayısıyla izlenen bu politikalar ile birlikte uluslararası iktisatta Washington Konsensüsü denilen yani

¹³ Neoliberalizmin her ne kadar farklı türlerinden bahsedilmiş olursa da söz konusu bu tezde neoliberalizmin 1973 Şili darbesi ile başlayan ve ardından İngiltere’de Thatcher, ABD’de Reagan ile devam ederek tüm dünyayı etkisi altına alan ve finansallaşma ile olan ilişkisini ortaya koyan türü benimsemiştir.

emeğin baskılanmasını, özelleştirme, serbest ticaret, ihracata dayalı birikim rejimini, finansallaşma ve kemer sıkma politikalarını içeren düşünce hakim hale gelmiştir (Palley, 2014). Dolayısıyla neoliberalizm ile birlikte izlenmeye başlanan söz konusu bu politikalar Keynesyen, sosyal/refah devleti uygulama ve politikaları ile taban tabana zıt politikalar olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra söz konusu politikalara bakıldığı zaman bunların sermaye sınıfının lehine, işçi sınıfının aleyhine olan politikalar olduğu da görülmektedir. Devletin egemen sınıfın baskı aygıtı olduğu ve aynı zamanda kapitalist toplumun sınıflı bir toplum yapısı olduğu düşünüldüğünde kriz dönemlerinde daha yoğun bir şekilde uygulanan kemer sıkma politikalarının sonucu olarak hem yaşanan krizin bilançosunun emek kesimine kesileceği hem de kemer sıkma politikaları ile birlikte gelecek olan devletin bütçe paylarını veya bütçe harcamalarını azaltarak sosyal harcamaları kısmasından da emek kesimi zararlı çıkacaktır. Bunun yanı sıra eğitim ve sağlık gibi insan hakkı olan ve aynı zamanda kamusal nitelikte olması gereken hizmetlerin piyasaya terk edilmesi sonucunda bu hizmetler de birer meta işlevi kazanacağından dolayı emek kesiminin bu alanlara daha fazla ücret ödemesi gerekecektir. Nitekim bu durum da işçi sınıfından sermaye sınıfına bir kaynak transferi gerçekleşmesine yol açmaktadır. Devletin iktisadi alandan çekilerek özel sektöre alan açması da benzer bir kaynak transferine yol açmaktadır. Nitekim bu durumun somut göstergesi ABD’de yaşanmıştır. 1980’li yıllar ile birlikte yaşanan sermaye fazlası sonucunda spekülative finans sermayesi yeterli kar getirmediği gerekçesiyle üretken alanı terk etmeye başlamış, bunun sonucunda da dünya çapındaki portföy yatırımlarında artış gerçekleşmiştir. ABD’de bu dönemlerde ücret ve maaşlarda düşüşler yaşanmaya başlanırken, büyük şirket karlarında ise artışlar gözlenmiştir. Bu dönemlerde ABD’de dış borçlara, ticaret açıklarına, yüksek faiz oranlarına bağlı olarak bir canlanma yaşanmış ancak sonraki dönemde ABD’de talep giderek zayıflamış, sosyal harcamalar giderek kısılmış ve dünyanın en borçlu ülkesi haline gelmiştir. İktisadi alandaki bu çöküşe silahlanma yarışının getirmiş olduğu silahlanma harcamaları da eklenmiş ve ABD önemli bir krize girmiştir (Gerger, 2012).

1970’li yıllar ile birlikte önce finansallaşmada yaşanan artış, ardından 80’li yıllar ile birlikte İngiltere ve ABD’de neoliberalizme geçişin yansıması Çin’in de kapitalist restorasyona girmesine yol açtığı gibi, aynı zamanda Sovyetler

Birliği'nde de dönüşümlerin yaşanmasına neden olmuştur¹⁴. Sovyetler Birliği'nde yaşanan dönüşümlerin geçmişı aslında 1970 ve 1980'li yıllardan öncelere dayanmaktadır. Söz konusu dönüşümler Stalin'in ölümü sonrasında Hruşçov'un devlet başkanlığına gelmesi ile birlikte başlamıştır. Sovyetler Birliği'nde düzenlenen 20. Parti Kongresi ile birlikte Hruşçov anti-Stalinist bir tutum benimseyerek hem Sovyetler Birliği'nin geçmişı hem de Stalin dönemi ile hesaplaşmaya girişmiştir. Bunun ardından gelen dönemlerde ABD ile détente (yumuşama) dönemi yaşamaya başlanmış, bu durum ise Sovyetler Birliği'nin ideolojik ve siyasal keskinliğinden uzaklaşmasına yol açarken, diğer yandan da ABD ile ilişkiler geliştirilmeye başlanmıştır. Bunlar ise Sovyetler Birliği'nin çözülmesinin ön habercileri olmuştur. Sovyetler Birliği açısından süreç bu şekilde gelişirken Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri ve Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Konstantin Çernenko kısa süreli Genel Sekreterlik ve Devlet Başkanlığı görevlerinin ardından 1985 yılında ölmüştür. Çernenko'nun ardından Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreterlik ve Devlet Başkanlığı görevlerine Mihail Gorbaçov getirilmiştir. Gorbaçov'un Sovyetler Birliği Genel Sekreterliği ve Devlet Başkanlığı görevlerine getirilmesi ile birlikte Sovyetler Birliği'nde yoğun şekilde politika değışiklikleri yaşamaya başlanmıştır. Bu dönemde Sovyetler Birliği bir yandan Japonya, ABD, Batı Avrupa ile ilişkileri düzeltmeye ve geliştirmeye çalışırken, diğer taraftan da Üçüncü Dünya ülkelerine karşı ilgisini azaltmaya başlamıştır. Bunların yanı sıra Çin'le de bozuk olan ilişkiler düzeltilmeye çalışılmıştır. Benzer dönemlerde Çin'de yaşanan reform sürecinin Sovyetler Birliği'ne de yansması olmuş ve Sovyetler Birliği, Çin'deki reform sürecini takip edebilmek için ayrı bir ofis kurmuştur. Bunların yanı sıra Gorbaçov'un Devlet Başkanlığı'na gelmesi ile birlikte glasnost ve perestroyka olarak adlandırılan politikalar yürürlüğe girmiş ve bu politikalar ile Sovyetler Birliği'nin devlet yapısında da reformist değışimlerin artışı gözlenmeye başlanmıştır (Bekcan, 2013). Dolayısıyla hem dünya siyasetinde neoliberalizme geçilmesi hem de Çin'in sosyalizm düşüncesinden uzaklaşarak kapitalist

¹⁴ Sovyetler Birliği'nin dağılmasının tek nedeni dünya siyasetinde neoliberalizmin egemen hale gelmesi değildir. Dolayısıyla Sovyetler Birliği'nin dağılmasına yol açan birçok etken bulunmaktadır. Bunun yanı sıra neoliberalizmin egemenliğinin etkisi Çin'in sosyalizmden uzaklaşmasında etkili olduğu gibi, aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin dağılmasında da etkenlerden birisi olmuştur.

restorasyon sürecine girmesi Sovyetler Birliği'ni de etkilemiş ve Sovyetler Birliği'nin çözümleninin diğer nedenlerinin yanında iki nedenini oluşturmuştur. Nitekim Bekcan (2013) da Sovyetler Birliği'nin çözümlenmesi ile Çin'deki kapitalist restorasyon arasında ilişki bulunduğuna dikkatleri çekmekte ve Sovyetler Birliği'ndeki perestroyka politikasında Çin'deki iktisadi reformların etkisinin bulunduğunu belirtmekte, diğer yandan Çin'in kapitalist restorasyon sürecine girmesi ile birlikte yaşanan “insan hakları”, “özgürlükler”, “demokrasi” gibi taleplerin hem Doğu Avrupa'daki ölkeleri rejim değişikliği şeklinde etkilediğini hem de Sovyetler Birliği'nin dağılmasında etken olduklarını ifade etmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasında iç politika açısından ABD ve kapitalist sisteme karşı ideolojik mücadeleden taviz verme, devlet yöneticilerinde yaşanan değişimler, anti-Stalinist tutumlar, Stalin ve dolayısıyla Sovyetler Birliği'nin geçmişiyile hesaplaşma, perestroyka ve glasnost gibi politikalar etken olurken, aynı zamanda dış politika açısından bakıldığında da Çin'in kapitalist restorasyon sürecine girmesi, ABD, Japonya ve Batı Avrupa ile ilişkileri geliştirip derinleştirmeye çalışılması, détente döneminin yaşanması gibi politikalar etken olmuştur. Bunların sonucunda 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması sonucu Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği fiilen dağılma sürecine girmiş, 1991 yılında ise Sovyetler Birliği resmen dağılmış ve bu durumun sonucunda da Soğuk Savaş bitmiştir.

5. KAPİTALİZMİN KRİZİ, EMPERYALİST SİSTEMİN HEGEMONYA BUNALIMI ve ULUSLARARASI SİSTEMİN DEĞİŞEN DİNAMİKLERİ: BRICS (2008-2023)

5.1 ABD Hegemonyası Çözülüyor mu?

Kapitalist sistem doğası gereği kriz üreten bir sistemdir. Söz konusu bu krizler zaman zaman kapitalizmin kendisini yeniden restore etmesine ve bölüşüm ilişkilerinin işçi sınıfının aleyhine, sermaye sınıfının lehine olacak şekilde yeniden düzenlenmesine, dolayısıyla kapitalist sistemin güçlenmesine yaramaktadır. Nitekim Sam (2018) da kapitalist sistem içerisinde üretim yapılarak belirli bir doygunluğa ulaşıldığını ve ulaşılan bu doygunluğun karların artmasını engellediği aşamada yani bir diğer deyiş ile kar oranlarının düşme eğiliminin yaşandığı aşamada kapitalizmin yeni bir evreye geçmesi gerektiğini, kapitalizmin yeni bir evreye geçemediği takdirde sistemin iflas edebileceğini belirtmiş ve dolayısıyla krizlerin kapitalizmi güçlendirdiğini ifade etmiştir. Buna karşın yaşanan krizlerin şiddeti zaman zaman yıkıcı da olabilmektedir. Bu durumda ise krizin şiddetinden dolayı kapitalist sistem siyasal, ideolojik, hegemonik olarak özetlenecek bir şekilde çoklu bir kriz dönemi yaşamaktadır. Bu durum ise hem kapitalizmin meşruiyet krizi yaşamasına hem de uluslararası sistemdeki hegemon gücün meşruiyet sorunu yaşamasına neden olmaktadır. Sovyetler Birliği'nin 2. Dünya Savaşı'nın ardından hem meşruiyet kazanmasına hem de uluslararası sistemde yükselen bir güç olmasına karşın ABD'nin savaş sonrası dönemde yaşamış olduğu çeşitli krizler hem kapitalizmin meşruiyet krizine hem de uluslararası sistemde emperyalizmin yaşamış olduğu krizlere örnek olarak verilebilir. Nitekim ABD'nin yaşamış olduğu söz konusu kriz süreci Vietnam Savaşı dönemine kadar götürülebileceği gibi hegemonyasının sarsıntısı açısından asıl belirleyici olan kriz 2008 krizi olmuştur. Zira ABD ve genel olarak emperyalist sistem Vietnam Savaşı ve ardından gelen dönemde krizler yaşamaya başlamış, ABD Başkanı Reagan döneminde söz konusu krizler neoliberalizme geçilerek aşılmaya çalışılmış, ancak neoliberalizme geçilmesi krizlerin aşılması konusunda yeterli olmamıştır. Zira kapitalist sistem doğası gereği sürekli olarak krizlere gebe olan bir sistemdir. Dolayısıyla neoliberalizme geçilmesi krizleri bitirmemiş, krizlerin belirli bir süreliğine geriletilmesi açısından etkili olmuştur. Söz konusu krizler ilerleyen dönemlerde de

giderek derinleşmiş, ABD'nin Irak'ı işgali ile farklı bir boyut kazanmış, ancak 2008 yılında başlayan küresel kriz ABD'nin uluslararası sistemdeki hegemonyasının gerilemesinde önemli bir dönemeç olmuştur. Zira 2008 küresel krizi ABD'nin hem ekonomik hem de hegemonik olarak gerilemesine neden olduğu gibi, aynı zamanda krizin Batı ülkelerinde çıkarak diğer ülkelere yayılması, işsizlik, yoksulluk, evsizlik oranlarının artmasına da bağlı olarak hem kapitalizmin hem de Batı sisteminin sorgulanmasına neden olmuştur. Kapitalizmin sorgulanması ise ABD'nin uluslararası sistemdeki hegemonyası açısından sarsıcı nitelikte olmuştur. Dolayısıyla uluslararası sistem açısından bakıldığında ABD'nin hegemonyasını en fazla sarsıcı kriz, 2008 küresel krizi olmuştur. Bunun bir nedeni 2008 küresel krizinin 1929'da yaşanan krizden bile daha büyük nitelikte bir kriz olmasıdır (Tooze, 2021; Doğru, 2015; Schmitd, 2008; Ağcabay, 2017)¹⁵ diğer nedeni de önceki krizlerde neoliberalizme geçilmiş veya Washington Konsensüsü, Post-Washington Konsensüsü gibi uzlaşmalar ile kapitalist sistem krizden kurtarılırken 2008 küresel krizinde ise ABD hem uluslararası sistemde hem de kapitalist sistemde yaşanan krizin atlatılması için yeni bir öneri sunamamıştır. Diğer yandan Beaud (2021) da 2000 ile 2010 yılları arasında dünyadaki eşitsizliklerin arttığını, bu dönemlerde yaşanan kuralsızlaştırma, özelleştirme gibi sermaye yanlı uygulamalar ile finansın toplum ve ekonomilere daha fazla nüfuz ettiğini, bu durumun da 2008-2009 yılları arasında bir dizi krizi tetiklediğini belirtmiştir. Dolayısıyla yaşanan eşitsizlikler, bölüşüm ilişkilerinde yaşanan dönüşümler de hem kapitalizmin hem de ABD ve Batı sisteminin sorgulanmasına neden olan bir diğer etkidir.

2008 küresel krizinin ilk belirtileri 2006 yılından itibaren hissedilmeye başlanmıştır. Zira 2006 yılında ABD'de gayrimenkul fiyatları önce zirveye çıkmış, ardından ise gevşemeye başlamıştır. Bu durum 2007 yılında İrlanda'ya sıçramış, aynı yıl içerisinde hem İngiltere'de konut fiyatları düşmeye başlamış hem de İspanya'daki inşaat sahalarında kapanmalar yaşanmaya başlanmıştır. Gayrimenkul fiyatlarında yaşanan bu düşüş ipotekli kredi ihraçları yapan bankalara da sıçramış

¹⁵ Tooze (2021) 1930'lu yıllarda yaşanan kriz sürecinde eşzamanlı olarak dünyadaki en büyük bankaların iflas etme anı olmadığını, böylesine kitlesel bir eşzamanlılık anı yaşanmadığını belirtmekte ve dolayısıyla 2008 küresel krizinin 1929 krizinden daha şiddetli olduğunu vurgulamaktadır.

ve Ownit Mortgage Solutions daha 2007 yılında krizin başlangıcında batmıştır. HSCB ipotek yatırım zararları nedeniyle 10,6 milyar dolar ayırmış, hem New Century Financial hem de İsviçre'nin en büyük bankalarından UBS Dillon Read Capital Management serbest yatırım fonunu kapatmıştır (Tooze, 2021). Neoliberalizme geçiş ile birlikte hem finansallaşma ve spekülatif sermaye artmış hem de ülkeler birbirlerine daha bağımlı hale gelerek krizlere karşı daha fazla kırılgan ve dolayısıyla krizlerden daha fazla etkilenen konumlara gelmişlerdir. Bunun da bir sonucu olarak ABD'de çıkan kriz aniden dünyanın diğer ülkelerine de yayılmış ve sistem çökme noktasına gelmiştir. Nitekim kriz Almanya'ya da yayılmış ve 2007 yılında kredi kurumu IKB kurtarılmak durumunda kalmış, WestLB gayrimenkul fonunda zarar ettiğini duyurarak ödemelerini durdurmuştur. 2007 yılında Fransa'daki BNP Paribas üç fonunu dondurduğunu duyurmuş ve kriz BNP Paribas'ın duyurusunun ardından daha da şiddetli bir hale gelmiştir. Buna karşılık olarak Avrupa Merkez Bankası krize müdahale etmiş ve batmaya başlayan bankalara likidite kredileri vermeye başlamıştır. Bunun sonucunda 9 Ağustos 2007 tarihinde Avrupa bankalarına verilen tutar 94,8 milyar avroyu bulmuş, 10 Ağustos 2007 tarihinde ise 50 milyar avro daha likidite verilmiştir (Tooze, 2021). Kriz dünyaya yayılmasının yanı sıra giderek şiddetlenmeye başlamış ve banka iflasları yaşanırken, bazı bankalar da tarihlerinde ilk defa zarar duyurmaya başlamışlardır. Bu bankalardan birisi Bear Stearns'dı. 1923 yılında kurulan Bear Stearns 2007 yılı ilk çeyrek bilançosunda bankanın tarihindeki ilk zararı açıklamış, bunun yanı sıra kendisini finanse edemez hale gelmiş, likidite rezervi 2 milyar dolara düşmüş ve sonunda iflas etmiştir. Nitekim 2007 yılında kriz ve belirsizlik hali daha çok bireysel ve zayıf bankaları vururken 2008 yılı ile birlikte belirsizlik tüm kapitalist sisteme nüfuz etmiş ve dolayısıyla krizin şiddeti daha da derinleşmiştir. Nitekim 1853 yılında kurulan Lehman Brothers'ın iflası krizin şiddetine önemli bir örnektir. Zira 2008 yılı başladığında bankanın hisselerinde %73 oranında bir değer kaybı yaşanmış, finansman bonusu ihracı 2007 yılında 8 milyar dolarken, 2008 yılına gelindiği zaman 4 milyar dolara düşmüş, likidite havuzu 45 milyar dolardan 22 milyar dolara düşmüştür. Buna karşılık Fitch, Moody's, S&P gibi kredi derecelendirme kuruluşları Lehman'ın kredi notunu düşürmüşler ve Lehman'ın likidite havuzu 1,4 milyara düşmüştür. Bunun sonucunda Lehman Brothers iflasını açıklamıştır. (Tooze, 2021). İflas eden bankalar yalnızca Bear Stearns ve Lehman Brothers ile sınırlı kalmamış, Benelüks ülkelerinde Dexia, Fortis, İngiltere'de RBS,

HBOS, M n h'te Anglo Irish Bank, UBS, Hypo Real Estate, Credit Suisse gibi yatırım bankaları da iflasla karşılaşmıştır. Söz konusu yatırım bankalarına ek olarak Goldman Sachs gibi dev bir yatırım bankası bile krizden etkilenmiştir. Goldman Sachs'ın yaşamsal likidite rezervi 2007 yılında 60 milyar dolarken, 2008 yılının          eyrek dönemine gelindiğinde 113 milyar dolara yükseltilmiştir. Banka iflaslarına ek olarak kredilerde de sorunlar yaşanmıştır. ABD'de sendikasyon kredileri 2007 yılının ikinci   eyreğinde 702 milyar doları bulmuştur, ancak 2008 yılına geldiği zaman ise sendikasyon kredilerinde büyük bir düşüş yaşanmış ve sendikasyon kredileri 150 milyar dolara kadar düşmüştür. Sendikasyon kredilerinin düşmesine ek olarak yüksek risk ve getirili kurumsal borç almak isteyenlerden istenen faiz oranları da %23'e çıkarılmıştır (Tooze, 2021). Bankaların sıkılaşma tedbirlerine bağlı olarak hem sendikasyon kredilerinde yaşanan bu düşüşün hem de faizlerde yaşanan bu artışın sonucu ise üretim ve ticaret alanlarında yaşanmıştır. Krediye erişim sorunu ve yüksek faizler şirketlerin üretimini ve ticaretlerini etkilemiştir. Dolayısıyla bu durum da hem işsizlik oranlarının artmasına hem de talebin düşmesine neden olmuş ve aynı zamanda ithalat ile ihracat oranları üzerinde negatif etki yapmıştır. Bu durum ise krizin derinleşmesine yol açan bir diğer neden olmaktadır. Nitekim Tooze (2021) da yatırım, işsizlik ve tüketim açısından hem Avrupa'da hem de ABD'de asıl belirleyici kriz ve kırıma noktasının avro bölgesi bozgunu olmadığını, 2008 krizinin belirleyici olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla 2007 yılında başlayan kriz her ne kadar gayrimenkul sektöründe başlayarak konut balonunun patlamasına yol açmış olsa da, krizin şiddeti giderek derinleşmiş ve hem neoliberalizmin hem de 1980'li yıllardan itibaren artan finansallaşmanın da bir neticesi olarak kriz diğer ülkelere yayılarak küresel nitelikli bir kriz haline gelmiş ve banka, finans ile kredi krizine evrilmiştir. Böylesi bir krizin halk üzerindeki etkileri de büyük olmuştur. Nitekim İşpanya'daki kişi başına net servet oranı 2007 – 2009 arası dönemde %10 oranında azalmış, İngiltere'de konut fiyatları ile borsanın da düşmesine bağlı olarak yaşanan hane halkı servet kayıpları 2008 – 2009 arası dönemde IMF'ye göre 1,5 trilyon doları, dolayısıyla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın %50'sine denk gelmiştir. 1994 – 2007 arası dönemde İrlanda'da dört kat artan konut fiyatları, 2008 – 2012 arası dönemde yarı yarıya düşmüştür. ABD açısından bakıldığında ise IMF 2009 yılının yaz aylarında hane halkı servet kayıplarının 11 trilyon dolar olduğunu belirtmiş, ancak ABD Hazine Bakanlığı bu tutarı 2012 yılında 19,2 trilyon dolara çıkarılmıştır. Buna karşın bazı bağımsız

araştırmacılar ise 11 trilyon dolar borsadan, 3,4 – 4 trilyon dolar arasında bir tutarın emeklilik tasarrufundan ve 7 trilyon dolar da gayrimenkulden olmak üzere ABD’deki hane halkı servet kayıplarının 21 – 22 trilyon doları bulunduğunu belirtmektedir. ABD’de konut kredilerinin %10’u zamanında ödenememiş, tüm ipoteklerin %4,5’u icralık olmuş ve 9 milyondan fazla ABD yurttaşı aile evlerini kaybetmiştir (Tooze, 2021). Dolayısıyla krizin halk üzerindeki yükünün daha ağır olduğu söylenebilir. Zira şirketler açısından bakıldığında kriz ve iflaslar neticesinde şirketler veya yatırım bankaları iflas etmiş olsalar da bu durum başka şirketler ve özellikle tekeller açısından bir avantaj haline gelmiş, dolayısıyla tekellerin ilgili sektörlerde hem daha fazla tekelleşmelerine hem daha fazla pazar paylarına sahip olmalarına hem de daha fazla söz sahibi olmalarına neden olmuştur. Bunun yanı sıra borç çevrimleri ve çeşitli yollarla krizleri atlatabildikleri gibi, aynı zamanda devlet de krizin bertaraf edilmesi veya şirketlerin iflastan kurtarılması açısından seferber olmaktadır. Nitekim 2008 küresel krizinde de böyle olmuş, bazı şirketler veya bankalar iflas ederken, bazı şirketler veya bankalar tekelleşmeye devam etmişlerdir. Bunun yanı sıra hem Avrupa Merkez Bankası hem de FED çeşitli kurtarma paketleri ile şirketleri ve bankaları iflaslardan kurtarmaya çalışmıştır. Bu durum ise aslında liberalizmin “devlet piyasaya müdahale etmesin, piyasanın işleyişini bozmasın, piyasa kendi kendisini düzenler” şeklindeki de-regülatif söyleminin gerçekçilikten uzak olduğunu gösterdiği gibi, aynı zamanda devlet ile sermaye sınıfı arasındaki işbirliğini ve dolayısıyla sermaye sınıfının devlet içerisindeki güçlü konumunu da göstermektedir.

2008 küresel krizinin göstermiş olduğu bir diğer şey ise neoliberalizm, finansallaşma veya NAFTA gibi anlaşmalar ile ülkelerin daha kırılgan ekonomilere sahip hale geldiği ve aynı zamanda ülkelerin bu şekilde hem birbirlerine hem de uluslararası finans kapitale daha bağımlı hale geldiğidir. Nitekim Meksika bu açıdan önemli bir örnek teşkil etmektedir. Zira NAFTA anlaşması ile Meksika – Kanada – ABD arasında serbest ticaret liberalize edilmiş ve serbest ticaretler gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bunun yanı sıra NAFTA bağlantılı üretim sistemlerini de getirmiş ve dolayısıyla Meksika ve Kanada’nın ABD’ye olan bağımlılığını arttırmıştır. Zira bağlantılı üretim sistemlerinde hammadde tedariki, üretim, nakliye, tüketim ve benzeri aşamalar açısından bir zincirin halkası gibi bir sistem işlemekte ve dolayısıyla bu durum da bağımlılık ilişkisinin derinleşmesine

neden olmaktadır. Meksika söz konusu bu bağımlılık ilişkisinin anlaşılması açısından önemlidir. Zira Meksika'nın 2007 yılında gerçekleştirmiş olduğu ihracatın %80'i ABD'ye yapılmış ve 2008 küresel krizi ile birlikte Meksika'nın Gayri Safi Yurtiçi Hasılası'nda %7 oranında düşüş yaşanmıştır. Buna ek olarak 2008 yılının Mayıs ayından 2009 yılının Mayıs ayına kadar Meksika'nın otomotiv ihracatında %50, petrol dışı ihracatında %28 azalma yaşanmıştır (Tooze, 2012). Dolayısıyla ülkelerin bu şekilde karşılıklı olarak birbirlerine bağımlı olmaları ve hatta az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin özellikle ihracat üzerinden gerçekleşen ticari faaliyetler, doğrudan yabancı yatırımlar gibi açılardan gelişmiş ülkelere daha fazla bağımlı olmaları ülkeler arasındaki sömürü oranlarını arttırdığı gibi, aynı zamanda hegemon gücün yani mevcut uluslararası sistemde ABD'nin hegemonyasını pekiştirmeye de yaramaktadır. Buna karşılık spekülasyon sermayenin, finansallaşmanın, döviz rezervlerinin, tahvil piyasalarının belirleyici hale geldiği bir aşamada ise hegemon gücün konumu da sarsılabilmekte ve hatta çöküşe bile sürüklenebilmektedir. Nitekim 2008 küresel krizi yaşanırken Çin'in dolar rezervlerini piyasaya sürerek ABD'yi istikrarsızlaştırıp istikrarsızlaştırmayacağı konusu önemli bir soru haline gelmiştir (Tooze, 2021). Zira Çin'in dolar rezervlerini piyasaya sürmesi durumunda piyasada dolar bolluğu yaşanacak ve bu durum hem doların fiyatının düşmesine hem de krizin derinleşmesine yol açacak, dolayısıyla ABD'nin 2008 küresel krizi ile sarsılan hegemonyasının daha da sarsılmasını beraberinde getirecekti. Doların değerinin düşmesine bağlı olarak diğer ülkeler de Merkez Bankaları'nda bulundurdıkları dolarları piyasaya sürme düşüncesine girdikleri takdirde kriz daha da derinleşebilecekti. Bunun yanı sıra uluslararası ticaret de çok büyük oranda dolar ile yapıldığı için doların değerinin düşmesi uluslararası ticaret açısından da sorun teşkil edecekti. Dolayısıyla muhtemelen bu nedenlerden dolayı Çin dolar rezervlerini boşaltmamayı ve Demokles'in kılıcı gibi ABD'nin üzerinde sallamayı veya bir başka deyiş ile ABD'nin üzerinde tehdit olarak kullanmayı tercih etti. Çin'in dolar rezervlerini bozdurmamasının yanı sıra Çin küresel kriz döneminde hem artan karlılık oranları nedeniyle hem de ABD üzerinde hegemonyasını kurmak amacıyla ABD Hazine kağıtları alımlarını da sürdürmüştür. Çin'in Haziran 2007 tarihinde ABD menkul kıymet mevcudu 922 milyar dolarken, bu tutar 2009 yılında 1.464 milyar dolara çıkmıştır (Tooze, 2021). Dolayısıyla Çin bu dönemde bir yandan dolar varlıklarını

çeşitlendirmiş, diğer yandan da ABD üzerindeki hegemonyasını arttırmayı tercih etmiştir.

5.2 Çin Yeni Hegemon Adayı Olabilir mi?

ABD’de başlayan kriz diğer ülkelere de yayılarak küresel bir nitelik kazanırken, kriz ile birlikte Batı sistemi ve dolayısıyla kapitalizme yönelik sorgulamalar artmaya başlamışken Asya bölgesinde ise durum özellikle Çin açısından oldukça farklı gelişmiştir.

2008 küresel krizinden etkilenen Çin’de de diğer ülkelerde olduğu gibi işsizlik oranları artmış, sanayi üretiminde düşüş gerçekleşmiş, ihracatta yavaşlama görülmüştür. Zira uluslararası sistemin, uluslararası iş bölümünün, mal ve hizmet ihracatının gelmiş olduğu mevcut durumda Çin de üretmiş olduklarını satabilmek, ithalat – ihracat gerçekleştirebilmek için diğer ülkelere bağımlı konumdadır. Buna karşılık Çin diğer ülkelerden farklı olarak krizde de büyüme oranlarını sürdürmeyi başarmıştır. Zira Çin krize karşı teşvik paketleri açıklamış, maliye ve para politikasını buna göre şekillendirmiş, genişlemeci politikalar izleyerek ekonomide canlanma yaşanmasına çalışmış ve dolayısıyla bu dönemde ihracatı düşmüş olsa da iç talebi arttırarak büyüme yolunu seçmiş ve bu nedenle de diğer ülkelere göre krizden daha az etkilenmiştir. Çin bu kapsamda “Dolaşımı Teşvik Etme ve Tüketimi Genişletme Üzerine Bir Düşünce” olarak adlandırılan ve yirmi önlem içeren bir program açıklamıştır (Tooze, 2021). Söz konusu bu programın yanı sıra yine tüketimi teşvik etmek için Çin Halk Bankası faiz oranlarını %5 seviyesine düşürmüştür. 2009 yılı için bankaların vereceği kredi hedefleri 4.7 trilyon RMB’den 10 trilyon RMB’ye çıkarılmıştır. 2009 yılının ilk yarıllık döneminde Çin Bankası 1 trilyon yuanlık kredi verirken, 2009 yılının ilk çeyreklik döneminde toplam açılan kredi miktarı 4.6 trilyon yuanı bulmuştur. Bu tutarın 3.433 trilyon yuanlık kısmını Çin Yapı Kredi Bankası, Çin Sanayi ve Ticaret Bankası ve Çin Ziraat Bankası vermiştir (Tooze, 2021). Nitekim izlenen söz konusu bu genişlemeci politikalar Çin’in kriz sürecindeki büyüme oranlarına da yansımıştır. 2008 – 2009 döneminde diğer ülkeler kriz etkisiyle %5 oranında küçülme kaydederken, Çin’de ise büyüme oranları 2008 yılında %9’a, 2009 yılında ise %8,5 oranına düşmüştür (Atlı, 2018). Dolayısıyla Çin’de önceki yıllarda çift haneli büyüme oranları sergilense de krizin etkisiyle büyüme oranları tek haneli rakamlara düşmüş, ancak

yine de büyüme gerçekleşmiştir. Bunun yanı sıra krizin en yoğun şekilde hissedildiği yıllardan olan 2009 yılında Çin dünyanın en büyük ihracatçısı konumuna yükselerek Almanya'yı geçmiş, aynı zamanda 2009 yılında Ortadoğu'da en büyük yabancı ticaret aktörü haline gelerek ABD'yi geride bırakmıştır (Gürel, 2011). 2008 küresel krizi ABD'nin uluslararası sistemdeki hegemonyasında ciddi sarsıntılara yol açmış ve 2010 yılına gelindiği zaman ABD ve Avrupa'daki katılımcılarla yapılan bir araştırmaya göre insanlar Çin'i "dünyanın önde gelen ekonomisi" olarak tanımlamaya başlamışlardır (Tooze, 2021). Diğer yandan Çinli yöneticilerin yapmış oldukları konuşma veya açıklamalar da Çin'in uluslararası sistemde ve uluslararası yönetişimde söz sahibi olma isteklerinin göstergesi niteliğindedir. 2009 yılında Çin Merkez Bankası Başkanı'nın önerisi bu açıdan önemlidir. Zira bu dönemde Çin Merkez Bankası Başkanı yeni bir Bretton Woods sistemi önermiş ve böylelikle uluslararası ekonomik yönetişimde Çin'in de söz sahibi olmak isteğini ortaya koymuştur (Tooze, 2021).

Çin'in söz konusu büyüme performansını etkileyerek yüksek büyümeler kaydetmesine yol açan, önceki yıllara ait yapısal unsurlar da bulunmaktadır kuşkusuz. Söz konusu bu yapısal unsurlar Çin'in uzun dönemlerdir ihracata yönelik üretim yapması ve nüfusuna bağlı olarak düşük maliyet avantajları, altyapı ile ağır sanayiye yüksek yatırımlar yapması, yüksek yatırım oranlarının büyümeyi finanse etmesidir (Atlı, 2018). Çin'in nüfus oranı yüksek oranda bir yedek işgücü ordusunun bulunmasına, bu durum ise ücretlerin baskılanmasına ve dolayısıyla düşük ücret ile çalışmaya yol açmaktadır. Sermaye sınıfı açısından bu durum emek maliyetlerinin düşük olması nedeniyle önemli bir yatırım tercihi olarak algılanmakta ve dolayısıyla Çin'in yabancı yatırım çekmesinde emek maliyetlerinin düşüklüğü önemli bir etken olmaktadır. Bunun yanı sıra Çin uzun yıllardır ihracata yönelik üretim yapmaktadır. Çin'in ihracata yönelik üretim yapması dünya ticaretinde söz sahibi olmasının yolunu açmış olsa da, diğer yandan Çin ekonomisinin kırılganlaşmasına neden olmuştur. Zira ihracata yönelik üretim yapılması kriz anlarında ihracat oranlarının düşmesine, dolayısıyla ithalat – ihracat dengesinin sağlanamamasına ve buna bağlı olarak cari açık verilmesine yol açabilecek riskleri de bünyesinde barındırmaktadır. Diğer yandan ihracata yönelik üretim yapmak, üretilen ürünün satılmasına yol açtığı gibi, aynı zamanda diğer ülkelerin ihtiyaç duydukları metalara yönelik üretim yapmak anlamına gelmekte ve

bu durum da belirli alanlarda uzmanlaşmayı doğururken diğer alanların ihmal edilmesine yol açabilmektedir. Söz konusu belirli alanlarda uzmanlaşma durumu ise ülkeleri birbirine bağımlı hale getiren bir diğer unsurdur. Dolayısıyla ihracat odaklı büyüme modeli bir noktadan sonra sürdürülebilir olmaktan uzaklaşmaktadır. Nitekim salgın sürecinde ABD ve Avrupa Birliği'nin Çin'den yapmış oldukları ithalat oranlarında önemli düşüşler yaşanmıştır. 2009 yılında ABD'nin Çin'den gerçekleştirmiş olduğu ithalat %12,3 oranında, Avrupa Birliği'nin Çin'den gerçekleştirmiş olduğu ithalat ise %13,7 oranında düşüş yaşamıştır (Atlı, 2018). Bu durum ise hem ekonomi üzerinde olumsuz etki yaşanmasına yol açmakta hem ihracata dayalı büyüme modelinin sakıncalarını hem de ülkeler arasındaki bağımlılık durumunun gelmiş olduğu noktayı göstermektedir. Ağır sanayiye yapılan yüksek yatırımlar Çin'in büyümesinde etkili olan bir diğer unsurdur. Zira ağır sanayi ürünlerinde otomasyon teknolojisi ile birlikte hem emek maliyetleri aşağı çekilirken hem de sömürü oranları artmaktadır. Diğer yandan ağır sanayi ürünleri önemli miktarlarda karlılık oranlarına da sahip olduğu için Çin'in büyümesinde etkili olmuşlardır. Bunların yanı sıra ağır sanayi üretimleri havacılık, askeriye, denizcilik endüstrisini de içerdiği ve aynı zamanda bu sektörlerin gelişmesine de neden olduğu gibi, gelişen teknolojiye de bağlı olarak yeni araştırma geliştirme faaliyetlerine de yol açmakta ve aynı zamanda uluslararası sistemdeki rekabeti de arttırmaktadır. Dolayısıyla hem ağır sanayiye yapılan yüksek yatırımlar, hem ağır sanayinin Çin'in iktisadi büyümesinde etkili oluşu, hem de teknolojinin gelişmesine bağlı olarak gerçekleştirilen yeni araştırma geliştirme çalışmaları Çin'in uluslararası sistemdeki konumunun yükselmesine neden olan bir diğer etken olmaktadır (Atlı, 2018).

Çin 2004 yılında bir dizi tedbirler almaya başlamış ve bu amaçla hem pazar çeşitlendirmesine giderek ihracata dayalı büyüme modelinde yaşanabilecek olumsuzlukları bertaraf etmeye çalışmış hem de gerçekleştirmiş olduğu üretimler açısından ürün yelpazesinde değişikliğe gitmiştir. Bu kapsamda önceden ürün yelpazesinde ağırlık sanayi ürünlerinde bulunmaktayken, yaşanan değişiklik ile birlikte yüksek katma değerli ürünlere ağırlık vermeye başlamıştır (Atlı, 2018). Dolayısıyla Çin'in ürün yelpazesinde yüksek katma değerli ürünlere yönelmesi, ilerleyen dönemlerde Çin'in teknolojik ürünlerde de önemli bir üretici haline gelmesine yol açmış ve çip üretimi, yapay zeka gibi alanlarda ABD ile rekabet

yaşamısına neden olmuştur. Çin'in yüksek katma değerli ürünler üretmesi ve dolayısıyla çip, yapay zeka gibi alanlarda önemli bir üretici haline gelmesi ABD ile yaşanan rekabetin artmasına da yol açmıştır. Bu durum uluslararası sistem ve uluslararası ticaret açısından da önemli bir dönemeç olmuştur. Zira uluslararası sistem açısından bakıldığında Çin, ABD'nin hegemonik konumuna meydan okumaya başlamış, ABD uluslararası sistemdeki hegemonyasını kaybetmemek açısından Çin'e yönelik yaptırımlar uygulamaya ve Çin'e karşı giriştiği çevreleme politikasını arttırmaya başlamıştır. Uluslararası ticaret açısından bakıldığı zaman ise ABD'de Trump ikinci başkanlık dönemine başladığında gümrük vergisi savaşlarını da başlatmıştır. ABD Başkanı Trump "ABD'yi yeniden güçlü yapmak" söylemiyle 2-3 Nisan 2025 tarihinde bir dizi ülkeye yüksek gümrük tarifeleri uygulama kararı almış ve bu tarihi "ABD'nin kurtuluş günü" ilan etmiştir. Bu kapsamda ABD'nin toplam ithalatının içindeki payı %13,4 olan Çin'e %34 oranında gümrük vergisi uygulama kararı almış (Anadolu Ajansı, 3 Nisan 2025) Çin de bu duruma mütekabiliyet ilkesi kapsamında cevap vererek ABD'ye yönelik gümrük vergisi oranlarını arttıracaklarını açıklamış ve ABD'nin başlatmış olduğu gümrük vergisi artışları gümrük savaşlarının yaşanmasına yol açmıştır.

Çin'in 2011 yılında uygulamaya koymuş olduğu 12. Kalkınma Planı Çin'in iktisadi dönüşümü açısından önemli bir gösterge olmuştur. Zira Çin söz konusu bu plan ile birlikte ihracata dayalı büyüme modeli yerine iç pazarda yapılan tüketimlere ağırlığı kaydırmayı hedeflemiş ve bu kapsamda hane halkı gelirinin arttırılması, maliye politikaları, bölgesel politikalar, sosyal güvenlik sistemine yönelik politikalar ve gelir politikaları açısından bir dizi politika ve değişiklik hedeflemiştir. 12. Plan kapsamında kentleşmenin arttırılması da hedeflenmiştir. Plana göre, 2010 yılında %47,5 olan kentli nüfus oranı, 2015 yılına kadar %51,5 oranına yükseltilecektir. 2015 yılına kadar kentlerde bulunan işsizlik oranının %5'e çekilmesi de bir diğer hedef olmuştur. Bu hedefler ise orta gelir grubunun arttırılması ve böylece iç tüketimin yükseltilmesini amaçlamaktadır (Atlı, 2018). Kentleşmenin arttırılması her ne kadar iç tüketimi arttırmayı hedeflemiş olsa da aynı zamanda kentli nüfusun artması üretim artışına da yol açacak ve bu durum da bir yandan iç tüketime dayalı büyüme modeli ile büyüme gerçekleşmesini sağlarken, diğer yandan da artan üretime bağlı olarak ihracattaki artış oranlarına da yansiyacaktır. Bu durum ise Çin'in hem iktisadi olarak büyümesini arttıracak gibi

hem de uluslararası ticarete hakim konumunun sürmesine neden olacaktır. Nitekim kentleşmenin artmasına bağlı olarak hem hizmet sektörüne ağırlık verilmeye başlanırken hem de iktisadi büyüme açısından önemli olan yüksek teknoloji ve yüksek katma değerli yenilenebilir enerji, lojistik, ulaştırma, iletişim gibi alanlar da merkezi konumda tutulmaya devam edilmiş (Atlı, 2018) ve böylece bir anlamda çift çekişli büyüme modeli yani hem iç talep hem de ihracat çekişli büyüme modeli faaliyete geçirilmiştir. Böylece Çin kriz ile birlikte hem ihracata yönelik büyüme modelinin yaratmış olduğu dezavantajı ve sürdürülebilirlik durumunu görmüş hem de büyüme modelinde iç tüketim ve ihracata yönelik olarak ikili bir modele geçerek krizden etkilenmesini minimum düzeye indirmiştir. Bu durum ise Çin'in hem iktisadi anlamda giderek güçlenmesine hem de uluslararası sistemde gücünün giderek artmasına neden olmuştur. Nitekim Atlı (2018) da Çin'in iktisadi anlamda büyümesinin ve giderek güçlenmesinin, Çin'in dünyanın diğer önemli ekonomileri ile etkileşimlerinde, uluslararası politika, kurum ve değerlerin şekillenmesinde, uluslararası ekonomik yönetişimde önemli etken olduğunu belirtmektedir.

Çin'in uluslararası sistemde, uluslararası ticaret ve ekonomide artan etkisine rağmen ABD ile Çin arasında özellikle döviz rezervleri ve ticari açılarından bir bağımlılık ilişkisi de bulunmaktadır. Çin, ABD'nin dış finansörü konumunda bulunmaktadır. Zira 2012 yılında Çin'in 3,31 trilyon dolarlık döviz rezervi bulunmaktadır. 3,31 trilyon dolarlık döviz rezervinin 1,17 trilyon doları ise ABD'nin hazine tahvillerinde bulunmaktadır. Bu durum ise Çin ile ABD arasında bir karşılıklı bağımlılık ilişkisinin oluşmasına neden olmaktadır. Zira hem ABD bu ölçekte başka bir finansman kaynağı bulamamakta hem de Çin bu ölçekte bir finansal kaynağı yatıracak başka güvenli tahvil bulamamaktadır. Diğer yandan uluslararası ticaret açısından da ABD ile Çin arasında bir bağımlılık ilişkisi söz konusudur. Zira Çin en fazla ihracatı ABD ile yapmaktadır. Bunun yanı sıra ABD açısından bakıldığında da Çin en büyük ithalat ülkesi ve aynı zamanda en büyük ihracat pazarıdır. Buna karşılık IMF'nin tahminlerine göre 2016 yılında Çin'in dünya ekonomisi içindeki payının %18'i bulacağı ve bu pay ile en büyük paya sahip olacağı belirtilmektedir. Bir başka araştırma ise küresel ekonominin 2030 yılına kadar Çin'in egemenliği altına gireceğini belirtmektedir (Atlı, 2018). Buna karşın Çin'in 2016 yılındaki mal ve hizmet ithalat hacmi %3.89, mal ve hizmet ihracat hacmi %1.93 değişim gösterirken (IMF, 2016), cari fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi

Hasılası 11.391,619 dolara çıkmıştır (IMF, 2016a). Satın Alma Gücü Paritesi bazında Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın dünya toplamındaki payına bakıldığında ise Çin'in %17,85'e ulaşarak %18'lik hedefe yaklaştığı ancak %18'lik hedefi tutturamadığı görülmektedir (IMF, 2016b) ABD açısından bakıldığında ise 2016 yılındaki mal ve hizmet ithalat hacmi %2.24, mal ve hizmet ihracat hacmi %0,27 oranında değişim göstermiş, bunun yanı sıra cari fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasılası 18.561,934 milyar dolara çıkmıştır. ABD'nin Satın Alma Gücü Paritesi bazında Gayri Safi Yurtiçi Hasılası ise %15.58'de kalmıştır (IMF, 2016c). Çin'in dünya ekonomisi içindeki payı 2016 yılında her ne kadar %18 tahminine ulaşamamış olsa da Satın Alma Gücü Paritesi bazında Gayri Safi Yurtiçi Hasıla açısından bakıldığında ABD'yi geçtiği görülmektedir. Dolayısıyla ABD ile Çin arasında her ne döviz ve ticaret açısından böyle bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi olsa da uluslararası sistemde 2008 küresel krizi ile birlikte ABD'nin hegemonyasının aşınmaya başladığı, Batı sistemi ve kapitalizmin sorgulanmaya başlandığı, buna karşılık Asya bölgesinden Çin'in yükselişe geçtiği ve bir anlamda krizi fırsata çevirdiği görülmektedir.

Çin artan uluslararası ve iktisadi etkisi ile oluşan cari fazlalarını sermaye ihracı açısından da kullanmaktadır. 2008 küresel krizinin ABD ile Batı'nın hegemonya ve meşruiyetini aşındırması ise bu noktada Çin'in bir anlamda işini kolaylaştırma işlevi görmektedir. Hem ABD ile Batı'nın hegemonyasının aşınması ve meşruiyetinin sorgulanması hem de Çin'in artan uluslararası ve iktisadi etkisi ile cari fazlalarını sermaye ihracı açısından kullanarak diğer ülkelere çeşitli alt yapı ve üst yapı yatırımları yapması, fabrikalar kurması, limanlar işletmesi Çin'in uluslararası sistemde yükselmesini sağlayan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Çin'in gerçekleştirmiş olduğu söz konusu bu yatırımlar da ABD ve Batı hegemonyası ile meşruiyetinin yerine yeni bir hegemonya kurulmasına ve bağımlılık ilişkisi yaratılmasına neden olmaktadır. Nitekim Tooze (2021) da 2008 küresel krizinin hem Batı açısından hem de Çin açısından bir geçiş işareti olduğunu, Çin'in 2008 küresel krize karşı vermiş olduğu tepkiler ve almış olduğu aksiyonlar ile uluslararası sistemde yaşanan gelişmelerde belirleyici güç olarak ortaya çıktığını belirtmiştir. Diğer yandan 2008 küresel krizi ile birlikte Doğu Asya ekonomileri hızla gelişme kaydederken, bu duruma ek olarak uluslararası ticaret, uluslararası ticaret açısından önemli olan geçiş rotaları da

Doğu'ya doğru kaymaya başlamıştır. Bu durum da Doğu Asya bölgesinin ve Asya ülkelerinin jeopolitik konumlarının ve uluslararası sistem içerisindeki etkilerinin artmasına neden olmuştur. Bu, ülkelerin iktisadi büyüme oranlarına da yansımış durumdadır. 2009 ile 2018 arası döneme bakıldığında zaman Hindistan ekonomisindeki büyümenin %96 oranında, Çin ekonomisindeki büyümenin ise %139 oranında olduğu, bunlara karşılık Avrupa Birliği'nin %-2 oranında küçülme yaşadığı, ABD'nin ise %34 oranında büyüme yaşadığı görülmektedir (Akdağ, 2021). Dolayısıyla bu durum da bir yandan ABD ve Batılı ülkelerin iktisadi büyüme oranlarının aşıldığını, diğer yandan da uluslararası ticarete Doğu ve Asya bölgesinin artan etkisini ortaya koymaktadır.

Çin her ne kadar uluslararası sistem içerisinde yükselerek ABD ile bazı başlıklarda rekabet edebilir hale gelmiş olsa da hegemonya kurabilme noktasında ideolojik ve kültürel unsurlar açısından eksiklikler yaşadığı görülmektedir. Zira Gramsciyan anlamda hegemonya rıza ve zor ikiliğine dayanıyor olsa da, bunların yanı sıra egemen yönetici sınıfın kendi çıkarlarını toplumun genel çıkarları olarak gösterebilmesi açısından ideolojik ve kültürel unsurlara da ihtiyaç bulunmaktadır. Dolayısıyla bir ülkenin hegemonyası yalnızca rıza ve zora dayanamaz. Hegemonyanın oluşması veya kurulması açısından rıza ve zor aygıtları önemli olsalar da ideolojik ve kültürel unsurlar açısından eksik olduğu takdirde hegemonyanın kurulması veya kurulmuş olsa da sürdürülebilmesi zor olacak, ideolojik ve kültürel unsurlardan yoksun olduğu için meşruiyet zeminini oluşturamayacaktır. Bu nedenle Çin'in yeni bir hegemonya kurabilmek için ideolojik ve kültürel unsurlarının eksik olduğu görülmektedir. Her ne kadar böyle bir eksiklik söz konusu olsa da Çin başka ülkelerde açtığı Konfüçyüs Enstitüleri ile Alibaba, Huawei gibi markalarıyla hegemonya kurabilmek açısından söz konusu bu ideolojik ve kültürel eksikliği kapatmaya veya aşmaya çalışmaktadır (Akdağ, 2021).

ABD uluslararası sistem içerisindeki hegemonyasını inşa etmeye 1945 yılı, yani İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde başlamış ve bu süreç içerisinde gerek sinema endüstrisi ile gerek ABD yaşam tarzı ile ideolojik ve kültürel hegemonyasını kurabilmiş ve sağlamlaştırmıştır. Dolayısıyla Çin'in uluslararası sistem içerisindeki yükselişinin ve ABD'nin hegemonyasına meydan okur hale gelmesinin 2008 küresel krizi ile birlikte başladığı düşünüldüğü takdirde Çin'in de

ilerleyen dönemlerde ideolojik ve kültürel hegemonyasını kurabilme ve bu şekilde ABD'yle daha güçlü bir şekilde rekabet edebilme imkanının bulunduğu da görülmektedir.

5.3 BRICS Yeni Bir Hegemonya Kurabilir mi?

Sovyetler Birliği'nin 1990 yılında dağılmasının ardından ABD'nin hegemonyasında oluşan tek kutuplu uluslararası sistem, 2000'li yıllara gelindiğinde çok kutuplu bir uluslararası sisteme bürünmeye başlamış ve 2008 krizinin hem ABD'nin hegemonyasını sarsması hem de Batı sisteminin sorgulanması neticesinde ABD liderliğindeki uluslararası sistemin tehdit altında olup olmadığını sorgulamaya yönelik tartışmalar yaşanmaya başlanmıştır (Poyraz, 2019).

2008 küresel ekonomik krizinin yaşandığı bu dönemlerde bir yandan gelişmekte olan ülkeler ön plana çıkmaya başlarken, diğer yandan da gelişmekte olan ülkeler tarafından BRICS'in kuruluş süreci gerçekleşmeye başlamıştır. Bu açıdan gelişmekte olan ülkelerin yaşanan küresel krizi yeni bir çok kutupluluk oluşması açısından fırsat olarak gördükleri söylenebilir. Zira Rusya ve Çin gibi ülkeler Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından oluşan tek kutuplu uluslararası sistemden ve ABD'nin hegemonyasından rahatsız oldukları gibi, aynı zamanda krizin ABD'de başlayarak diğer ülkelere yayılması, kriz sürecinde BRICS'i oluşturan ülkeler ve özellikle Çin'in iktisadi büyüme kaydetmesi, krizin ABD ve Batı merkezli bir kriz olduğu algısının da oluşmasına neden olmuş ve bu nedenle diğer ülkeler de hem uluslararası sistemde hem de uluslararası ekonomik sistemde alternatif arayışlara yönelmişlerdir. Nitekim Kutlay (2018) da 2008 küresel krizinin Batılı ülkelere çıkmasının ve dolayısıyla Batı kapitalizminin yaşamış olduğu kriz olarak ortaya konulmasının BRIC'i oluşturan ülkelerin ağırlığını arttırdığını, BRIC'i oluşturan Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'in Batılı ülkelere nazaran 2008 krizinden daha az etkilendiklerini ve dolayısıyla uluslararası sistemde yaşanan güç dengelerinin değişmesinde önemli etkileri olduklarını belirtmektedir.

BRICS'in kuruluşu her ne kadar 2009 yılında gerçekleşmiş olsa da aslında kökenleri bakımından 2001 yılına kadar götürülebilmektedir. Zira BRICS kelimesi ilk kez "Building Better Global Economic BRICs" raporunda Goldman Sachs yatırım bankası yönetim kurulu başkanı Jim O'Neill tarafından kullanılmış (O'Neill, 2001) ve ABD ile birlikte dünyada iktisadi olarak yükselen beş ülkeyi

ifade etmiştir (Ademoglu, 2019). Söz konusu ülkeler Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'den oluştuğu için bu dönemde örgütün ismi ilk olarak BRIC kısaltması şeklinde gündeme gelmiştir. Dolayısıyla hem Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin hem de örgütsel anlamda BRIC ilk olarak iktisadi potansiyelleri göz önünde bulundurularak Jim O'Neill tarafından gündeme getirilmişlerdir (Kozanoğlu, 2023). Bu nedenle hem gelişmekte olan ülkelere ilişkin oluşan BRIC ülkelerinin küresel kriz sürecinde yükselen ekonomiler oldukları, hem de BRIC'in yeni oluşan uluslararası sistemde yaşanacak olan çok kutupluluk açısından önemli olacağı söylenebilir.

BRIC grubuna yönelik çalışma her ne kadar Jim O'Neill tarafından 2001 yılında yapılmış olsa da BRIC'i oluşturan ülkeler kendi aralarında ilk kez 2006 yılında gerçekleşen Birleşmiş Milletler 61. Dönem Genel Toplantısı sırasında Dışişleri Bakanları düzeyinde toplanmışlardır (Sputnik, 2017). Dolayısıyla BRIC ülkelerinin 2006 yılında gerçekleştirmiş oldukları bu temas örgütsel anlamda ilk temas olduğu gibi, aynı zamanda ilk resmi temas olma özelliğini de taşımaktadır. 2006 yılında gerçekleşen bu toplantı Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in önerisi ile düzenlenmiş ve katılımcı ülkeler tarafından çok taraflı iş birliği geliştirmeye yönelik tutumlar dile getirilmiştir. Bu toplantının ardından Rusya'nın girişimiyle 16 Mayıs 2008 ve 9 Temmuz 2008 tarihlerinde iki toplantı daha gerçekleştirilmiştir. 16 Mayıs 2008 tarihinde Yekaterinburg'da gerçekleştirilen toplantıda güncel küresel kalkınma konularının ele alındığı ve aynı zamanda bu konuda BRIC'i oluşturan ülkeler arasında ortak bir tutumu da yansıtan ortak bildirinin gündeme geldiği görülmektedir. 9 Temmuz 2008 tarihinde yapılan diğer toplantı ise Japonya'da düzenlenen G-8 zirvesi sırasında yapılmış (BRICS Portal) ve bu toplantıda hem yaşanan ortak sorunlara çözümler bulabilmek hem de 2009 yılı için iş birliklerini güçlendirmek amacıyla örgüt oluşturmaya karar vermişlerdir (Poyraz, 2019). OECD'nin belirtmiş olduğuna göre bu dönemlerde Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'den oluşan BRIC ülkeleri dünyadaki işgücü oranının %45'ini, iktisadi kaynakların ise %8'ini oluşturmaktadır. İstihdam seviyesi açısından bakıldığında ise bunun %70 civarında olduğu belirtilerek OECD ülkelerinden daha yüksek bir seviyede olduğu vurgulanmaktadır. Bunların yanı sıra bu dönem BRIC'i oluşturan dört ülkenin küresel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın %25'ini oluşturdukları, bir başka deyiş ile BRIC'i oluşturan dört ülkenin Gayri Safi Yurtiçi Hasılası'nın 15 trilyon dolar olduğu belirtilmektedir. Bunların yanı sıra bu dönemde dünyada en

büyük 20 enerji şirketi bulunduğu ve BRIC ülkelerinin bu dönemde bu şirketlerin üçte birinden fazlasına sahip oldukları da belirtilmektedir (BRICS Information Center, 2008). Dolayısıyla BRIC'in daha kuruluş aşamasında önemli bir işgücü ve iktisadi kaynağa sahip oldukları, bununla birlikte uluslararası sistemi ve tabii ABD'nin uluslararası sistemdeki etkinliğini etkileme potansiyeline de sahip oldukları görülmektedir. Bunun yanı sıra BRIC içerisinde özellikle Çin'in ön plana çıktığı da görülmektedir. Zira Çin yüksek imalat sanayi kapasitesi ile uluslararası üretim ağlarında da ön plana çıkmakta, bunun yanı sıra Çin'in yüksek imalat sanayi kapasitesi cari fazla vermesine yol açmaktadır (Ünal ve Kayıkçı, 2018). Çin ise söz konusu cari fazlasını ya doğrudan yabancı yatırımlar şeklinde diğer ülkelere ihraç etmekte ya da ABD doları ve Hazine tahvili gibi alanlara yatırım yapmaktadır. Bu durum ise uluslararası iktisadi sistemde Çin'in etkinliğinin artmasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra cari fazla verilmesi ithalat – ihracat dengesi ve devlet bütçesinin olumsuz etkilenmemesi için de önemli olmaktadır.

BRIC zirvesinin ilki 2009 yılında Yekaterinburg'ta gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda BRIC ülkeleri arasında işbirliklerinin güçlendirilmesi, uluslararası ekonomideki güncel durum ve uluslararası kalkınma konusundaki acil sorunlar gündeme getirilmiş ve aynı zamanda küresel gıda güvenliği konusuna da dikkat çekilmiştir. Söz konusu bildirilerde IMF ve DB gibi uluslararası finans kuruluşlarında reform yapılmasının gerekliliği, gelişmekte olan ülkelerin yöneticilerinin IMF ve DB gibi uluslararası finans kuruluşlarına atanmaları gerektiği belirtilmiş, bunların yanı sıra gelişmekte olan ülkelerin buralarda daha fazla söz haklarının olması gerektiğine de değinilmiştir. Bu zirvede BRIC ülkeleri tarafından uluslararası para sisteminde çeşitlenmeye gerek duyulduğu da gündeme getirilmiştir. Bu zirvede gündeme getirilen bir diğer konu ise 2008 küresel krizinden yoksul ülkelerin daha fazla etkilendiğidir. Bu nedenle de uluslararası toplumun yoksul ülkelere mali kaynak aktarma noktasında daha fazla çaba göstermeleri gerektiği ve böylece krizin kalkınma üzerindeki etkisinin azaltılması gündeme getirilmiştir. BRIC üyesi ülkeler arasında işbirliğinin arttırılması da yine bu zirvede gündeme getirilen bir diğer konuyu oluşturmuştur. Bu zirvede gündeme getirilen bir diğer önemli konu ise uluslararası sistemdeki çok kutuplu yapıya duyulan ihtiyaç, adil ve daha demokratik çok kutuplu bir uluslararası sistem ve tahayyül edilen bu sisteme destektir (BRICS Information Center, 2009). Bu ilk

zirvede aynı zamanda gıda güvenliğine ilişkin de bir ortak bildiri yayınlanmıştır. Bu bildiride de gıda fiyatlarında yaşanan dalgalanmaların, 2008 küresel kriziyle birleştiği ve bu durumun gıda güvenliğini tehdit ettiği ilan edilmiş ve bu sorunun gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler tarafından ele alınması gerekliliğine vurgu yapılmasının yanı sıra, bu konuya dikkat çeken ve bu konuda mali yardımlarda bulunan uluslararası örgütleri BRIC'in desteklediği vurgulanmıştır (BRICS Information Center, 2009a). Dolayısıyla BRIC'in 2009 yılında gerçekleştirilen ilk resmi zirvesinde gündeme getirilen konular daha çok DB, IMF, G-8 gibi uluslararası örgütlerde gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkeler gibi eşit haklara sahip olma talebini barındırdığı, aynı zamanda çok kutuplu bir uluslararası sistemi de içerdiği ve bu açıdan da ABD'nin hem uluslararası sistemdeki hegemonik konumundan hem de uluslararası örgütler içerisindeki etkisinden duyulan rahatsızlığın vurgulandığı görülmektedir. Bu açıdan ilk zirve her ne kadar iktisadi temeller üzerine kurulmuş gibi dursa da aslında temelde uluslararası sistemden duyulan rahatsızlığın gündeme getirildiği görülmektedir. Hem uluslararası örgütlerde reform talepleri hem de uluslararası para sisteminde çeşitlenmeye gidilmesi söylemleri uluslararası sistemdeki ABD hegemonyası ve dolar hakimiyetinden duyulan rahatsızlığın da somut bir göstergesidir. Diğer yandan krizin yoksul ülkeleri daha fazla etkilediğinin ve bu açıdan gelişmiş ülkelerin yardım etmelerinin vurgulanması ise BRIC'in daha eşitlik temelli, yoksul ülkeleri gözetken bir uluslararası sistem tahayyül ettiklerini de düşündürmektedir¹⁶. Bunların yanı sıra uluslararası örgütler içerisindeki reform talepleri, uluslararası sistem ve ABD hegemonyasından duyulan rahatsızlık, krizin yoksul ülkeleri daha fazla etkilediği ve gelişmiş ülkelere sorumluluk düştüğünün belirtilmesi, para sisteminde çeşitliliğin vurgulanması hem BRIC üyesi ülkelerin hem de örgütsel anlamda BRIC'in uluslararası sistemde daha aktif rol almak ve uluslararası sistem içerisinde söz sahibi olmak istediklerinin de göstergelerini oluşturmaktadır.

BRIC'in düzenlemiş olduğu ilk zirvenin ardından ikinci zirve 2010 yılında Brezilya'da düzenlenmiştir. Bu zirvede *Ortak Vizyon ve Küresel Yönetim* başlığıyla bir bildiri yayınlanmıştır. Söz konusu bildiride uluslararası sistemde dönüşümler

¹⁶ BRICS gerçekten eşitlik temelli, yoksul ülkeleri gözetken bir uluslararası sistem mi istiyor sorusuna ileren bölümlerde cevap verileceği için burada bu konuya çok fazla değinilmemiştir.

yaşandığı vurgulanmasının yanı sıra yine eşitlik, uluslararası hukuka, işbirliğine, adil ve demokratik karakterlere dayalı çok kutuplu bir uluslararası sistem isteği, bunun yanı sıra uluslararası örgütlerde reform talepleri ve uluslararası sistemde parasal çeşitlendirme konuları kendisine yer bulmuştur. IMF ve Dünya Bankası'nın yönetimlerinin yeniden şekillendirilmesi, oy gücü açısından gelişmekte olan ülkeler lehine değişiklikler yapılması gündeme gelen bir diğer konu olmuştur. Bunun yanı sıra BRIC üyesi ülkeler arasında yatırım ve ticaretin kolaylaştırılması amacıyla, yerel para birimi ile ticaret yapılması da dahil olmak üzere parasal iş birliğinin inceleneceği gündeme getirilmiştir. BRIC'in ikinci zirvesinde ilan edilen bildiri liberalizmin "piyasalar kendi kendini düzenler" şeklinde özetlenebilecek ve devletin iktisadi alanı düzenlemesine karşı çıkan de-regülatif söylemine yönelik de eleştiri getirilmiş ve piyasaların kendi kendisini düzenleyemediği, bu yöndeki inancın parçalandığı, 2008 küresel krizinin bunu gösterdiği vurgulanmıştır. Bu zirvede BRIC ülkeleri arasında tarımsal iş birliği, enerji sektöründe iş birlikleri, araştırma geliştirme faaliyetleri yürütülmesi, teknoloji transferi gerçekleştirilmesi, bilim, kültür, spor alanlarında iş birlikleri yapılması da gündeme gelen diğer konular olmuştur (BRICS Information Center, 2010). Dolayısıyla bu zirve hem BRIC üyesi ülkeler arasındaki iş birliklerini geliştirmeye yönelik olması hem de liberalizmin devletin iktisadi alanı düzenlemesine karşı çıkan de-regülatif söylemine karşı çıkılması açısından da dikkat çekicidir. Zira her ne kadar böyle bir söylem ortaya koyulmuş olsa da BRIC'i oluşturan ülkeler de en nihayetinde kapitalist iktisadi sistem ile yönetilmektedirler. Diğer yandan çok kutupluluk, uluslararası örgütlerde reform talepleri bu bildiriye de kendisine yer bulmuş olsa da BRIC'in uluslararası sistemden duymuş olduğu rahatsızlığın görülmesi açısından bu zirve önemli olmuştur. Zira bu zirvede öncekinden farklı olarak ülkeler arasındaki ticaretin yerel para birimleri ile yapılması konusuna da değinilmiştir. Bir önceki zirvede uluslararası para sisteminde çeşitlenmeye gerek duyulduğu belirtmiş olsa da ilk kez ikinci zirvede ülkeler arasında yapılan ticarete yerel para birimlerinin kullanılabilmesinin gündeme getirilmiş olması ABD'nin uluslararası sistemdeki hegemonyasına ve dolar hakimiyetine açıkça meydan okuma olarak değerlendirilmelidir. Nitekim bu durum uluslararası örgütlerde reform yapılması, çok kutuplu uluslararası sistem talebi gibi başlıklar ile birbirini tamamlayıcı nitelikte olmasının yanı sıra, BRIC üyesi ülkelerin ve örgütsel anlamda BRIC'in uluslararası sistemde daha fazla söz sahibi olmak istemelerinin de bir göstergesidir.

BRIC'in üçüncü zirvesi 2011 yılında Çin'de düzenlenmiş ve bu zirvede Güney Afrika Cumhuriyeti BRIC'e üye olarak kabul edilmiştir. Güney Afrika'nın BRIC üyeliğine kabul edilmesinin ardından örgütün ismi BRICS olarak güncellenmiştir. Bu dönemde BRICS üyelerinin 3 milyarlık bir nüfusa sahip olduğuna dikkat çekilmiş ve aynı zamanda BRICS dışında kalan diğer gelişmekte olan ve yükselen ülkelerle, bunun yanı sıra uluslararası ve bölgesel örgütlerle iş birliğini güçlendirme ve temasta bulunma vurgusu yapılmıştır. Diğer yandan uluslararası örgütlerde reform yapılmasına yönelik talep de yinelenmiştir. BRICS'e yöneltilen eleştirilerden birisi ülkeler arasındaki bazı farklılıklar veya sorunlardan dolayı örgüt içerisinde birlik sağlanamaması ve bu yüzden de kırılgan bir yapıya sahip olması şeklindedir. Ancak bu zirvede Rusya'nın 2013 yılındaki G-20 zirvesine ev sahipliği yapma teklifi, Güney Afrika'nın UNFCCC COP17/CMP7'ye ev sahipliği yapacak olması, Brezilya'nın 2012 yılı Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı'na ev sahipliği, Hindistan'ın on birinci Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi Taraflar Konferansı'na yapacağı ev sahipliğinin BRICS üyesi devletler tarafından memnuniyetle karşılandığı belirtilmiş ve dolayısıyla BRICS üyelerinin birbirlerini desteklediklerinin mesajı da verilmiştir. Bunun yanı sıra bu zirvede kamu sağlığına yönelik diyalog ve iş birliği mesajları verilmiş, aynı zamanda Afrika'nın kalkınmasına yönelik olarak Afrika'daki sanayileşme ve altyapı gelişiminin desteklendiği de açıklanmıştır. Bu zirvede alınan bir diğer önemli karar da BRICS Tarımsal Bilgi Sistemi ve bu konuda dijital platform kurulması kararıdır (BRICS Information Center, 2011). Güney Afrika'nın BRICS üyeliğine kabul edilmesi ile birlikte örgüt ilk genişleme dalgasını da yaşamıştır. Güney Afrika'nın örgüte dahil olması aynı zamanda BRICS'in diğer ülkeler ile iş birliği yapma ve genişleme hedeflerine açık olmasına yönelik mesaj vermesi açısından da önemlidir. Diğer yandan Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin ile karşılaştırıldığında Güney Afrika'nın nüfus, yüzölçümü gibi alanlarda diğer ülkelerden geride kaldığı görülmektedir. Nitekim Güney Afrika yüzölçümü açısından bakıldığında dünyada 24., nüfus büyüklüğü açısından bakıldığında 25., en büyük dünya ekonomileri içerisinde ise 33. sıradadır. Buna karşın Güney Afrika sermaye sınıfına hitap etmesi, Güney Afrika Kalkınma Ortaklığı Ajansı'nın 2007 yılında temellerinin atılmış olması, bu dönemde Afrika Birliği Komisyonu Başkanlığı'na Güney Afrika'da çeşitli bakanlıklar yapmış olan Nkosazana Dlamini-Zuma'nın geçmiş olması gibi etkenler Güney Afrika'nın bölgesel konumunu güçlendirmiştir. Bölgesel konumunun yanı

sıra Güney Afrika 2012 yılında az gelişmiş ülkelere en çok doğrudan dış yatırım sağlayan ülke olarak Hindistan ve Çin'i takip etmiş, Afrika kıtasının en büyük ikinci ekonomisi olarak konumlanmıştır. Afrika kıtası doğal kaynaklar açısından zengin olduğu için Güney Afrika'nın BRICS'e üye olması bu açıdan da önemli olmuştur. Zira Güney Afrika'nın BRICS'e üye olması ile birlikte Güney Afrika BRICS ülkelerinin Afrika doğal kaynaklarına erişimi noktasında kolaylaştırıcı bir işlev de üstlenmiştir (Gürcan, 2019). Dolayısıyla BRICS her ne kadar uluslararası sistemdeki değişikliklere dikkat çekiyor, daha adil bir uluslararası sistem istediğini ve çok kutuplu bir yapıyı talep ediyor olsa da aslında Afrika kıtasındaki ağırlığını arttırmasının yanı sıra Afrika'daki ülkeleri de kendisine bağımlı hale getirmektedir. Zira BRICS'i oluşturan ülkeler her ne kadar petrol rezervlerine sahip olsalar da Afrika'da bulunan değerli minerallere sahip değiller ve bu açıdan da Afrika'ya karşı bağımlılıkları bulunmaktadır.

BRICS'in dördüncü zirvesi 2012 yılında Hindistan'da *Küresel İstikrar, Güvenlik ve Refah İçin BRICS Ortaklığı* teması ile toplanmıştır. Bu zirvede BRICS üyesi ülkelerin dünya nüfusunun %43'ünü oluşturduğu vurgulanmış ve küresel ekonomideki mevcut sorunlar değerlendirilmiştir. Bu kapsamda uluslararası ekonomik durum hakkında endişe dile getirilmiş, BRICS ülkelerinin krizden hızlı şekilde kurtulmasına karşın, Avro bölgesindeki piyasaların istikrarsızlığı nedeniyle dünyada büyüme beklentilerinin zayıfladığı vurgulanmıştır. Küresel ekonomik büyümenin ve piyasada sarsılan güvenin yerine oturtulması acil öncelik olarak değerlendirilmiş, gelişmekte olan ekonomilerin geniş tabanlı büyüme gerçekleştirdikleri, küresel toparlanmaya önemli katkılar sağladıkları ve bu yüzden de adil uluslararası para sistemi kurulması gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Bu zirvede alınan en önemli kararlardan biri BRICS Kalkınma Bankası'nın kurulması fikrinin tartışılmasıdır. Bu bankanın BRICS üyesi ülkeler ve diğer gelişmekte olan ülkeler için altyapı ve sürdürülebilir kalkınma projelerini hayata geçirmek, bölgesel ve çok taraflı küresel büyüme ve kalkınma çabalarını desteklemek için kurulacağı belirtilmiştir. Bu zirvede BRICS ülkeleri arasındaki ticareti, kredi sistemini ve bankalar arasındaki işbirliğini kolaylaştıracak olan ve BRICS Bankalararası İşbirliği Mekanizması kapsamında gerçekleştirilen Yerel Para Biriminde Kredi Kolaylığının Genişletilmesine İlişkin Ana Anlaşma ile EXIM/Kalkınma Bankaları arasında gerçekleştirilen Çok Taraflı Kredi Mektubu Onay Kolaylığı Anlaşması'nın

sonuçlandığı da duyurulan önemli kararlar arasındadır. Bunların yanı sıra bu zirvede Filistin – İsrail arasındaki çatışma ve savaş durumuna da dikkat çekilmiş, bu kapsamda BM gibi örgütlerin görevlerine vurgu yapılmış, aynı zamanda Filistin – İsrail arasındaki çatışma ve savaş halinin kesin çözüme erdirilmesi için taraflar arasında doğrudan müzakerelerin gerçekleştirilmesine de dikkat çekilmiştir.

Bir diğer uluslararası konuyu da Suriye’deki iç savaş oluşturmuştur. Bu kapsamda BRICS zirvesinde Suriye’nin toprak bütünlüğüne, bağımsızlığına, egemenliğine saygı gösteren ulusal diyalogların teşvik edilmesinin gerekliliği belirtilmiştir. Birleşmiş Milletler’de reform talepleri gündeme getirilmiş ve BRICS’i oluşturan Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika’nın Birleşmiş Milletler’de daha büyük rol oynama istekleri belirtilmiştir. BRICS üyesi ülkeler tarafından Afrika’daki modernizasyon süreci ve ekonomik çeşitlendirmeye yönelik destek ve işbirliklerin gerçekleştirileceği, bunun bilgi alışverişi, altyapı geliştirme, gelişmiş kapasite oluşturma şeklinde olacağı belirtilmiştir. Bu zirvede BRICS Borsa İttifakı’nın kurulduğu da duyurulmuştur. Bunun yanı sıra turizm, kültür, eğitim, gençlik, spor gibi alanlarda dahil olmak üzere BRICS ülkeleri arasında değişim, iletişim ve halklar arasındaki temas kanallarının teşvik edildiği duyurulmuştur (BRICS Information Center, 2012). BRICS’in kuruluş misyonu ve talepleri düşünüldüğünde, BRICS Kalkınma Bankası’nın kuruluşuna dair çalışmaların başlamasının ABD ve Batı’nın egemenliğindeki IMF ve DB gibi uluslararası finans kuruluşlarına karşı alternatif olarak gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu durum aynı zamanda Batılı finansal kuruluşlara ve doğal olarak ABD’nin küresel hegemonyasına meydan okumayı da içermektedir. Çin ve Hindistan arasında yaşanan sınır sorunu, Hindistan’ın ABD/Batı ile olan iyi ilişkileri, ABD/Batı’nın Hindistan’ı Çin’e karşı dengeleyici bir ülke olarak görmesi ve bu şekilde Çin’in artan etkisini dengelemeye çalışması (Lambert, 2024), ABD’nin zaman zaman izlediği politikalar ile Rusya ve Çin arasındaki iyi ilişkileri bozmaya çalışarak Rusya’yı ABD’nin yanına çekme çabaları (Galperovich, 2025; Güller, 2025) hem örgüt içerisinde hem de BIRCS ülkeleri arasındaki sorunlara örnekler teşkil etmektedirler. Ancak BRICS zirvesinde Filistin – İsrail arasındaki çatışma ve savaş hali ile Suriye iç savaşına yönelik BRICS üyesi ülkeler tarafından ortak tutum takınılmış olması BRICS’i oluşturan ülkeler arasında çeşitli sorunlar olduğu ve bu nedenle örgütün kırılgan yapıya sahip olduğu görüşünü de boşa düşürmüştür.

BRICS üyesi ülkeler arasında her ne kadar çeşitli başlıklarda sorunlar olsa da, bu sorunlara rağmen ülkeler ortak karar alabilme potansiyeline de sahip olarak karşımıza çıkmakta ve dolayısıyla bu durum da örgütün kırılğan bir yapıya dönüşmesini engellemektedir. Nitekim bu durum da uluslararası sistemin çok kutuplu bir yapıya evrilmesi açısından önemli bir durum olduğu gibi, aynı zamanda BRICS'i oluşturan ülkeler arasındaki birlik fikrinin sağlandığını, önemini ve çıkar ortaklığını da göstermektedir.

BRICS zirvelerinde liderlerin gerçekleştirmiş oldukları konuşmalar da hem BRICS üyesi ülkeler hem de BRICS hakkında bilgi edinilmesini sağlayan bir başka kaynaktır. 2012 yılında gerçekleştirilen dördüncü BRICS zirvesinde Hindistan Başbakanı Manmohan Singh Hindistan'da işgücü büyümesinin sağlanabilmesi için gelecekteki on yıl içerisinde her yıl 8 ile 10 milyon arasında istihdam gerçekleştirilmesi gerekliliğine dikkat çekmiş, bunun yanı sıra BRICS'i oluşturan ülkelerdeki sermaye çevreleri arasında etkileşimin teşvik edilmesi ve iş vizelerinin daha kolay hale getirilmesi gerekliliğine vurgu yapmıştır. Son yıllarda daha çok gündeme getirilen “yeşil büyümeye” de dikkat çekilmiş ve bu kapsamda temiz enerji kaynaklarının geliştirilmesi, enerji verimliliğinin teşvik edilmesine dikkatleri çektikten sonra, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın enerji yoğunluğunun azaltılmasına vurgu yapılmıştır. BRICS ülkelerinde refah artışının devam edebilmesinin bir yolunun da jeopolitik ortamla ilgili olduğu vurgulanmıştır (BRICS Information Centre, 2012a). Çin Başbakanı Hu Jintao ise BRICS ülkelerinin bu dönemde dünyadaki toplam ekonomik çıktının %20'sini, dünya nüfusunun %40'ını, dünyada gerçekleştirilen dış ticaretin %15'ini oluşturduğunu belirtmiştir (BRICS Information Centre, 2012b). Rusya Devlet Başkanı Dmitri Medvedev ise bu zirvede BRICS'in uluslararası siyaset ve ekonomide tam gelişmiş etkileşim mekanizmasına dönüştürülmesinin hedef olarak belirlenebileceğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra BRICS ülkeleri arasında gerçekleştirilen karşılıklı ödemelerde ulusal paralar ile ödeme yapılmasının güçlendirilmesinin önemli olduğunu da gündeme getirmiştir (BRICS Information Centre, 2012c).

BRICS'in beşinci zirvesi 2013 yılında Güney Afrika'da düzenlenmiştir. Bu zirvenin genel teması *BRICS ve Afrika: Kalkınma, Entegrasyon ve Sanayileşme İçin Ortaklık* olmuş ve bu zirve ile birlikte ilk turun da tamamlandığı belirtilmiştir. Beşinci zirvenin ardından Afrikalı liderlerle *Afrika'nın Potansiyelini Açığa*

Çıkarmak: BRICS ve Afrika'nın Altyapı İş Birliği temasıyla bir zirve düzenleneceği belirtilmiş ve bu zirvenin amacının Afrika ülkeleri ile ilişkileri geliştirmek olduğu ifade edilmiştir. Afrika'nın sanayileşme sürecinin desteklendiği ve Afrika'nın Kalkınması İçin Yeni Ortaklık (NEPAD) kapsamında bilgi alışverişi, doğrudan yabancı yatırım teşviği, Afrika'dan gerçekleştirilen ithalatın çeşitlendirileceği belirtilmiş ve bunların da Afrika'nın sanayileşmesi açısından önemli olduğu vurgulanmıştır. 2012 yılında gerçekleşen dördüncü BRICS zirvesinde BRICS Kalkınma Bankası'nın kurulması gündeme getirilmiş ve bu konuda inceleme yapmak için BRICS'i oluşturan ülkelerin Maliye Bakanları görevlendirilmişti. 2013 yılında düzenlenen beşinci zirvede ise Yeni Kalkınma Bankası'nın kurulmasının kabul edildiği belirtilmiş, aynı zamanda 100 milyar ABD dolarından oluşan ve BRICS ülkeleri arasında finansal güvence oluşturacak, kısa vadeli likidite baskılarını önleyecek Koşullu Rezerv Düzenlemesi (CRA) oluşturulmasına da karar verilmiştir. Bu zirvede KOBİ'lerin BRICS'i oluşturan ülkelerin ekonomilerinde önemli roller oynadıkları kabul edilmiş ve aynı zamanda KOBİ'ler arasında işbirliği yapılması vurgusunda bulunulmuştur. Bunların yanı sıra Suriye'deki iç savaş, Filistin – İsrail arasındaki çatışma ve savaş hali, İran'a yönelik askeri saldırı da zirvede yer alan gündem maddeleri arasında bulunmaktadır (BRICS Information Centre, 2013). Bu zirvede temelde iki önemli konu bulunduğu görülmektedir. Bunlardan birisi Yeni Kalkınma Bankası'nın kuruluşunun kabul edildiği, diğeri ise Afrika ile ilişkilerin ve Afrika'nın gelişiminin gündeme gelmiş olmasıdır. Zira kurulacak olan Yeni Kalkınma Bankası, BRICS ülkeleri ve özellikle gelişmekte olan ülkeler için ABD'nin uluslararası hegemonyasını meşrulaştırmak açısından önemli işlev gören DB ve IMF gibi kurumlardan uzaklaşma, borç ve kredi almada çeşitlendirme sağlama imkanı yaratacağı gibi, aynı zamanda IMF ve DB ile kurulan ABD hegemonyasının yerine yeni bir hegemonya yani BRICS veya bir başka deyişle hem 2008 küresel krizinde büyüme rakamları kaydederek uluslararası sistemde yükselmeye devam ettiği hem de BRICS içerisinde en güçlü ülke olduğu için Çin'in uluslararası sistemde yeni bir hegemonya kurma potansiyelini de ortaya çıkarmaktadır. Diğer yandan Afrika ile ilişkilerin ve işbirliğinin ilerletilecek olması ise Afrika üzerinde aşınan ABD hegemonyası yerine yeni bir hegemonya olarak BRICS hegemonyası kurmayı da hedeflemekte ve böylece Afrika ülkelerinin bu kez de BRICS üyesi ülkelere bağımlı hale getirilmesinin önü açılmaktadır. Zira Afrika hem geri kalmış veya daha doğru bir tabir ile yüzyıllardan beri gelişmiş

lkeler tarafından smrgeletirilmi hem bu smrgeletirilme neticesinde sanayileememi hem de olağanüstü yeraltı kaynaklarına sahip olsa da bunları çıkarabilecek veya ileyebilecek imkanlardan yoksun bırakılmış durumdadır. Bu nedenle gelimi ve gelişmekte olan ülkelerin sermaye sınıfları açısından her zaman cazip konumda bulunmuştur. Bu açıdan bakıldığında BRICS'i oluşturan ülkeler ve bu ülkelerin sermaye sınıfları da söz konusu bu sömürüden azade değillerdir. Nitekim Brezilya'nın 500'den fazla irketinin Afrika'da madencilik, kamu hizmeti, enerji üretimi, sanayi, tarım gibi çeşitli alanlarda faaliyet yürüttüğü, Afrika'dan ithalatının %90 civarında bir oranının petrol ile diğer doğal kaynaklardan oluştuğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Sonangol, Vale, Odebrecht gibi Brezilyalı irketlerin Afrika'daki faaliyetlerine bakıldığında daha çok doğal kaynak çıkarma ilerini yürüttükleri görülmektedir. Rusya her ne kadar dünyadaki gaz rezervlerinin üçte birine sahip olarak petrol ve doğal gaz rezervleri açısından zengin bir ülke olsa da, konu minerallere gelince %35'lik bir orana sahip olduğu için birçok mineralden yoksun olduğu bilinmektedir. Bu nedenle Rusya'nın mineral ihtiyacını karşılaması açısından Afrika önemli bir konumdadır. Nitekim krom ihtiyacının %80'i, manganeze olan ihtiyacının tamamını, boksite olan ihtiyacının ise %60'ını ithal etmek zorunda kalan Rusya, inko, kurşun, manganez, nikel, krom, boksit gibi mineraller açısından dışa bağımlı bir ülkedir ve Afrika bu açıdan zengin mineral kaynaklarına sahiptir. Bunların yanı sıra Rusya sermaye sınıfına ait irketler Afrika'da faaliyetlerde de bulunmaktadır. Bu faaliyetler arasında platin madeni inşa edilmesinin yanı sıra çeşitli Afrika lkelerinde petrol rafinerisi kurmak ve bölgede var olan diğer doğal kaynakların çıkarılması için tesisler kurmayı planlamak da bulunmaktadır. Rusya açısından Afrika yalnızca zengin mineral kaynakları nedeniyle değil, aynı zamanda silah ihracatı ve tarımsal sektör açısından da önem arz etmektedir (Gürcan, 2019) Nitekim Rusya 2008-2023 yılları arasında Libya'ya %18, Burkina Faso'ya %13, Uganda'ya %68, Angola'ya %53, Zambiya'ya %8.2, Güney Afrika'ya %4 oranında silah ihracatı gerekletirmitir (SIPRI, 2025).

Afrika bölgesinde yaşanan silahlı çatışmalar, çeşitli dönemlerde düzenlenen darbeler ve Afrika kıtasının Hint ve Atlas Okyanusları, Akdeniz ve Kızıldeniz ile Svey Kanalı'na yakın oluu nedeniyle önemli bir bölgede bulunması Afrika'yı silah ihracatı açısından önemli bir ortak haline getirmektedir. Bunun yanı sıra bölgeye yıllarca ABD'nin hakim oluuna karşın yapılan silah ihracatı da aynı

zamanda bölgede ABD hegemonyasının kırılmasına neden olabilme imkanı yaratmakta ve aynı zamanda silah ihracatı yapılan ülkeleri askeri anlamda silah ihracatı yapan ülkeye yani Rusya'ya bağlayabilme potansiyeli de taşımaktadır. Nitekim Nalçacı (2020) da 2012 ile 2016 yılları arasında Rusya'nın Mısır, Libya, Cezayir, Nijerya, Burkina Faso, Gana, Kamerun, Kongo, Uganda, Ruanda, Angola, Zambiya ve Güney Afrika'ya silah satışları gerçekleştirdiğini ve Rusya'nın silah ithalatı ile Afrika bölgesi açısından önemli bir silah tedarikçisi konumuna geldiğini belirtmiş ve aynı zamanda silah satışlarının devletler arasında daha yakın işbirlikleri kurmak açısından da önemli olduğunu, askeri eğitim ile danışmanlık hizmetlerini de içerdiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla bu durum da ticari ilişkilerin yanı sıra silah ihracatının da bölgeye nüfuz etmek ve bölge üzerinde yeni bir hegemonya kurmak açısından ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Afrika kıtasındaki ülkeler yalnızca Rusya ve Brezilya açısından değil, BRICS'i oluşturan diğer ülkeler açısından da önemli bir konuma sahiptir.

Hindistan da Afrika ile ilişkilerin geliştirilmesine önem veren diğer bir BRICS ülkesidir. Hindistan bu kapsamda 1997 ile 2016 yılları arasında Afrika'ya 54 milyar dolarlık yatırım yapmış, 44 Afrika ülkesine toplam 8 milyar dolarlık 152 kredi kaynağı sağlamıştır. Bu krediler tarım, sulama, sanayi alanında kapasite arttırımı gibi alanları kapsadığı gibi, temiz enerji ile toplu taşıma gibi alanları da içermiştir. Bunların yanı sıra yumuşak güç açısından önemli bir işleve sahip olan bağışlar açısından bakıldığında da Hindistan'ın 2015 ile 2020 arasında Afrika'ya 600 milyon dolarlık bağış yaptığı da dikkatleri çekmektedir. Hindistan'ın yapmış olduğu bu yatırımlar ve bağışlar Afrika üzerinde nüfuz oluşturmak ve hegemonya kurmanın bir yolunu oluşturmasının yanı sıra, Afrika, Hindistan açısından doğal kaynaklar konusunda da önem teşkil etmektedir. Hindistan önemli bir pırlanta üreticisidir. Bu açıdan dünyada var olan pırlantaların %90'ını üreten, yılda 10 milyar dolarlık pırlanta ithal eden Hindistan'ın üretmiş ve ithal etmiş olduğu pırlantaların %80'ini Afrika'dan aldığı bilinmektedir. Bunların yanı sıra Hindistan 2006 yılında çerez ihtiyacının %91'ini, bakır ihtiyacının %16'sını, fosfata duymuş olduğu ihtiyacın %79'unu, altın gereksiniminin %12'sini de Afrika bölgesinden karşılamıştır (Gürcan, 2019).

Çin açısından bakıldığında ise Afrika'da diğer ülkelere göre daha önemli bir konuma sahip olduğu görülmekte ve Çin'in gerçekleştirmiş olduğu dış yardımlarda

Afrika ilk sıraya sahip olmaktadır. 2000 ile 2013 yılları arasındaki döneme bakıldığında Çin'in bölgeye 30 milyar dolar civarında bir yardım yaptığı, 2000 ile 2014 yılları arasında da Çin'in bölgeye 86.3 milyar dolarlık kredi yardımında bulunduğu görülmektedir. Çin'in Afrika açılımı yalnızca ekonomi ile sınırlı kalmamakta, 2011 ile 2014 arası dönemde Sahra Altı Afrikası'na gerçekleştirilen silah ithalatının %24'ünü oluşturması, Cibuti'de kalıcı üs kurulması gibi askeri konuları da içermektedir. Bunların yanı sıra Güney Sudan'da 100 milyar dolarlık yatırım ile gerçekleştirilmiş olan petrol yatırımları, 18.3 milyar dolara Doğu Afrika'ya yapılan demiryolu yatırımları, Ruanda ve Etiyopya gibi ülkelerdeki konfeksiyon yatırımları Çinli şirketlerin kıtadaki faaliyetleri arasında yer almaktadır. Çin gerçekleştirmiş olduğu bu yatırımlar ve vermiş olduğu kredi veya borçlar ile ülkeler üzerinde nüfuz kurmakta ve borçlu ülkeleri kendisine bağımlı hale getirerek bu ülkeleri sömürmektedir. Zambiya'nın Gayri Safi Yurtiçi Hasılası'nın %29'unu oluşturan borçların önemli kısmının Çinli bankalara olduğu bilinmektedir. Bu durum Çin'in Zambiya'daki doğal kaynaklara ulaşımı açısından bir avantaj sağlarken, Zambiya açısından ise yeni bir bağımlılık ve sömürü ilişkisinin oluşmasına neden olmaktadır (Gürcan, 2019).

BRICS'i oluşturan diğer ülkeler ile Güney Afrika karşılaştırıldığı zaman nüfus ve yüzölçümü bakımından diğer ülkelere gerilerde kalsa da Güney Afrika bölgesel ve bölgedeki ekonomik konumu itibarıyla diğer Afrika ülkelerinden ayrılarak bölgenin önemli bir oyuncusu durumundadır. Bunun yanı sıra Güney Afrika, BRICS üyesi ülkelerin Afrika kıtasına nüfuz etmesini kolaylaştırması açısından da önemli bir işlev üstlenmekte ve bir anlamda BRICS ülkeleri ile Afrika kıtasını birbirine bağlayan köprü vazifesi görmektedir. Güney Afrika'nın hem bölgesel konumu ve bölge ülkeleri içerisindeki ekonomik durumu hem de BRICS ülkeleri ile Afrika kıtası arasında köprü vazifesi görmesi düşünüldüğünde Güney Afrika'nın yarı-çevre bir ülke konumunda olduğu, dolayısıyla hem BRICS ülkeleri tarafından sömürüye maruz kaldığı, hem de kendisinin diğer Afrika ülkelerini sömürdüğü ve bu şekilde bölgesel konumunu pekiştirdiği söylenebilir. Bunun yanı sıra Güney Afrika dışındaki BRICS ülkelerini merkez ülkeler, Güney Afrika'yı yarı çevre ülke ve Afrika ülkelerini de çevre ülkeler olarak konumlandırıdığımız ve merkez BRICS ülkelerinin Afrika'dan değerli taş ve mineral ithalatı gerçekleştirdiği de göz önünde bulundurulduğunda BRICS'in hem yarı-çevre konumundaki Güney Afrika'yı hem

de çevre ülke konumundaki Afrika ülkelerini sömürdüğü bir kez daha görülecektir. Zira merkez BRICS ülkeleri çevre Afrika ülkelerinden ucuz hammadde temininde bulunarak bunları işlemekte ve işledikten sonra uluslararası ticarete sunmaktadırlar. Dolayısıyla bu durum merkez BRICS ülkelerinin ucuz hammadde temin edip, temin edilen hammaddeyi işleyerek metalaştırdıklarını ve uluslararası ticarete pahalıya sattıkları sonucuna ulaşılmasına neden olmaktadır. Bu durum da Marksist terminolojiye uygun biçimde söylemek gerekirse nasıl ki ülke içerisinde gerçekleşen üretim sonucunda işçi sınıfının sömürülmesi ile artık-değer oluşuyorsa, merkez ülkelerin yarı-çevre ve çevre ülkeleri sömürmesi sonucunda da ülkeler arası bir artık-değer oluştuğunu söyleyebiliriz. Ülkeler arası sömürü neticesinde oluşan bu artık-değer ise merkez ülkelerin zenginleşmesine, konumlarını güçlendirmesine, bölgesel güç veya uluslararası sistem içerisinde küresel güç olmaları noktasında önemli bir işlev üstlenmektedir.

BRICS zirvelerinin ilk döngüsü 2013 yılında düzenlenen beşinci zirve ile tamamlanmıştı. İkinci döngü ise 2014 yılında Brezilya'da *Kapsayıcı Büyüme: Sürdürülebilir Çözümler* teması ile düzenlenen altıncı zirve ile başlamıştır. Bu zirvede diğer ülkelerle ve bölgesel örgütlerle etkileşime açık oldukları beyan edilmiş ve bu kapsamda Güney Amerika liderleriyle ortak oturum düzenleneceği gündeme getirilerek Güney Amerika ile işbirliği yapılacağına mesajı verilmiştir. Bu durum ise BRICS'in genişleme potansiyeline sahip olduğu şeklinde düşünülebilir. Bu zirvenin önemli bir noktası BRICS ve diğer yükselen ekonomiye sahip olan ülkelerde sürdürülebilir kalkınma ve altyapı projelerine kaynak oluşturmak amacıyla Yeni Kalkınma Bankası (NDB)'nın kuruluş anlaşmasının imzalanmasının duyurulmasıdır. Yeni Kalkınma Bankası'nın sermayesinin 100 milyar ABD doları olacağı belirtilmiştir. Bankanın genel merkezinin Şanghay'da bulunacağı, Bankanın ilk başkanının Hindistan'dan olacağı belirtilmiştir. BRICS ülkeleri arasındaki işbirliğini teşvik edecek, kısa vadeli likidite baskılarını önleyecek Koşullu Rezerv Düzenlemesine ilişkin anlaşmanın imzalandığı ve bunun 100 milyar ABD doları başlangıç büyüklüğüne sahip olduğu da yine bu zirvede öne çıkan bir diğer önemli konudur. Bu zirvede BRICS İhracat Kredi ve Garanti Ajansları Arasında İşbirliğine Dair Mutabakat Muhtırası'nın imzalandığı ve bunun BRICS ülkeleri arasında ticaret fırsatlarını arttıracığı da gündeme getirilmiştir.

Bu zirvede gündeme getirilen bir diğer konu da ekonomik işbirliklerinin daha ileri seviyelere taşınması noktasında olmuş ve bu kapsamda BRICS ülkeleri arasında yatırım, ekonomi ve ticari işbirliklerini teşvik etmek amacıyla BRICS Ekonomik İşbirliği Stratejisi ile BRICS Daha Yakın Ekonomik Ortaklık Çerçevesi önerileri gündeme getirilmiştir (BRICS Information Centre, 2014). Dolayısıyla BRICS'in altıncı zirvesinin özellikle ekonomik alanda kurumsallaşma içerdiği ve bu açıdan da BRICS'in giderek örgütsel ve kurumsal bir forma kavuşmaya başladığını söyleyebiliriz. Diğer yandan Yeni Kalkınma Bankası hem ABD ve Batı egemenliğindeki IMF ve DB'ye bir karşı çıkış hem de BRICS'in kendi hegemonyasını inşa edebilmesi amacıyla kurulmuştur. Nitekim van der Pijl (2021: 146) de BRICS Yeni Kalkınma Bankası'nın 100 milyar dolarlık sermaye ile kurulmasını ve bankanın eşit rezerv havuzuna sahip olmasını IMF'ye benzetmiş ve Yeni Kalkınma Bankası ile alternatif bir Dünya Bankası yaratıldığını, bu durumun da uluslararası politik ekonomi açısından bakıldığında Batı'nın kemer sıkma politikalarına karşı meydan okuyan bir rakip kutbun temellerinin atılması olduğunu ifade etmiştir. Diğer yandan DB ile Yeni Kalkınma Bankası karşılaştırıldığında iki banka arasında dikkat çeken bir fark da Yeni Kalkınma Bankası'nın vereceği fonları politik şartlar öne sürmeden verecek olmasıdır (Poyraz, 2019). Dolayısıyla bu durum da ABD hegemonyası ve IMF ile DB gibi ABD – Batı egemenliğindeki kurumların hegemonyasını sarsıcı bir özellik olma niteliğine sahiptir. Zira Yeni Kalkınma Bankası'nın verecek olduğu kredilerde politik şart koşmayacak olması gelişmekte olan ülkelerin IMF – DB yerine Yeni Kalkınma Bankası'na yönelmelerine yol açacak ve bu durum da BRICS üyesi ülkeler ile Yeni Kalkınma Bankası'ndan kredi alan ülkeler arasındaki ilişkileri geliştirici bir özellik olabileceği gibi, aynı zamanda ABD - Batı ile IMF - DB'nin hegemonyasının yerine BRICS ve Yeni Kalkınma Bankası hegemonyasının kurulmasına yol açacaktır. Bunun yanı sıra bu durum aynı zamanda uluslararası sistemdeki çok kutupluluğu da arttıracak bir özellik olabilme potansiyeline sahiptir.

BRICS'in düzenlemiş olduğu yedinci zirve 2015 yılında Rusya'da *BRICS Ortaklığı – Küresel Kalkınmanın Güçlü Bir Faktörü* teması ile gerçekleştirilmiştir. Bu zirvede BRICS ülkelerinin uluslararası ilişkilerdeki kolektif rolünün artırılması gündeme gelmiş, bunların yanı sıra Yeni Kalkınma Bankası ile Koşullu Rezerv Düzenlemesinin yürürlüğe girdiği de belirtilmiştir. Bunun yanı sıra bu zirvede

Avrasya Ekonomik Birliği ile Şanghay İşbirliği Örgütü ile toplantılar gerçekleştirileceği duyurulmuştur. Böylece BRICS'in uluslararası sistemde daha etkin olmak istediği ve bölgesel örgütlerle de temas halinde olarak hem işbirliklerini geliştirmeyi hem de BRICS'i genişletmeyi hedeflediği söylenebilir. Bu zirvede Yeni Kalkınma Bankası'nın ilk yatırım projelerini 2016 yılının başında onaylamasının beklendiği gündeme getirilmiş, aynı zamanda Yeni Kalkınma Bankası'nın Asya Altyapı Yatırım Bankası başta olmak üzere diğer finansal kuruluşlarla da ilişkileri geliştirmesinin memnuniyet verici olduğu ifade edilmiştir. Böylece finansal anlamda da Yeni Kalkınma Bankası'nın diğer finansal kuruluşlar tarafından tanındığının ve dikkate alındığının mesajı da verilmiştir. BRICS'in yedinci zirvesinde ilan edilen bir diğer önemli konu başlığı ise BRICS ülkeleri arasında gerçekleştirilecek olan işlemlerde ulusal para birimleri kullanımının arttırılmasının desteklenmesidir. Böylece BRICS ülkelerinin uluslararası ticarete doların hakimiyetini kırmayı amaçladıkları, bunun yanı sıra ABD hegemonyasına da meydan okudukları ve uluslararası sistemin çok kutuplu bir yapıya evrilmesine yönelik çalışmalar yürüttükleri görölmektedir. Zira ABD'nin uluslararası sistemdeki hegemonyasının pekiştirilmesinde doların rezerv para olması ve bununla da bağlantılı olarak doların uluslararası ticarete kullanılmasının önemli payı bulunmaktadır.

Daha önce düzenlenen çeşitli BRICS zirvelerinde de Filistin ile İsrail arasındaki çatışma ve savaş haline dikkat çekilmiş, bu konuda iki taraf arasında müzakereler gerçekleştirilmesi gerektiği ilan edilmiş olmasına karşın, bu zirvede ilk kez Filistin ile İsrail arasındaki durumun 1967 sınırlarına dayalı, başkentinin Doğu Kudüs olduğu iki devletli bir çözüm şeklinde çözölmesi gerektiği gündeme getirilmiştir. Böylece BRICS üyesi ülkelerin uluslararası sistemde yaşanan sorunlara karşılı çözümmler geliştirebileceği ve uluslararası sorunların çözümüne aktif olarak katılarak söz sahibi olabileceklerinin de mesajı verilmiştir. Diğer yandan ABD'nin İsrail ile işbirliği veya ortaklığı düşünöldüğünde BRICS'in Filistin'in yanında yer alması gelişmekte olan ülkeler nezdinde BRICS'i güçlendirebilecek bir olgudur. Bu zirveyi önemli kılan bir diğer unsur da NATO'nun Ukrayna'ya doğru genişleyerek Rusya'yı çevrelemesine karşın Rusya'nın Kırım'ı kendisine bağlamasıdır. Bunun ardından da Ukrayna'da çatışmalar yaşanmaya başlanmıştır. BRICS zirvesinde ise bu durum Minsk Anlaşması'na uyulması çağırısı ile kendisine yer bulduğu gibi, aynı

zamanda ABD'nin tutumundan da rahatsızlık duyulduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu durum da BRICS ülkeleri arasındaki çeşitli farklılıklardan dolayı örgütün kırılgan yapıya sahip olduğu tezinin geçersizliğinin bir diğer göstergesini oluşturmaktadır (BRICS Information Centre, 2015).

BRICS'in düzenlemiş olduğu sekizinci zirve *Duyarlı, Kapsayıcı ve Kolektif Çözümler İnşa Etmek* temasıyla 2016 yılında Hindistan'da gerçekleştirilmiştir. Bu zirvede Yeni Kalkınma Bankası'nın yenilenebilir enerji projeleri için ilk krediyi onayladığı duyurulmuş ve aynı zamanda RNB cinsinden yenilenebilir enerjiye yönelik ilk tahvil ihracının gerçekleştiği de belirtilmiştir. Bu zirvede gündeme getirilen bir diğer önemli konu da BIMSTEC ülkeleri¹⁷ ile bir zirve düzenleneceği gündeme getirilmiştir. Dolayısıyla BRICS'in BIMSTEC ülkeleri ile gerçekleştireceği bu zirve ile birlikte hem etki alanını genişletmek istediği hem de bu ülkeler ile ticari gelişmeler kurmak veya geliştirmek isteği söylenebilir.

Bu zirvede gündeme getirilen bir diğer önemli konu da BRICS'in kendi kredi derecelendirme kuruluşlarını kurmaya yönelik çalışmalar yapmaya başlamış olmasıdır. Bu durum Batılı kredi derecelendirme kuruluşlarına karşı çıkıldığının bir göstergesi olduğu gibi, aynı zamanda BRICS'in uluslararası yönetimde daha fazla söz sahibi olma isteği ve bununla birlikte örgütsel organizasyonunun artmaya başladığının da bir diğer göstergesidir (BRICS Information Centre, 2016).

BRICS'in dokuzuncu zirvesi *BRICS: Daha Parlak Bir Gelecek İçin Daha Güçlü Ortaklık* temasıyla 2017 yılında Çin'de gerçekleştirilmiştir. Bu zirvede BRICS'in işbirliğini daha da güçlendireceği belirtilmiş ve bu kapsamda BRICS ülkelerinin gelişimlerini desteklemek amacıyla işbirliklerinin canlandırılacağı ve bu amaçla gelişmekte olan ülkelerle geniş ortaklıklar kurulmaya çalışılacağı ve BRICS Plus ile birlikte BRICS dışında kalan ülkelerle de ilişki kurulacağı belirtilmiştir. Halklar arasında dostluğun geliştirileceği ve iletişimlerin arttırılacağı gündeme getirilmiş, bunun yanı sıra tüm kesimlerin BRICS işbirliğine katılmaya teşvik edileceği de yine bu zirvede beyan edilmiştir. Dolayısıyla böylece BRICS'in genişleyeceğinin mesajı da verilmiştir. Bu zirvede Yeni Kalkınma Bankası'nın Afrika Bölge Merkezi'nin Güney Afrika'da kurulmasından memnuniyet duyulduğu da belirtilmiştir.

¹⁷ Hindistan, Bangladeş, Nepal, Sri Lanka, Butan, Myanmar, Tayland BIMSTEC ülkelerini oluşturmaktadır.

Böylelikle BRICS Afrika'ya daha fazla nüfuz etmiş olmakla birlikte, aynı zamanda Çin ve Zambiya örneği düşünüldüğünde Afrika ülkelerinin Yeni Kalkınma Bankası'ndan borç almaları durumunda bu ülkeler üzerinde de yeni bir bağımlılık ilişkisi ve tahakküm kurulmuş olacaktır.

Bu zirvede ilan edilen bir diğer önemli karar da BRICS ülkeleri arasındaki kültürel ilişkileri geliştirmek amacıyla bir Kültür Konseyi kurulmasıdır. Bu şekilde BRICS üyesi ülkelerin halkları birbirlerini tanıma imkanı bulacaklardır. Bu durum aynı zamanda yumuşak güç olarak kullanılabilir ve BRICS içerisindeki zayıf ülkeler üzerinde bir anlamda kültürel emperyalizme yol açmış olacaktır (BRICS Information Centre, 2017).

BRICS'in gerçekleştirmiş olduğu onuncu zirve *BRICS Afrika'da: 4. Sanayi Devrimi'nde Kapsayıcı Büyüme ve Paylaşılan Refah İçin İşbirliği* temasıyla 2018 yılında Güney Afrika'da düzenlenmiştir. Bu zirvede Apartheizme karşı vermiş olduğu mücadeleyle tanınan Güney Afrikalı Nelson Mandela'nın 100. doğum yılı kutlanmıştır. Nelson Mandela'nın 100. doğum yılının kutlanması sıradan bir olay olarak değerlendirilemez. BRICS bu kutlama ile hem BRICS üyesi olan Güney Afrika ile hem de diğer Afrika ülkeleri ile aralarındaki ilişkiyi güçlendirmek için bir anlamda yumuşak güç uygulamış, bunun yanı sıra tasavvur etmiş olduğu çok kutuplu uluslararası sisteme dair bir fikir de vermiştir. Zira Apartheid rejimlerde beyaz ırkın siyah ırka karşı üstün olduğu üzerinden işleyen bir ideoloji söz konusu olduğu gibi, bu durum Afrikalılara yönelik büyük dışlanmaları da beraberinde getirmiştir. Bu açıdan BRICS'in Apartheid rejime karşı mücadelesi ile tanınan Mandela'nın doğum gününü kutlamış olması eşitlik temelinde bir uluslararası sistem istediği düşüncesini doğurmakta, bunun yanı sıra diğer sömürülen ülkelerin ve halkların BRICS'e katılmasını teşvik etme amacı taşımaktadır. BRICS her ne kadar bunlara yönelik bir mesaj vermek istese de bakıldığı zaman Afrika ülkelerini sömürmekten ve yeni bir bağımlılık ilişkisi kurmaktan da geri kalmamaktadır. BRICS'in dokuzuncu zirvesinde Yeni Kalkınma Bankası'nın Afrika Bölge Merkezi'nin Güney Afrika'da kurulduğu açıklanmıştı. Bu zirvede de Yeni Kalkınma Bankası'nın Amerika Bölge Ofisi'nin Brezilya'da kurulmasının kararı alınmış ve böylece Afrika Bölge Merkezi ile Amerika Bölge Ofisi'nin birbirlerini besleyecek ve destekleyecekleri gündeme getirilmiştir. Böylece Yeni Kalkınma

Bankası'na bağılı ofisler iki kıtada da bulunarak genişlemeye başlamıştır (BRICS Information Centre, 2018).

BRICS'in on birinci zirvesi *BRICS: Yenilikçi Bir Gelecek İçin Ekonomik Büyüme* temasıyla 2019 yılında Brezilya'da düzenlenmiştir. Bu zirvede uzaya yönelik bir silahlanma yarışına karşı endişeler dile getirilmiş ve uzayın hangi amaçlarla kullanılabileceğine ilişkin uluslararası hukukta boşluk olduğu, bunun giderilmesi açısından resmi bir belgenin gündeme getirilmesi konusunda uluslararası örgütlere çağrı yapılmıştır. Bu zirvede uluslararası ekonomiye dair de değerlendirmeler yapılmış ve küresel ekonomik büyümenin aşağı yönlü olduğu yani zayıfladığı vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra gelişmekte olan ülkelerin küresel değer zincirleri içerisine daha fazla katılmalarının gerekliliğine yönelik beyanda bulunulmuştur. BRICS ülkelerinin 2008 küresel krizinin ardından uluslararası ekonominin ana itici güçleri haline geldikleri ve küresel çıktının üçte birlik bir oranını temsil ettikleri vurgulanmıştır. Yeni Kalkınma Bankası'nın daha önce Güney Afrika ile Brezilya'da bölgesel ofisleri açılmıştı. Bu zirvede verilen önemli haberlerden birisi de 2020 yılında bu bölgesel ofislerin Rusya ve Hindistan'da da açılacağı ve böylece Yeni Kalkınma Bankası'nın genişleyerek küresel finansal kuruluş olarak etkisinin artacağıdır (BRICS Information Centre, 2019).

On ikinci BRICS zirvesi *Küresel İstikrar, Ortak Güvenlik ve Yenilikçi Büyüme İçin BRICS Ortaklığı* temasıyla 2020 yılında Rusya'da düzenlenmiştir. Bu zirve Covid-19 salgınının yaşanmış olduğu bir konjonktürde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla bu zirvede salgın konusu da kendisine yer bulmuştur. Bu nedenle uluslararası işbirliği, ticaret ve ekonomik büyümenin yeniden sağlanması, toplumun yoksul kesimlerinin işlerini korumak gibi başlıklar açısından devletler arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesi vurgusu yapılmıştır. Bunun yanı sıra aşı konusu da gündeme getirilmiş, bu kapsamda Covid-19'a karşı aşı çalışmaları desteklenmiş ve salgına karşı aşı bulunduğu zaman BRICS'in eşit, uygun fiyatlı, adil bir şekilde dağıtılması konusunda çalışacağı vurgulanmış ve Dünya Sağlık Örgütü'ne destek mesajları verilmiştir. Bu zirvede Afrika kıtası ile daha fazla işbirliği yapılmasının vurgulanması da bir diğer gündem olmuştur.

Bu zirvede gündeme getirilen bir diğer konu da BRICS'i oluşturan ülkelerdeki politika öncelikleri olmuştur. Buna göre ülkelerin politika öncelikleri yalnızca Covid-19 salgınının etkilerini en aza indirmek ile sınırlı olmamakta, bunun ötesine

geçerek endüstriyel ve tarımsal mallar için uygun tedarik zincirleri geliştirerek buralarda yapılacak kesintinin en aza indirilmesini, uluslararası ticaret ve işbirliğini derinleştirmeyi, kamu ve özel sektör yatırımlarının arttırılmasını, sağlık ve sosyal güvenlik sistemlerinin güçlendirilmesini, ekonomik dayanıklılığı arttırarak sürdürülebilir makroekonomik politikaların teşvik edilmesini, Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi'nin iktisadi, çevresel, sosyal ayaklarının takip edilerek ülkelerin geri kalmamasını, geride kalan ülke olduğu takdirde ilk önce geride kalan ülkeye yardım edilmesi amacıyla yapısal reformlar gerçekleştirilmesini de içermektedir. Diğer yandan Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olan ülkelere de çağrı yapılmış ve bu çağrıda Covid-19'a karşı ülkelerin almış olduğu tedbirlerin orantılı, şeffaf, hedef odaklı, küresel ticaret ve tedarik zincirlerine engel olmayacak şekilde ve geçici önlemler olmaları gerektiği beyan edilmiştir. Bu zirvede BRICS Yeni Kalkınma Bankası'nın Covid-19 sürecinde ekonomik büyümeyi sağlamak, insani ve iktisadi kayıpları en aza indirmek için üye ülkelere 10 milyar dolara kadar acil yardım paketi sunabileceği de gündeme getirilen bir diğer konu olmuş, bunun yanı sıra Yeni Kalkınma Bankası'nın Başkanlığı da Brezilya'ya geçmiş ve aynı zamanda Rusya'da Yeni Kalkınma Bankası'nın Avrasya Bölge Merkezi'nin açıldığı, Hindistan'da da 2021 yılında bankanın ofisinin açılacağı bildirilmiştir.

BRICS'in bu zirvesinde alınan bir diğer önemli karar da Yeni Kalkınma Bankası'na yeni üyelik başvurularının kabul edileceği ve dolayısıyla bu şekilde bankanın genişlemesini sürdüreceği ve aynı zamanda uluslararası finansal sistem içerisinde de etkisinin artacağı olmuştur (BRICS Information Centre, 2020). Covid-19 salgınına karşı aşının bulunması durumunda aşılardan uygun fiyatlı bir şekilde satılmasına yönelik BRICS'in çalışma yürütecek olması BRICS'in kuruluş misyonu ile çelişkili bir tutum olarak gözükmektedir. Zira BRICS'in kuruluş misyonları arasında geri kalmış ve gelişmekte olan yoksul ülkelerin sesi olma, bu ülkelerin gelişmelerini sağlama ve bu ülkeleri uluslararası sistem içerisine dahil etme gibi roller de bulunmaktadır. Buna karşın aşının bir meta haline getirilerek ticari gelir elde etmek amacıyla satılacak olması geri kalmış veya gelişmekte olan ülkelerin aşya erişimini zorlaştıracaktır. Nitekim Covid-19 sürecinde de böyle olmuş ve birçok geri kalmış ya da gelişmekte olan ülke aşının bir meta gibi ticari bir şekilde alınıp satılmasının sonucunda aşılara erişememiş, buna karşın gelişmiş ülkeler aş stokları yapmışlardır. Bu durum ise gelişmemiş ülkelerde hem aşya

cret nedeniyle erişememe hem de gelişmiş ülkelerin aşı stokuluğu nedeniyle aşılama oranlarının yetersiz kalmasına ve dolayısıyla hem salgının uzamasına hem de salgın kaynaklı artan ölümlere neden olmuştur. Nitekim söz konusu bu yoksul ülkelerde, gelişmiş ülkelerin aşı stokuluğu nedeniyle on kişiden bir kişi aşılanabilir hale gelmiştir (BBC News Türkçe, 2020). Dolayısıyla aşıların ücretle satışı konusunda BRICS'in çalışmalar yürütecek olması BRICS'in de kapitalist bir sistemi benimsediğinin ve dolayısıyla ABD hegemonyası gerilerken yeni bir hegemonya kurmaya çalıştığının, söz konusu yeni hegemonyayı kurabilmek için uluslararası sistemde çok kutupluluk söylemini gündeme getirdiğinin somut bir göstergesini oluşturmaktadır. Dolayısıyla ABD'nin yaşamış olduğu hegemonya bunalımında ve emperyalist sistemin yaşamış olduğu çoklu kriz konjonktüründe Çin uluslararası sistemde yükselmeye başlamış ve ABD'nin hegemonyasının kurulması açısından IMF, DB gibi örgütlerin işlevleri düşünüldüğünde Çin'in de kurmak istediği yeni hegemonya açısından BRICS'in önemli bir işlev üstlendiği görülmektedir.

Uluslararası ticaret, tedarik zincirleri ve üretim açısından ülkelerin birbirlerine bağımlı hale geldikleri uluslararası ortamda BRICS zirvesinde Dünya Ticaret rgt'ne yapılan ağrı hem kriz yaşanmaması hem de ülkelerin birbirlerine ne kadar bağımlı olduklarını göstermesi açısından önemlidir. Zira günümüzde tedarik zincirlerinde yaşanacak olan bir olumsuzluk veya kırılma uluslararası işbölümünün getirmiş olduğu aşırı uzmanlaşmanın da bir sonucu olarak dünya ticaretini etkileyerek kriz çıkarabilme veya krizi derinleştirebilme potansiyeline sahiptir. Bunun en somut göstergesi Covid-19 sürecinde Çin'in izlemiş olduğu politikalarda görülmektedir. Çin'in salgına karşı almış olduğu tedbirler uluslararası ticarete olumsuz etki yapmasının yanı sıra hem tedarik zincirlerinde kırılmalara yol aarak krizler yaşanmasına ve dolayısıyla üretim krize girmesine yol açmış hem de ülkelerin Çin'e olan bağımlılığı bu süreçte açık biçimde grlmştir. Covid-19 sürecinde Çin sıfır vaka politikası kapsamında almış olduğu tedbirler neticesinde ara mal ve nihai mal üretimini durdurmuş ve böylece küresel tedarik zincirleri ara mal ile nihai ürünlerin tedarik edilmesinde yaşanan sorunlar ile tüketim açısından etkilenmişlerdir. İlk açıdan yani ara mal ve nihai mal rimi açısından bakıldığında nihai ürünlerini Çin'den temin eden firmalar üretim açısından gerekli hammadde tedarik edilmesi noktasında sorunlar yaşamışlar ve bu nedenle alternatif tedarikçiler

bulmak veya üretimi durdurmak durumunda kalmışlardır. Hyundai bu durumun somut örneğidir. 2020 yılında yapmış olduğu bir açıklamaya göre Hyundai Çin'in ürettiği ara mal tedarikçisinde sorunlar yaşadığını ve bu nedenle otomobil fabrikalarını kapatacağını ve fabrikaların yeni tedarikçi buluncaya kadar kapalı kalacağını belirtmiştir. Bu durum yalnızca otomotiv gibi sektörler ile sınırlı kalmamış, oyuncak, ketçap kapağı tedarikçi açısından da sorunlar yaşanmasına yol açmış ve firmaları yeni tedarikçiler aramaya sevk etmiştir. Diğer yandan ikinci açıdan yani tüketim açısından ise Çin önemli bir nüfus potansiyeline sahip olduğu için dünyada hizmet ve mallar açısından en büyük ikinci pazar olma özelliğine de sahiptir. Dolayısıyla salgın sürecinde Çin'in izlemiş olduğu sıfır vaka politikası Çin'den diğer ülkelere turizm amacıyla düzenlenen gezileri de etkilemiş, bu durum da ekonomisinde turizmin önemli yer tuttuğu ülkeler açısından olumsuzlukların yaşanmasına yol açmıştır. Bunun yanı sıra sınırların kapanmış olması nedeniyle Çin'e ticaret gerçekleştiren ülkelerin ihracatları da etkilenmiştir (Senir & Büyükkeklik, 2020). Dolayısıyla bu durum da hem ülkelerin birbirlerine ne kadar bağımlı olduklarını gösterdiği gibi, aynı zamanda 1980'li yıllar ile birlikte dünyaya egemen olan neoliberalizmin sonucu olarak ülkelerin ne kadar kırılgan hale geldiklerini göstermekte hem de Çin'in uluslararası sistem, uluslararası ticaret ve tedarik zincirleri açısından artan önemli rolünü ortaya koymaktadır (Birdal, 2021).

Covid-19 salgını ile birlikte 2008 küresel krizinden itibaren sürmekte olan neoliberalizm ve küreselleşmenin sonunun geldiğine yönelik tartışmalar da artmaya başlamıştır. Zira Covid-19 salgını ile birlikte ABD başta olmak üzere bazı ülkelerde çalışanlara veya yoksullara yönelik sosyal destek paketleri açıklanmaya başlanmış, bu durum ise “devlet geri mi dönüyor?” ve “Covid-19 sonrası hangi politikalar izlenecek?” şeklinde özetlenebilecek soruların oluşmasına ve korumacı politikaların ortaya çıkmasına yol açmıştır (Gerbaudo, 2022; Saad-Filho, 2023).

On üçüncü BRICS zirvesi 2021 yılında Hindistan'da düzenlenmiş ve BRICS'in on beşinci yılı kutlanmıştır. Bu zirve de Covid-19 salgını konjonktüründe gerçekleştirildiği için salgın gündemi oluşturan başlıklardan birisi olmuş ve Covid-19'un iktisadi, siyasal ve sosyal olarak hasarlara yol açmaya devam ettiği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra salgının küresel bir nitelikte olduğu, dolayısıyla salgınla mücadelenin tüm ülkelerin kolektif sorumluluğunda olduğu ifade edilmiştir. Salgına karşı aşılardan öneminden bahsedilmesinin yanı sıra yoksul

Ülkelerin aşılara erişmesi konusunda yaşanan olumsuzluklar nedeniyle duyulan üzüntünün belirtilmesinin yanı sıra aşıların uygun fiyatlı olması gerektiği de belirtilmiştir. Bu durum ise aslında aşıların metalaşmasının ve dolayısıyla yoksul ülkelerin aşılara erişmesinde sorunlar yaşanmasının meşrulaştırılmasına yol açmıştır. Bunun yanı sıra BRICS yesi ülkelerin bir milyardan fazla aşıyı COVAX (Covid-19 Aşılarına Küresel Erişim)’a bağışladıkları da yine bu zirvede ilan edilmiştir. Böylece aşı bağışı üzerinden yoksul ülkelere karşı bir yumuşak güç gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu zirvede dikkat çekilen bir diğer konu da salgının yaratmış olduğu kriz ortamına karşı BRICS lkelerinin makroekonomik istikrarının küresel toparlanma için önemli olacağı olmuş ve böylece BRICS’in uluslararası sistemdeki artan etkinliğinin mesajı verilmeye çalışılmıştır (BRICS Information Centre, 2021).

On dördüncü BRICS zirvesi *Yüksek Kaliteli BRICS Ortaklığını Teşvik Etmek, Küresel Kalkınma İçin Yeni Bir Dönemi Başlatmak* temasıyla 2022 yılında Çin’de gerçekleşmiştir. Bu zirvede BRICS yesi ülkelerin on altı yıllık serüvende karşılıklı güveni güçlendirdikleri ifade edilmiş, özellikle Afrika’daki ülkelerin uluslararası karar alma süreçlerine daha fazla katılabilmeleri için küresel yönetişim araçlarının daha kapsayıcı ve katılımcı hale getirilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Bu zirve Rusya – Ukrayna Savaşı gerçekleşirken düzenlenmiş olması nedeniyle ayrıca önemlidir. Zira bu zirvede Ukrayna konusu gündeme gelerek değerlendirilmiş, Rusya – Ukrayna Savaşı’na karşı ortak bir tutum alınmış ve Rusya ile Ukrayna arasındaki görüşmelerin desteklendiği vurgulanmıştır. Dolayısıyla bu tutum ile de BRICS yesi ülkelerin her ne kadar çeşitli farklılıkları olsa da, bu farklılıkların ülkelerin benimsedikleri amaca zarar vermediği görülmüştür. Bu zirvede Yeni Kalkınma Bankası’nın Hindistan’da bölge ofisinin açıldığı ve böylece dört BRICS yesi ülkede de ofislerin kurulmuş olduğu belirtilmiştir. Bunun yanı sıra bu zirveyi önemli kılan bir diğer unsur da Yeni Kalkınma Bankası’na dört yeni üyenin kabul edildiğinin duyurulmasıdır (BRICS Information Centre, 2022). Böylece Yeni Kalkınma Bankası bölge ofislerinin dışında da genişleme imkanı bulmuştur. Bu durum ise Yeni Kalkınma Bankası’nın ve dolayısıyla BRICS’in de diğer ülkeler tarafından dikkate alındığının ve bankanın küresel finansal sistem içerisindeki artan öneminin somut göstergesini oluşturduğu gibi, aynı zamanda bankanın kurumsallaşmasının da gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.

BRICS'in gerçekleştirmiş olduğu on beşinci zirve *BRICS ve Afrika: Karşılıklı Hızlandırılmış Büyüme, Sürdürülebilir Kalkınma ve Kapsayıcı Çok Taraflılık İçin Ortaklık* temasıyla 2023 yılında Güney Afrika'da gerçekleştirilmiştir.

Bu zirvede tarım konusu gündeme getirilen konulardan birisini oluşturmuş ve bu konuda piyasa odaklı ve adil bir tarımsal ticaret sisteminin elde edilmesi gerekliliğinden bahsedilmiştir. Bu zirvede Covid-19 sonrası uluslararası ekonomiye dair değerlendirmeler yapılmış ve salgının zorluğundan dolayı dünyada dengesiz bir büyüme gerçekleştiği, bu durumun da ülkeler arasındaki eşitsizliği arttırdığı belirtilmiştir. Bu zirvede Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır, Bangladeş'in BRICS Yeni Kalkınma Bankası'na üye olarak kabul edildikleri de ilan edilmiştir. 1 Ocak 2024 tarihinden itibaren Etiyopya, İran, Arjantin, Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır, Suudi Arabistan'ın BRICS üyeliğine davet edilmesine yönelik karar bu zirvede alınan bir diğer önemli kararı ifade etmektedir. Bunun yanı sıra bu zirvede BRICS üyesi ülkelerin Dışişleri Bakanları'na BRICS'e ortak ülke olabilecek devletlerin listesinin hazırlanması görevinin verildiği de ilan edilmiştir. Bunun yanı sıra bir diğer önemli konu da bu zirvede BRICS üyeliğinin genişlemesi için kriter ve ilkelerin kabul edilmesi olmuştur (BRICS Information Centre, 2023). Bu zirvede piyasa odaklı ve adil bir tarımsal ticaret sisteminden bahsedilmesi BRICS hakkında fikir vermesi açısından önemlidir. Zira bu durum BRICS veya BRICS'i oluşturan ülkeler tarafından her ne kadar çok kutuplu uluslararası sistem, kapsayıcılık, eşitlik gibi talepler gündeme getirilse de aslında BRICS ve BRICS üyesi ülkelerin de kapitalist sistemi benimsemiş olduklarının, dolayısıyla yeni oluşacak olan çok kutuplu uluslararası sistemde ABD'nin başını çekmiş olduğu kapitalist bloğa karşı, BRICS üyesi ülkelerin veya Çin'in başı çekmiş olduğu bir kapitalist blok olacağının göstergesidir. Bu nedenle oluşacak olan yeni çok kutuplu uluslararası sistemin Soğuk Savaş dönemindeki gibi iki farklı ideolojik, siyasal, iktisadi güç yani ABD ve Sovyetler Birliği arasında cereyan ettiği gibi olmayacağı, iki farklı kapitalist güç yani ABD ile Çin arasında olacağı anlaşılmaktadır. Nitekim ABD ile Çin arasında cereyan eden bu “soğuk savaşı” da literatürde “yeni Soğuk Savaş” denilmektedir (MacKinnon, 2008; Mert, 2024; Achcar, 2025).

Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır ve Bangladeş'in Yeni Kalkınma Bankası'na üye olarak kabul edilmesi, 2024 yılında Etiyopya, İran, Arjantin, Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır, Suudi Arabistan'ın BRICS'e üyelik için davet edilecek olmaları

hem Yeni Kalkınma Bankası'nın uluslararası finansal sistem içerisinde güçleneceğinin hem de BRICS'in söz konusu ülkeleri davet ederek ikinci genişleme dalgası yaşayacağını, bunun yanı sıra bölgesel bazda ve uluslararası sistem içerisinde güçlenerek etkisinin artacağını göstergesidir. BRICS üyeliğine davet edilecek olan ülkelere Mısır bulunmuş olduğu konum ile stratejik bir öneme sahiptir. Zira Mısır bir yandan Afrika'ya açılan bir ülke olması, diğer yandan Akdeniz ile Kızıldeniz'e yakınlığı ve aynı zamanda Süveyş Kanalı ile uluslararası ticaret rotası açısından önemli bir merkez olma özelliğine sahiptir. Bu açıdan da BRICS'in uluslararası ve bölgesel etkisini arttıracaktır.

Çizelge 2.3'te de görüldüğü gibi BRICS'in ikinci genişleme kararı almasından önce de BRICS ülkelerinin büyük bir kısmı dünyada kanıtlanmış ham petrol rezervlerine sahip bulunmaktadır. Çizelge 2.4'te ise hem BRICS üyesi ülkelerin hem de BRICS'in ikinci genişleme dalgası ile örgüte üye olarak kabul edileceği belirtilen ülkelerin 2022 yılında günlük olarak gerçekleştirmiş oldukları ham petrol üretimi görülmektedir. Brezilya, Rusya, Çin ve Hindistan gibi BRICS ülkeleri petrol rezervlerine ve petrol üretimine sahip olsalar da Birleşik Arap Emirlikleri ile Suudi Arabistan gibi önemli petrol rezervlerine sahip ve diğer ülkeler açısından önemli petrol ihracatçısı ülkelerin de BRICS'e katılacak olmaları BRICS'i bölgesel ve uluslararası ortamda güçlendirecek olmasının yanı sıra BRICS'in sahip olduğu toplam petrol rezervi oranını da arttıracaktır. Bu durum da önemli bir petrol rezervi oranının BRICS'in bünyesinde toplanmasına yol açacak ve bunun yanı sıra BRICS'in çok kutuplu uluslararası sistem tasavvuru düşünüldüğünde petrol fiyatlarının BRICS üyesi ülkeler tarafından ortak belirlenebilmesine yol açma potansiyeline de sahip olabilecektir. Dolayısıyla ikinci genişleme dalgası BRICS'i enerji alanında da güçlü bir konuma taşıyacaktır.

Çizelge 2.3: BRICS üyesi ülkelerin sahip olduğu dünyada kanıtlanmış ham petrol rezervleri

Petrol Rezervine Sahip BRICS Ülkeleri	Sahip Oldukları Ham Petrol Rezervleri (milyon varil, 2022)
Brezilya	13.242
Rusya	80.000
Hindistan	4.370
Çin	27.003
İran	208.600
Birleşik Arap Emirlikleri	113.000
Suudi Arabistan	267.192

(OPEC, 2023)

Çizelge 2.4: 2022 yılında BRICS üyesi ülkelerin günlük olarak gerçekleştirmiş oldukları ham petrol üretimi

Dünya Ham Petrol Rezervine Sahip BRICS Üyeleri	BRICS Üyesi Ülkelerin Gerçekleştirdikleri Ham Petrol Üretimi (1.000 b/d)
Brezilya	3.022
Rusya	9.756
Hindistan	563
Çin	4.094
İran	2.554
Birleşik Arap Emirlikleri	3.064
Suudi Arabistan	10.591

(OPEC, 2023)

Birleşik Arap Emirlikleri ile Suudi Arabistan'ın BRICS'e üyeliklerinin gündeme gelmiş olmasının bu ülkelerin iç dinamikleri ile de ilgisi bulunmaktadır. Zira bu ülkelerin ekonomileri açısından petrol önemli bir gelir kaynağını teşkil etmektedir. Buna karşın petrol rezervlerinin ilerleyen yıllarda tükenmesi gibi bir gerçeklik de söz konusudur. Bu nedenle Birleşik Arap Emirlikleri ile Suudi Arabistan çeşitli yabancı ülkelere, çeşitli sektörlerle ve kritik minerallere yönelik yatırım yaparak yatırım ve sermayelerini çeşitlendirmeye başlamışlardır. Söz konusu ülkelerin BRICS'e üyelikleri aynı zamanda bu ülkelerin pazar olanaklarını arttırması, diğer ülkelere yatırımlar yaparak sermaye ihraç edilmesi ve kaynak çeşitlendirmesi olarak da görülebilir (Munshi vd., 2024; Lu, 2024; Levent, 2024).

BRICS yalnızca enerji alanında değil, aynı zamanda tarımsal güvenlik alanında da önemli bir konuma sahiptir. Nitekim Rusya Tarım Bakanı Okasana Lut'un 14. BRICS Tarım Bakanları toplantısında gerçekleştirmiş olduğu konuşma da bunun göstergesi niteliğindedir. Zira Rusya Tarım Bakanı burada yapmış olduğu konuşmada BRICS ülkelerinin dünyada bulunan toplam ekilebilir arazilerin %30'una sahip olduğunu, bunun yanı sıra dünya geneline bakıldığında zaman balıkların %50'sini, tahılların %40'ını, süt ürünlerinin ise %50'sini BRICS üyesi ülkelerin birlikte ürettiklerini belirtmiştir (Harici, 2024). Dolayısıyla BRICS'in uluslararası sistem içerisindeki konumu güçlenmekte ve ilerleyen yıllarda üyelik başvurusunda bulunacak olan ülkeler ile birlikte hem uluslararası sistem içerisindeki hem de diğer alanlardaki konumunun daha da güçleneceği düşünülebilir. BRICS'in bu şekilde güçlenmesinin nedenlerine bakıldığında bunların, uluslararası sistem içerisinde ABD'nin hegemonik konumunun aşındığı ve uluslararası sistem içerisinde yaşanan bu hegemonya bunalımının diğer ülkelere daha rahat hareket etme olanağı sağlayarak çoklu dış politika yürütme imkanı verdiği, diğer yandan oluşan "yeni Soğuk Savaş"ın yaratmış olduğu yeni konjonktürün etkisi olduğu söylenebilir. Nitekim kendisiyle gerçekleştirilen bir röportajda Yaşlı da (Karataş, 2024) ABD hegemonyasının zayıfladığını, dolayısıyla emperyalist sistemin bir kriz yaşadığını ve bu durumun da diğer ülkeler açısından emperyalist merkezlerden kopmayarak ancak doğrudan ABD'ye de yaslanmayarak çoklu dış politika yürütme imkanı verdiğini belirtmiştir. Dolayısıyla uluslararası sistemin çok kutuplu bir hale evrildiğini ve BRICS'in de yeni uluslararası sistemin çok kutupluluğunun bir sonucu olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim hem Avrupa Birliği Dış İlişkiler Yüksek Temsilcisi Josep Borrell dünyanın çok kutuplu bir yapıya evrildiğini (Borrell, 2021) hem de Davos Ekonomik Forumu'nda Almanya Başbakanı Olaf Scholz dünya ile Batı'nın çok kutupluluğa duymuş olduğu ihtiyacı vurgulayarak yeni oluşan çok kutuplu uluslararası sistem içerisinde ortaya yeni güç merkezlerinin çıktığını belirtmiştir (Çakırca, 2025).

Dolayısıyla uluslararası sistemin çok kutuplu bir yapıya evrilmiş olması, ABD'nin hegemonyasında yaşanan aşınma, Çin ve Rusya başta olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin uluslararası sistem içerisindeki yükselişleri Batılı siyasetçiler tarafından da kabul görmektedir. Bununla birlikte İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan uluslararası sistem içerisinde ABD hegemonyasının tesisi açısından önemli olan

liberal demokrasinin kurumlarının da aşınmaya başladığı hem Covid-19 salgını sürecinde hem de sonraki süreçte yaşanan bölgesel çatışmalarda görülmüş, dolayısıyla ABD müesses nizamının sorgulanması artmaya başlamıştır (Çakırca, 2025). ABD müesses nizamı sarsılırken Çin ile Rusya'nın ve dolayısıyla BRICS'in etki alanı genişlemeye devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan uluslararası sistemde ABD'nin hegemonyasının kurulması açısından uluslararası örgütlerin işlevi düşünüldüğünde oluşan yeni çok kutuplu uluslararası sistemde de BRICS'in yeni bir hegemonya kurma aracı işlevi taşıdığı söylenebilir. Buna karşın ABD oluşan yeni çok kutuplu uluslararası sistem içerisinde hala dünyada gerçekleşen askeri harcamalarda %40'lık paya sahip olsa, Çin 300 milyar doların, Rusya ise 100 milyar doların altında kalmış olsa da BRICS açısından bakıldığında kurucu beş ülkenin 1990 yılında küresel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'daki payı %15.6 oranındayken, 2019 yılına gelindiği zaman bu oranın %30.4'e çıktığı, ABD'nin ise %21 oranından %16'ya gerilediği görülmektedir (Çakırca, 2025).

BRICS'i oluşturan kurucu klasik beş ülkenin küresel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içindeki bu paylarına karşın BRICS'in 2024 yılında ikinci genişleme dalgasını yaşadığı ve örgüte Etiyopya, İran, Arjantin, Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır, Suudi Arabistan'ın da katıldıkları düşünüldüğünde BRICS'in küresel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'daki payının artacağı düşünülmektedir. Nitekim bu genişleme dalgası ile birlikte BRICS 28.5 trilyon dolar ekonomik büyüklüğe, dünya ekonomisinin %28'ine denk gelmekte ve dünyadaki ham petrolün %44'ünü üretmektedir. 2014 yılında kurulan Yeni Kalkınma Bankası ise 2023 yılına kadar altyapı projelerine 32 milyar dolarlık kredi sağlamıştır (Taştekin, 2024). Bunun yanı sıra BRICS'in hedeflerinden birini de de-dolarizasyon yani doların uluslararası sistem ve uluslararası ticaret içerisindeki hegemonyasına son vermek oluşturmaktadır. Zira uluslararası sistem ve uluslararası ticaret içerisindeki dolar hegemonyası ABD'nin hegemonik konumunu güçlendiren önemli bir etkidir. 2023 yılında BRICS'in de-dolarizasyon hedefi ile de tutarlı bir biçimde Rusya ile İran uluslararası ticarete kullanılmak amacıyla kripto para çıkarmayı hedeflemişler, Hindistan ve Birleşik Arap Emirlikleri petrol dışında yer alan emtiaları rupi ile almak ve satmak için görüşmelere başlamışlar, Suudi Arabistan petrol satışlarında dolar dışındaki paraları da kabul edeceğini belirtmiş, bu dönemde Brezilya ve Arjantin sur adı verilen ortak para birimine yönelik çalışmalar başlattıklarını duyurmuşlar, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği'ne (ASEAN) üye olan ülkeler hem

dolara bağımlılığı azaltmak amacıyla hem de yerel para birimlerini güçlendirmek amacıyla yatırım ve sınır ötesi ticarete uluslararası para birimlerine olan bağımlılığı azaltma kararı almış, BRICS ülkeleri üye ülkeler arasında gerçekleşecek olan ticaret ve uluslararası ödemeler için yeni dijital para üretme konusunda çalışmalar yürütmeye başlamış, Malezya ile Hindistan rupiyi ticari ödemelerde kullanma konusunda anlaşmaya varmışlardır (Harici, 2023).

Merkez Bankası rezervlerinde bulunan dolar rezervleri açısından bakıldığında da dolar rezervlerinde düşüş yaşandığı görülmektedir. 2000’li yıllarda merkez bankalarındaki rezervler arasında dolar %72’lik bir paya sahip bulunmaktayken, bu oran %59’lara kadar gerilemiştir. Petrol satışları açısından bakıldığında ise önceden petrol satışlarının neredeyse tamamı dolar ile yapılırken, günümüzde %80 civarına kadar gerilemiştir (Sağlam, 2025). Dolayısıyla doların Merkez Bankaları içerisindeki rezerv para olma durumu ve uluslararası sistem ile uluslararası ticaretteki hakim konumu aşınmaya başlamış ve bu aşınma BRICS’in hedefleri ile de tutarlı bir biçimde devam edecek gibi görünmektedir.

Bunun yanı sıra söz konusu dolar egemenliğinin aşınmasının bir nedenini de ABD’nin izlemiş olduğu politikalar oluşturmaktadır. Zira ABD liderliğindeki G-7 ülkeleri Rusya – Ukrayna Savaşı sırasında Rusya’nın diğer ülkelerin merkez bankalarında bulunan döviz rezervlerine el koymuş ve bu durum da uluslararası sistem içerisinde doların güvenilir bir para olma durumunu, aynı zamanda neoliberalizmin amentüsü olan merkez bankalarının bağımsızlığı inancını sarsmıştır. Nitekim Boratav (2023) da Rusya’nın döviz rezervlerine el konulmasının dolara karşı muhalefeti arttırdığını belirtmiştir.

Uluslararası sistemde oluşan yeni çok kutuplu yapıda Atlantik/ABD ile Avrasya/Rusya/Çin arasında bir yeni Soğuk Savaş’ın sürdüğü de görülmektedir.

Yeni Soğuk Savaş’ın tarihi 1990’lı yılların sonlarına kadar geri götürülebilmektedir. 1991 yılında Sovyetler Birliği dağılmış, ancak Sovyetler Birliği’ne karşı Batılı ülkelere askeri güvenlik sağlamak, ülkelerin Sovyetler Birliği ile ilişkiler geliştirmesini engellemek, ABD müesses nizamının devamı ve genişlemesi amacıyla kurulmuş olan NATO varlığını sürdürmeye devam etmiştir. NATO varlığını sürdürmeye devam etmesinin yanında Rusya’ya doğru genişlemeye ve eski sosyalist ülkeleri de NATO bünyesine katarak Rusya’yı

çevrelemeye devam etmiştir. Nitekim ABD ve Sovyetler Birliği arasında süren Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikasının mimarı olan George Kennan 1998 yılında gerçekleşen NATO genişlemesinin yeni Soğuk Savaş başlangıcı olacağını belirtmiştir (Friedman, 2022). Söz konusu yeni Soğuk Savaş, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan uluslararası sistem içerisindeki Soğuk Savaş'tan farklılaşmaktadır. Zira İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan uluslararası sistemde gerçekleşen Soğuk Savaş ABD ile Sovyetler Birliği arasında, dolayısıyla iki farklı ideolojik ve iktisadi sistem arasında cereyan etmektedir. Buna karşın uluslararası sistemin çok kutuplu bir yapıya bürünmüş olduğu günümüz uluslararası sisteminde gerçekleşen yeni Soğuk Savaş ise iki farklı ideolojik veya iktisadi sistem arasında gerçekleşmemekte, aksine Atlantik de, Avrasya da kapitalist üretim ilişkilerini ve kapitalist sistemi benimsemiş durumdadırlar. Dolayısıyla yeni Soğuk Savaş'ın iki kapitalist blok arasında gerçekleşen hegemonya mücadelesinin bir yansıması olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra oluşan yeni Soğuk Savaş'ın mücadele pratikleri ve cereyan etme biçimi de farklılaşmış durumdadır. Nitekim İnel (2001) de bu olguya dikkat çekerek yeni Soğuk Savaş'ın değişmez cepheler ve eskiden olduğu gibi kurumlaşmış, katı ittifaklar ile olmayacağını, esnek çatışma imkanları ile ittifaklar arasında geçişkenlik olabileceğini belirtmektedir. İnel bu yorumunda yalnız değildir. Yeni Soğuk Savaş'ın eskisinden farklı olacağına dair Balta (2022) da benzer bir görüşü paylaşmakta ve oluşan yeni Soğuk Savaş atmosferinin önceki Soğuk Savaş döneminden farklı olduğuna dikkatleri çekerek yeni Soğuk Savaş'ta katı ittifaklar, keskin kamp ve ideolojik sınırlılıklar, sosyalizm/planlı ekonomi – kapitalizm/liberal iktisadi anlayış şeklinde ayrılabilir iki farklı iktisadi kutup olmadığını belirtmiştir. Dolayısıyla bu durum da yeni Soğuk Savaş'ın taraflarını oluşturan Atlantik/ABD ile Avrasya/Çin/Rusya “kutupları” arasında bir ittifaklar arası geçiş olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim uluslararası sistemde ABD'nin hegemonyasının aşındığı da düşünülürse bu durum uluslararası sistem içerisinde devletlere daha rahat hareket etme olanağı sağlamakta ve bu nedenle de ittifaklar arasında geçişler yaşanabilmektedir. BRICS de bunun somut kanıtlarından birisini oluşturmaktadır. Zira BRICS üyesi devletlerden bazılarının ABD/Batı egemenliğindeki örgütlere üye olduğu, ancak aynı zamanda yeni bir hegemonya aracı olarak işlev gören BRICS'e de üye oldukları görülmekte ve bir anlamda çoklu dış politika yürütmektedirler.

Yeni Soğuk Savaş'ın cephelerine bakıldığı zaman ABD'nin Rusya ve Çin'i çevreleme politikası izlediği ve böylece hem Rusya ve Çin'i uluslararası sistem içerisinde geriletmeye hem de aşınan ABD hegemonyasını yeniden tesis etmeye çalıştığı görülmektedir. Yeni Soğuk Savaş ABD/NATO'nun Kosova'ya düzenlediği operasyon ile başlamış, Irak ve Afganistan işgalleri ile devam etmiştir. Bu süreç zarfında NATO'nun Rusya'ya doğru genişlemesi devam ederken hem NATO genişlemesi hem Suriye iç savaşı hem de Ukrayna'da radikal sağ Neo-Nazilerin ABD tarafından desteklenmesi ve Ukrayna'nın NATO'ya üye yapılma çabasıyla Rusya bir yandan savaşa çekilirken, diğer yandan da yeni Soğuk Savaş yeni bir boyut kazanmıştır (Avcı, 2024). Bunun yanı sıra ABD yeni Soğuk Savaş politikası kapsamında Çin'i de çevrelemeye başlamış, bu kapsamda NATO üzerinden Asya-Pasifik bölgesinde gerilimler yaratmaya çalışmıştır. Zira ABD'nin politikası Washington'a itiraz edebilecek güçleri ortadan kaldırarak, "büyük" olarak nitelenen ülkeleri ABD hegemonyasının devamlılığı için çökertmektir. Nitekim ABD'nin bu kapsamda izlemiş olduğu küresel strateji şöyle özetlenebilir:

- 1-) Avrupa ile Japonya'dan oluşan üçlüyü etkisiz ve hatta tabi hale getirmek, dolayısıyla ABD dışındaki alanlarda var olan etkinliğini yok etmek,
- 2-) NATO üzerinden militarizmi genişleterek Sovyetler Birliği'nden geriye kalan ülkelerin Latin Amerika ülkeleri haline getirilmesi,
- 3-) Petrol açısından önemli kaynaklara sahip olan Orta Asya ve Ortadoğu'da tek başına hegemonya kurarak buradaki petrole el koymak,
- 4-) Brezilya ve Hindistan gibi ülkeleri bağımlı hale getirmek, bunun yanı sıra Çin'i çökertmek ve aynı zamanda yeni bölgesel blokların oluşmasını engellemek,
- 5-) ABD'nin stratejik çıkarları açısından önemsiz olan Güney ülkelerini marjinal hale getirmek (Amin, 2018). Dolayısıyla ABD'nin aşınan hegemonyasını yeniden tesis etmek için yeni bir Soğuk Savaş yürüttüğü ve bu yeni Soğuk Savaş ile uluslararası sistem içerisinde Rusya ve Çin'in yükselişini engellemeye çalıştığı görülmektedir. Bunun yanı sıra ABD Çin'in kendi hegemonyasını kurmak açısından bir araç olan BRICS'i de geriletmeye çalışmaktadır. Buna karşın Çin ve Rusya da ABD'nin bu politikalarına karşı bir yandan mütekabiliyet ilkesi kapsamında cevap verirken, diğer yandan da ABD'nin hegemonyasındaki aşınma sonucunda ABD'nin gerilediği bölgelerde nüfuz kurmaya çalışmaktadır.

6. SONUÇ

Bu tez çalışmasında 2008 yılında ilk gayri-resmi toplantısı düzenlenen ve 2009 yılında kuruluşu ilan edilen BRICS'in 2008 ile 2023 arasındaki dönemi Marksist emperyalizm kuramı eşliğinde incelenmiştir.

Marksist emperyalizm kuramlarını üç dalga halinde incelemek mümkündür. 1910'lu yıllarda Rosa Luxemburg, Lenin, Bukharin gibi isimler tarafından teorize edilen Marksist emperyalizm kuramları klasik Marksist emperyalizm kuramları olarak tasniflenirken, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından oluşan iki kutuplu uluslararası sistem konjonktüründe *Monthly Review* dergisi çevresi ile Bağımlılık Okulu ve Modern Dünya Sistemi Analizi ikinci dalga Marksist emperyalizm kuramlarını oluşturmuş, ABD'nin başlatmış olduğu Irak ve Afganistan işgalleri dönemi ile birlikte ise üçüncü dalga Marksist emperyalizm kuramları oluşmuştur. Dolayısıyla uluslararası sistemde ve kapitalizmin yapısında yaşanan değişim ve dönüşümler emperyalizmin algılanış biçimini de değiştirmiş, bununla bağlantılı olarak emperyalizmin uygulamış olduğu politikalarda da değişimler gözlenmiştir. Bu nedenle de Marksist emperyalizm kuramları 1910'lu yıllardan itibaren gelişerek üç dalgaya ayrılmıştır. Bu çalışmada ise BRICS'in ilgili dönemleri incelenirken Lenin'in 1916 yılında *Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*'nda ortaya koymuş olduğu klasik Marksist emperyalizm kuramı kullanılmış ve dolayısıyla bu tez çalışmasında tarihsel materyalist yöntem kullanılmıştır.

ABD'de gayrimenkul sektöründe başlayan, daha sonra derinleşerek kredi ve finans krizine dönüşen 2008 küresel krizi kapitalizmin aşırı birikiminin ve kar oranlarının düşme eğiliminin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. 1970'li yıllarda gelişmiş kapitalist ülkelerdeki birikim rejiminin krize girerek tıkanması sonucunda 1980'li yıllarda egemen hale gelen neoliberalizm, finansallaşma, spekülatif sermaye hareketlerinin artışı sonucunda ülkeler daha yoğun bir biçimde uluslararası kapitalizme eklemlenmeye başlamış ve bu durum da ülkelerin iktisadi ve siyasal olarak daha kırılgan yapılara sahip olmalarına neden olmuştur. Bu nedenle 2008 küresel krizi her ne kadar ABD'de başlamış olsa da diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere kısa süre zarfında yayılarak iktisadi, siyasal ve hegemonik bir kriz biçimine bürünmüştür.

2008 küresel krizi uluslararası sistem içerisinde gelişmekte olan ülkelerin rollerini arttırdığı gibi aynı zamanda uluslararası sistemin çok kutuplu bir yapıya evrilmesi noktasında da önemli olmuştur. Zira 2008 krizi ile birlikte ABD'nin uluslararası sistem içerisinde bir süredir aşınmaya başlayan hegemonyası daha fazla aşınmış, ABD krize karşı 1980'lerde neo-liberalizme geçilmesi, Washington Konsensüsü ve Post-Washington Konsensüsü'nde olduğu gibi yeni bir model ile yanıt verememiş, yalnızca banka ve kredi derecelendirme kuruluşlarını iflaslardan kurtarmak için iktisadi önlem paketleri açıklamak ile yetinmiştir. Bir yandan ABD'nin daha önceki krizlerde olduğu gibi krize yeni bir model ile yanıt verememesi, diğer yandan kurtarma paketlerinin ABD bütçesi üzerinde oluşturduğu ek yükler ve kriz nedeniyle yaşanan işsizlik kapitalizmin sorgulanmasına yol açtığı gibi, aynı zamanda ABD'nin uluslararası sistem üzerindeki hegemonyasında da sarsıcı bir niteliğe sahip olmuştur. Bunların sonucunda 2008 küresel krizi gayrimenkul, banka ve finans krizi gibi finans kapitalin krizi olmaktan çıkarak ABD hegemonyasını etkileyen iktisadi, siyasal ve hegemonik bir kriz halini almıştır.

2008 krizinin ABD'ye yansması bu şekilde olurken gelişmekte olan ülkeler ise krizi fırsata çevirerek ABD/Batı ile aralarındaki sosyo-ekonomik mesafeyi azaltmaya veya kapatmaya başlamışlardır. Bu durum da gelişmekte olan ülkelerin uluslararası sistem içerisinde yükselmesinde etkili olmuştur. Diğer yandan 2008 küresel krizinde ABD ve Batılı ülkelerde büyüme rakamları negatif seyrederken, işsizlik oranlarında artışlar yaşanırken, Çin'in gerçekleştirmiş olduğu büyüme rakamları önceki yıllara göre çift haneli rakamlardan tek haneli rakamlara düşmüş olsa da Çin'in iktisadi büyümesi pozitif seyretmiştir. Çin'in 2008 krizi sürecinde büyümeye devam etmesinde krize karşı uygulamış olduğu politikalar etkili olmuştur. Zira ABD ve Batılı ülkeler kriz sürecinde kredi vermeyi azaltmış veya durdurmuşken Çin kredi vererek iç tüketimi arttırmaya çalışmış, diğer ülkeler maliye ve para politikaları açısından sıkılaştırmaya giderken Çin buna karşı bir tutum izleyerek genişlemeci para ve maliye politikaları izlemiştir. Dolayısıyla Çin'in 2008 küresel krizine karşı izlemiş olduğu alternatif model Çin'in uluslararası sistem içerisinde diğer gelişmekte olan ülkelere daha fazla ön plana çıkmasına ve aynı zamanda ABD hegemonyasına tehdit oluşturabilecek noktaya gelmesinde etkili olmuştur.

2008 krizinin ilk olarak ABD’de ortaya çıkması nedeniyle kriz ABD/Batı kökenli bir kriz olarak değerlendirilmiştir. Krizin hem ABD/Batı kökenli bir kriz olarak değerlendirilmesi hem de Çin’in kriz sürecinde iktisadi büyümesini sürdürmeye devam etmiş olması krizden gelişmiş ülkelere bakışla daha yoğun bir biçimde etkilenen gelişmekte olan ülkeleri ABD/Batı ekseninden farklı alternatif arayışlara yöneltmiştir. Hem bu alternatif arayışlar sonucunda hem de uluslararası sistemdeki ABD/Batı hegemonyasından duyulan rahatsızlığın sonucunda gelişmekte olan ülkeler arasında bulunan Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin tarafından 2009 yılında BRIC’in kuruluşu ilan edilmiştir. BRIC, gelişmekte olan ülkeler için ABD/Batı hegemonyasına karşı alternatif olma, adil, katılımcı ve çok kutuplu bir uluslararası sistem iddiası ile ortaya çıkmıştır. 2011 yılında gerçekleşen ilk genişleme dalgası sonucunda örgüte Güney Afrika katılmış ve BRIC olan örgütün ismi, Güney Afrika’nın katılımı ile BRICS olarak güncellenmiştir.

BRICS’in 2008 yılında düzenlenen ilk gayri-resmi toplantısı da dikkate alındığında örgüt 2023 yılına kadar on altı toplantı gerçekleştirmiştir. Bu toplantılarda uluslararası sistem ve IMF, DB, G20 gibi örgütlerdeki ABD/Batı hegemonyasından duyulan rahatsızlıklar gündeme getirilmiş, uluslararası sistemde değişiklikler yaşandığı, gelişmekte olan ülkelerin de uluslararası sistem içerisinde yükselmeye başladıkları ve bu nedenle de söz konusu örgütler içerisinde reformlar yapılması gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Diğer yandan söz konusu toplantılarda 2008 küresel krizinin atlatılması noktasında da gelişmekte olan ülkelerin önemli roller üstlendiklerine dikkat çekilmiştir. Hem gelişmekte olan ülkelerin uluslararası sistem içerisinde yükselmeye başlamış olmalarından hem de 2008 küresel krizinin atlatılmasında gelişmekte olan ülkelerin oynadıkları rollere dikkat çekilmesinden de anlaşılacağı gibi BRICS üyesi ülkelerin uluslararası sistem ile uluslararası yönetim aygıtlarında daha fazla söz sahibi olmak istedikleri ve aynı zamanda uluslararası sistemin çok kutuplu bir yapıya evrildiği görülmektedir. Nitekim uluslararası sistemin çok kutuplu bir yapıya evrilmiş olduğu BRICS toplantılarında da kendisine yer bulmuştur. Bunların yanı sıra uluslararası ticaret ve geçiş rotalarının da Doğu’ya doğru kaydığı, ticaret rotalarında değişiklikler yaşandığı da dikkate alındığında BRICS üyesi ülkelerin jeopolitik konumlarından dolayı avantajlı oldukları ve bunun da hem BRICS’in hem de BRICS üyesi ülkelerin önemini arttırdığı da görülmektedir. Bunun somut göstergelerinden birini 2023

yılında gündeme getirilen Hindistan – Ortadoğu – Avrupa Ekonomik Koridoru olarak bilinen IMEC oluşturmaktadır. Zira bu koridor ile birlikte Asya'dan başlayarak Basra Körfezi'ne uzanan oradan da Avrupa'ya geçişi öngören bir iktisadi koridor oluşturulmuştur. Söz konusu bu koridorun da uluslararası ticaret ve geçiş rotalarının Doğu'ya doğru kayması, ticaret rotalarında değişiklikler yaşanması ve bunun sonucunda da BRICS üyesi ülkelerin karlı ve avantajlı çıkacak olmasına karşı geliştirildiği görülmektedir.

BRICS toplantılarında gündeme getirilen çok kutuplu uluslararası sistem, uluslararası örgütler içerisinde reform talepleri, de-dolarizasyon ile uluslararası ticarete dolar yerine ulusal para birimlerinin kullanılması ve bu şekilde ABD'nin uluslararası sistem içerisindeki hegemonyasını zayıflatmak misyonu ile de uyumlu olacak şekilde Yeni Kalkınma Bankası'nı kurmuştur. Bunun yanı sıra BRICS üyesi ülkeler arasında gerçekleşen ticarete de ulusal para birimlerinin teşvik edilmesine yönelik çalışmalar da başlatılmıştır.

Gramsciyan anlamda hegemonya kavramının kuvvet ve rıza ikiliğine dayandığı, bunun yanı sıra egemen sınıfın kendi çıkarlarını toplumun genel çıkarıymış gibi yansıttığı da düşünüldüğünde hegemonyanın ideolojik ve kültürel bir yanı olduğu da görülmektedir. Dolayısıyla İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan uluslararası sistemde ABD'nin hegemon güç konumuna gelmesinde Hollywood sineması, ABD yaşam tarzı gibi ideolojik ve kültürel etkenler etkili olurken, bunların yanı sıra doların uluslararası ticarete egemen para haline gelmesi, IMF, DB, NATO gibi uluslararası örgütler ile gelişmekte olan ülkelere hem kredi ve mali yardımlar sağlanması hem de askeri örgüt ve paktlar ile ülkelerin ABD'ye bağımlı hale getirilmesi de etkili olmuştur. Bunların yanı sıra İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde ABD'nin uluslararası sistem içerisindeki hegemonik konumunun güçlenmesinde etkili olan bir diğer nokta da ABD'nin hem Avrupa pazarını savaş sonrası dönemde yeniden yapılandırarak güvenceye almak hem de diğer ülkelerin Sovyetler Birliği ile temasını veya sosyalizme kaymasını engellemek için uygulamaya geçirmiş olduğu Marshall Yardımları ve Truman Doktrini'dir.

BRICS'in hegemonya kurma çabaları açısından bakıldığında ise Yeni Kalkınma Bankası'nın kurulması İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan ABD hegemonyasının kurulması açısından önemli olan IMF ve DB gibi kurumlara karşı alternatif bir Dünya Bankası arayışının ürünü olarak ortaya çıkmasının yanı sıra

IMF ve DB'den farklı olarak Yeni Kalkınma Bankası'nın vereceği kredilerde politik şart öne sürmeyecek olması gelişmekte olan ülkelerin hem Yeni Kalkınma Bankası'na hem de BRICS'e olan bağımlılıklarının artması açısından önemli bir misyon üstlenebilir. Yeni Kalkınma Bankası, ABD'nin IMF ve DB üzerinden kurmuş olduğu hegemonyasına karşı BRICS'in veya BRICS içerisinde en güçlü ve ABD ile rekabet edebilme ihtimali en yüksek olan Çin'in hegemonyasını kurması açısından da önemli bir işleve sahip olması beklenebilir.

BRICS'in de-dolarizasyon hedefi, BRICS üyesi ülkeler arasında ulusal para birimleri ile ticaret yapılması ve buna yönelik politikalar geliştirmeye yönelik başlatmış olduğu çalışmalar ABD'nin uluslararası sistem içerisindeki hegemonyasını sarsıcı bir diğer noktadır. Zira ABD'nin uluslararası sistem içerisindeki hegemonyasının güçlenmesindeki bir diğer etken de İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan uluslararası sistem ve uluslararası ticaret içerisinde doların egemen para haline gelmiş olmasıdır. Bu nedenle BRICS'in uluslararası ticarete dolar yerine ulusal para birimlerinin kullanılmasını teşvik etmesi ve buna yönelik çalışmalar başlatması ABD'nin uluslararası sistem içerisindeki hegemonyasını sarsıcı nitelikte olabilir. Diğer yandan Merkez Bankaları'nın döviz rezervleri içerisinde son yıllarda doların payının düşmeye başladığı da görülmektedir. Bu düşüşün iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki BRICS'in uluslararası ticaret ve uluslararası sistem içerisinde dolar hegemonyasını kırmak, ABD hegemonyasını daha da zayıflatarak bunun yerine yeni bir hegemonya inşa etmek amacıyla uygulamaya sokmuş olduğu de-dolarizasyon hamlesidir. İkinci neden ise Rusya – Ukrayna Savaşı sırasında ABD ve Batılı finansal kuruluşların Rusya'nın döviz rezervlerine el koymasıştır. ABD ve Batılı finansal kuruluşların bu çıkışı doların güvenilir para olma durumunu sarsmış ve bu nedenle ülkeler farklı güvenilir varlık arayışlarına yönelerek varlık çeşitlendirmesine gitmişlerdir. Dolayısıyla bu iki neden ile birlikte uluslararası sistem ve uluslararası ticaret içerisinde dolar hegemonyasının aşınmaya başladığı sonucuna ulaşılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde ABD'nin uluslararası sistem içerisindeki hegemonyasının kurulmasında Hollywood sineması ve ABD yaşam tarzı gibi ideolojik ve kültürel etkenler de önemli bir işlev üstlenmiştir. Buna karşın BRICS her ne kadar Kültür Konseyi kurarak BRICS üyesi ülkelerin birbirlerini yakından tanımasını sağlamaya çalışsa da Hollywood sineması, ABD yaşam tarzı,

dizi ve film ihracı gibi ideolojik ve kültürel unsurlardan uzak kaldığı veya bu konuda eksiklik yaşadığı görülmektedir. Bu durum ABD'nin uluslararası sistem içerisindeki hegemonyasının kurulmasının yalnızca iktisadi ve zor aygıtlarına dayanmadığı, ideolojik ve kültürel dayanaklarının da bulunduğu göz önünde bulundurulduğunda Çin'in yeni bir hegemonya kurmasının veya BRICS'in kurulacak yeni hegemonyada aracılığının eksikliği olarak görülmektedir. Zira hegemonyanın kurulmasında rıza ve zor aygıtları etkili olsalar da egemen sınıfın çıkarlarını tüm toplumun çıkarlarıymış gibi göstermesi noktasında ideolojik ve kültürel aygıtlara da ihtiyaç bulunmaktadır. Diğer yandan yalnızca rıza ve zor aygıtlarına dayanan bir hegemonyanın kurulma imkanı bulunmamaktadır. Zira hegemonyanın kurulması yalnızca rıza ve zor aygıtlarına dayandırıldığı zaman uluslararası sistem veya halk kültürel ve ideolojik olarak etki altına alınamayacağından dolayı rıza ve zor aygıtlarına dayalı hegemonyanın iflas etme durumu söz konusu olabilir.

BRICS üyesi ülkeler arasında ikili diplomatik ilişkilere bakıldığında zaman çeşitli sorunlar yaşandığı da görülmektedir. Hindistan'ın ABD ile olan iyi ilişkileri ve ABD'nin Çin'i Hindistan ile dengeleme çabaları, Hindistan ve Çin arasında süren sınır sorunu, ABD'nin Rusya ile olan ilişkilerini zaman zaman düzeltmeye çalışarak bu şekilde Rusya ile Çin'in arasını açmaya yönelik adımları bu sorunlardan bazılarını oluşturmaktadır. Bu sorunlar örgütün kırılgan bir yapıya sahip olduğunu ve bu nedenle de örgüt içerisinde çatlaklar oluşabileceği veya BRICS'in yeni bir hegemonya kurmaktan uzak olduğu yorumlarına da neden olmaktadır. Buna karşın BRICS üyesi ülkeler arasında her ne kadar sorunlar yaşanıyor olsa da örgüt üyesi ülkelerin çok kutuplu uluslararası sistem, de-dolarizasyon gibi BRICS'in hedeflerinde ortaklaştıkları ve bu çıkar ortaklığının da örgütü kırılgan yapıdan uzaklaştırdığı görülmektedir. Suriye iç savaşına, Filistin ile İsrail arasında yıllardır süren savaş ve çatışma haline, Rusya ile Ukrayna arasında süren savaşa karşı örgüt üyesi ülkelerin almış oldukları ortak tutum ve kararlar örgütün kırılgan yapıdan uzaklaştığının ve örgüt üyesi ülkeler arasında her ne kadar sorunlar olsa da çıkar ortaklığı olduğunun somut göstergelerini teşkil etmektedir. Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan gibi ABD ile iyi ilişkilere sahip Körfez ülkelerinin de örgüte üye kabul edilecek olması BRICS'in kırılgan bir yapıya sahip olmadığını gösteren bir başka göstergedir. Diğer yandan 2020 yılında Birleşik Arap

Emirlikleri, Bahreyn ve İsrail arasında İbrahim Anlaşmaları olarak bilinen anlaşmalar imzalanmıştı. Söz konusu bu anlaşmalar bir yandan İsrail ile Körfez ülkeleri arasında normalleşme öngörürken, diğer yandan da Filistin'in vermiş olduğu tanınma ve devlet olma mücadelesini zora sokan, dolayısıyla Filistin'in yıllardır vermiş olduğu mücadelesinin aleyhine anlaşmalardı. Buna karşın BRICS'in 2015 yılındaki toplantısında Filistin ve İsrail arasında yıllardır süren savaş ve çatışma haline dikkat çekildiği ve 1967 sınırları doğrultusunda iki devletli bir çözüm önerdiği dikkate alındığında Birleşik Arap Emirlikleri'nin örgüte üye olarak kabul edilmesinin sorun teşkil etmediği görülmektedir. Dolayısıyla bu durum da örgüt üyesi ülkeler arasında her ne kadar çeşitli başlıklarda sorunlar veya farklı tutumlar olsa da üye ülkelerin ortak çıkarlara sahip olduklarının ve bu nedenle de BRICS'in kırılğan yapıdan uzaklaştığının göstergelerinden birini oluşturmaktadır.

BRICS'in son genişleme dalgasında örgüte üye kabul edileceği söylenen ülkelerden biri de Arjantin'di. Arjantin Devlet Başkanı Alberto Fernandez döneminde Arjantin'in BRICS'e üyelik süreci başlatılmıştı. Ancak Arjantin'de 2023 yılında yapılan seçimlerde devlet başkanlığı görevine radikal sağ ve neo-faşist görüşlere sahip Javier Milei seçilmişti. Çin her ne kadar 1978 yılında kapitalist restorasyon sürecine girmiş ve bu dönem ile birlikte sosyalizmden uzaklaşarak uluslararası kapitalizme eklemlenmiş olsa da Arjantin Devlet Başkanı Milei Çin'i halihazırda komünist olarak görmektedir. Arjantin Devlet Başkanlığına Milei'nin seçilmesi ile birlikte Arjantin BRICS üyeliğinden vazgeçtiğini belirtmiştir. Dolayısıyla Arjantin örneği dikkate alınırsa BRICS'e üyelik başvurusu yapan ülkelerde veya BRICS üyesi ülkeler içerisinde yaşanacak iktidar değişiklikleri sonucunda radikal sağ, neo-faşist liderlerin devlet başkanlıklarına gelmeleri durumunda BRICS'in olumsuz etkileneceği söylenebilir.

ABD'nin uluslararası sistem içerisindeki hegemonik konumunu güçlendiren dolar hakimiyetinin, IMF, DB gibi uluslararası finansal örgütlerin kurulmasının İkinci Dünya Savaşı'nın son bulduğu 1945 ve sonrasına tarihlendiği göz önünde bulundurulduğunda uluslararası sistemde yetmiş sekiz yıllık bir ABD hegemonyası olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ABD'nin uluslararası sistem içerisindeki konumunda her ne kadar aşınmalar olsa da, doların uluslararası ticarete kullanımı ve Merkez Bankaları rezervlerindeki payları düşüyor ve bununla birlikte dolar

hakimiyeti kırılıyor olsa da, DB, IMF gibi örgütlere olan inanç zayıflıyor ve ABD liberal demokrasilerin göstergesi olan uluslararası örgütlerdeki liderlik konumunu gevşetmeye veya Dünya Sağlık Örgütü'nde olduğu gibi uluslararası örgütlerden ayrılıyor olsa da ABD'nin uluslararası sistem içerisindeki hegemonyasının kısa vadede kırılmayacağı, ancak uzun vadede kırılabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle BRICS'in hem ABD hegemonyasının kırılması hem de ABD yerine Çin'in hegemonyasının kurulması açısından önemli bir aracılık misyonu üstlendiği görülmektedir. Dolayısıyla ABD hegemonyasının aşınmaya ve sorgulanmaya başladığı, ABD ve Batı'nın egemenliğindeki liberal demokrasinin göstergesi olan uluslararası örgütlere olan inancın zayıfladığı, tarihin hızlı aktığı bir dönemden geçtiğimiz de düşünüldüğünde uzun vadede uluslararası sistemde ABD hegemonyasının kırılabileceği ve bunun yerine bir Çin hegemonyası kurulabileceği görülmektedir. Ancak Çin'in bu hegemonyayı kurabilmesi için ideolojik ve kültürel anlamda da etkili olabilmesi gerekmektedir. Zira hegemonya yalnızca rıza ve zor ikiliğine dayanmamakta, bunların yanı sıra egemen sınıfın çıkarlarının toplumun genelinin çıkarlarıymış gibi algılanması noktasında ideolojik ve kültürel aygıtlara da ihtiyaç bulunmaktadır. Diğer yandan Çin günümüzde her ne kadar "Çin'e özgü sosyalizm" iddialarında bulunuyor olsa da Çin'in 1978 yılı ile birlikte kapitalist restorasyon sürecine girerek sosyalizmden uzaklaştığı ve günümüzde Çin'in kapitalist ve emperyalist bir ülke olduğu da unutulmamalıdır. Dolayısıyla ABD hegemonyası yerine kurulacak olan bir Çin hegemonyasının da gelişmekte olan ülkeler açısından yeni bir bağımlılık ilişkisi oluşturacağı veya başka bir deyiş ile gelişmekte olan ülkelerin ABD'ye olan bağımlılıklarının yerini Çin'e olan bağımlılığın alacağı ve dolayısıyla BRICS'in yeni hegemonyanın kurulması ile oluşacak yeni bağımlılık ilişkisinde bir aracı görevi gördüğü sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle BRICS'in gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkeleri bağımlılık ilişkilerinden kurtaracak ve söz konusu bu ülkelerde bir umut yaratacak bir örgüt olmadığı veya olamayacağı, aksine BRICS'in de yeni bir bağımlılık ilişkisi yaratarak geri kalmış veya az gelişmiş ülkeleri sömüreceği ve aynı zamanda hem kendisine hem de Çin'e bağımlı hale getireceği, bunların yanı sıra hem ABD hem de uluslararası sistemde yaşanan hegemonya bunalımına karşı BRICS'in uluslararası sistemi yeniden şekillendirmeye çalışarak bir Çin hegemonyası inşa etmeyi amaçladığı kanaatine varılmıştır. BRICS hakkında her ne kadar böyle bir kanaate varılmış olsa da uluslararası sistemdeki hegemonya değişimlerinin barışçıl

bir şekilde olmayacağı, hegemon gücün hegemonik konumunu isteyerek terk etmeyeceği, dolayısıyla emperyalist devletler arasındaki çelişkilerin derinleşeceği ve bu çelişkilerin derinleşmesinin de yeni çatışma, savaş veya büyük altüst oluşlara gebe bir dönemi de içinde barındıracağı gerçekliği söz konusudur. Dolayısıyla hegemonik değişimin yaşandığı böyle tarihsel bir dönemde, hegemonya değişimi sırasında bir altüst çağının yaşanacağı ve dünyada giderek sağ popülist, radikal sağ, neo-faşist iktidar ve liderlere alan açıldığı, bunların tabanlarının güç kazandığı göz önünde bulundurulduğu, ABD ve Çin arasında süren rekabetin artması, bu rekabete bağlı olarak emperyalist devletler arasındaki çelişkilerin derinleşmeye başladığı ve bu çelişkilerin giderek daha fazla derinleşeceği dikkate alındığında oluşacak olan bu kaotik dönem dünya siyasetinde sol popülist veya sosyalist iktidarların önünü açabilir veya sol popülizmin ya da sosyalizm düşüncesinin güçlenmesine de zemin hazırlayabilir. Böyle bir durumda ise ABD ile Çin arasında süren rekabet farklı bir noktaya evrilebilir veya ABD ile Çin'in yanına bir üçüncü güç eklenebilir. Zira hegemonik değişim gibi uluslararası sistemi derinden etkileyen, güç geçişlerinin ve ticaret rotalarının farklı bölgelere kaydığı dönemler tarihsel olarak her şeye gebe olan kaotik dönemleri içermektedirler.

KAYNAKLAR

- Achcar, G.** (2025). *Yeni Soğuk Savaş Birleşik Devletler, Rusya ve Çin Kosova'dan Ukrayna'ya* (A. A. Çağlayan, Çev.). İstanbul : Ayrıntı Yayınları.
- Ağcabay, C.** (2017). “Düzeni bozulmuş dünya” ve Amerika, Ulaş Taştekin, Cenk Ağcabay (Der.), *Dünya Yeniden Şekillenirken*, (ss.19-142). İstanbul : NotaBene Yayınları.
- Akdağ, Z.** (2021). *Küresel hegemonya mücadelesi yükselen Çin*. Ankara : Nobel Bilimsel.
- Allen, R. C.** (2022). *Küresel ekonomi tarihi kısa bir giriş* (H. Koçak Cimitoğlu, Çev.). İstanbul : İş Bankası Kültür Yayınları.
- Amin, S.** (2018). *Emperyalizm ve eşitsiz gelişme* (S. Lim, Çev.). İstanbul : Yordam Kitap
- Amin, S.** (2018). *Liberal virüs sürekli savaş ve dünyanın Amerikanlaştırılması* (F. Başkaya, Çev.). İstanbul : Yordam Kitap
- Anderson, P.** (2015). *Amerikan dış politikası ve düşünceleri* (B. Baysal, Çev.). Ankara : NotaBene Yayınları.
- Arın, T.** (2013). Dünya düzeni: emperyalizm nereye?, Cengiz Arın (Der.), *Kriz, Devlet, İktisat ve Sosyal Güvenlik Politikaları Seçilmiş Yazılar*, (99-156). İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Arrighi, G.** (2016). *Uzun Yirminci Yüzyıl para güç ve çağımızın kökenleri* (R. Boztemur, Çev.). Ankara : İmge Kitabevi.
- Atlı, A.** (2018). Değişen Çin ve kriz sonrası dünya düzenindeki rolü, Fikret Şenses, Ziya Öniş, Caner Bakır (Der.), *Ülke Deneyimleri Işığında Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, (ss. 285-309). İstanbul : İletişim Yayınları.
- Avcı, A.** (2024). Rusya-Ukrayna Savaşı'nın uluslararası politik ekonomisi: emperyalizm, hegemonya krizi ve NATO'yu yeniden düşünmek, *Praksis Dergisi*, 64 (1), 35-58.
- Avcıoğlu, D.** (1996). *Türkiye'nin Düzeni Dün, Bugün, Yarın İkinci Kitap*. İstanbul : Tekin Yayınevi.
- Bagce, H. E.** (2003). Emperyalizm kuramları ve Amerikan kamu diplomasisi, *İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 28, 63-79.
- Beaud, M.** (2021). *Kapitalizmin tarihi 1500-2010* (F. Başkaya, Çev.). İstanbul : Yordam Kitap.
- Bekcan, U.** (2013). *Yeni Dünya Düzeninde Rusya-Çin İlişkileri*, Ankara : Phoenix Yayınevi.
- Belek, İ.** (2010). *Esnek Üretim Derin Sömürü*, İstanbul : Yazılama Yayınevi.
- Birdal, A.** (2021). *Hegemonya Bunalımı ve Çin Emperyalizmin Krizi, Uluslararası Değer Zincirleri ve Çin'in Yükselişi*, İstanbul : Yazılama Yayınevi.
- Boratav, K.** (2020). Vladimir İlyiç Lenin Emperyalizm: kapitalizmin en yüksek aşaması, Ahmad, A. vd., *Marksist Klasikleri Okuma Kılavuzu*, (ss.447-467). İstanbul : Yordam Kitap.

- Brewer, A.** (2021). *Marksist emperyalizm teorileri eleştirel bir analiz* (C. Aksoy, Çev.). İstanbul : Kalkedon Yayınları.
- Colon.** *Fransızca sözlük.* <https://www.fransizcasozluk.net/index.php?q=colon> , erişim tarihi 04.04.2024.
- Çakırca, B.** (2025). Çok kutuplu uluslararası sistemde stratejik otonomi kavramı ve önemi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27 (1), 323-345.
- Çakırca, B.** (2019). Savaşı siyaset ile okumak: Clausewitz paradigması ne söyler?, *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 15 (56), 83-100.
- Çulhaoğlu, M.** (2005). Eşitsiz gelişme: bir tartışma çerçevesi, *Gelenek Dergisi*, 84 (Mayıs), <https://gelenek.org/esitsiz-gelisme-bir-tartisma-cercevesi/>, erişim tarihi 09.01.2025.
- Doğru, M. K.** (2015). “Yeni Anlaşma” Mümkün mü? 1929 ve 2008 Krizi. Ankara : NotaBene Yayınları.
- Emperyalizm.** *TDK güncel Türkçe sözlük.* <https://sozluk.gov.tr/>, erişim tarihi 10.10.2024.
- Ferro, M.** (2017). *Sömürgecilik tarihi: fetihlerden bağımsızlık hareketlerine 13. Yüzyıl-20. Yüzyıl* (M. Cedden, Çev.). Ankara : İmge Kitabevi.
- Gerbaudo, P.** (2022). *Büyük geri tepme popülizm ve pandemi sonrası politika* (K. Tanrıyar, Çev.). İstanbul : Ayrıntı Yayınları.
- Gerger, H.** (2012). *Kan Tadı Belgelerle ABD’nin Kara Tarihi*. İstanbul : Yordam Kitap
- Gürcan, E. C.** (2019). BRICS ülkelerinin Afrika’daki yükselişine jeopolitik ekonomi penceresinden bir bakış, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10 (3), 556-569.
- Gürel, B.** (2011). Dünya kapitalizminin krizi ve Çin’in yükselişi, *Devrimci Marksizm Dergisi*, 13-14 (İlkbahar-Yaz), 9-47.
- Hardt, M., Negri, A.** (2023). *İmparatorluk* (A. E. Pilgir, Çev.). İstanbul : Ayrıntı Yayınları.
- Harvey, D.** (2021). *Yeni emperyalizm* (A. N. Bingöl, Çev.). İstanbul : Sel Yayıncılık.
- Hudis, P., Anderson, K. B.** (haz.) (2013). *Rosa Luxemburg kitabı seçme yazılar* (T. Tayanç, Çev.). Ankara : Dipnot Yayınları.
- Huntington, S. P.** (1982). The renewal of strategy, Samuel P. Huntington (Der.), *The Strategic Imperative: New Policies for American Security*, Cambridge, MA : Ballinger Pub. Co.
- Hülagü, F.** (2023). Marksizm ve eleştirel teoriler, Evren Balta (Ed.), *Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler Genişletilmiş 2. Basım*, (ss. 193-221). İstanbul : İletişim Yayınları.
- İplikci, A.** (2017). Kolonyalizm ve emperyalizm üzerine bir değerlendirme, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (4), 1527-1540.

- Karadeli, C.** (2019). Stalin ve Kruşçov dönemlerinde Doğu Avrupa’da Sovyetler ve krizler, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (15), 239-253.
- Kelleç, T.** (2023). *(Post)Kolonyalizm Özne, Arzu ve Siyasal Melezlik*, Ankara : Siyasal Kitabevi.
- Köymen, O.** (2014). *Sermaye Birikirken Osmanlı, Türkiye, Dünya*. İstanbul : Yordam Kitap.
- Kutlay, M.** (2018). Euro krizinin politik ekonomisi ve AB’nin uluslararası sistemdeki geleceği, Fikret Şenses, Ziya Öniş, Caner Bakır (Der.), *Ülke Deneyimleri Işığında Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, (ss.169-185). İstanbul : İletişim Yayınları.
- Lambert, R.** (2024). Yeni Delhi’nin Kozu, Batı’nın Pekin Düşmanlığı Çünkü O Çin Değil..., *Le Monde Diplomatique Türkçe*, Nisan 2024, Sayı 29.
- Lenin, V. I.** (2014). *Karl Marx ve Marksizm üzerine* (M. Beyhan, Çev.). İstanbul : Yordam Kitap.
- Lenin V. I.** (2013). *Emperyalizm kapitalizmin en yüksek aşaması* (C. Süreya, Çev.). Ankara : Sol Yayınları.
- MacKinnon, M.** (2008). *Renkli devrimlerin sırrı Yeni Soğuk Savaş* (E. Lakşe, Çev.). Ankara : Destek Yayınları.
- Marini, R. M.** (1972). Brazilian Subimperialism, *Monthly Review*, 23 (9), 14-24.
- Marx, K., Engels, F.** (2022). *Alman ideolojisi (Feuerbach)* (S. Belli, Çev.). Ankara : Sol Yayınları.
- Marx, K.** (2020). P. V. Anenkov’a 28.12.1846 tarihli mektup, Rona Serozan (Ed.), *Devlet ve Hukuk*, (26-27). İstanbul : Ayrıntı Yayınları.
- Mert, N.** (2024). *Yeni Karanlık Yüzyıl Bitmeyen Savaş*, İstanbul : Doğan Kitap.
- Morgenthau, H. J.** (1970). *Uluslararası politika cilt 1* (B. Oran, Ü. Oskay, Çev.). Ankara : Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Moseley, F.** (2023). Marksist kriz teorisi ve savaş sonrası ABD ekonomisi (Ş. Alpagut, Çev.), Alfredo Saad-Filho (Haz.), *Kapitalizme Reddiye Marksist Bir Giriş*, (257-271). İstanbul : Yordam Kitap.
- Özdemir, A. M.** (2010). *Ulusların Sefaleti*. Ankara : İmge Kitabevi.
- Özden, B. A.** (2015). Ustanın çıraqları alt-emperyalistler: politik bir emperyalizm analizi denemesi, Ahmet Bekmen, Barış Alp Özden (Ed.), *Emperyalizm Teorileri ve Güncel Tartışmalar*, (113-155). İstanbul : Habitus Yayıncılık.
- Öztürk, Ö.** (2006). Emperyalizm kuramları ve sermayenin uluslararasılaşması, *Praksis Dergisi*, 15 (Yaz), 271-309.
- Palley, T. I.** (2014). Keynesçilikten neoliberalizme: iktisat biliminde paradigma kayması, Alfredo Saad-Filho, Deborah Johnston (Haz.), *Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki* (Ş. Başlı, T. Öncel, Çev.). (42-58). İstanbul : Yordam Kitap.

- Pauwels, J.** (2017). *Hayırlı savaş söylencesi İkinci Dünya Savaşı'nda Amerika* (Ç. Sümer, Çev.). İstanbul : Yordam Kitap.
- Poyraz, M.** (2019). BRICS: bir alternatif düzen arayışı mı?, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 10 (24), 434-449.
- Saad-Filho, A.** (2023). *Kriz çağı neoliberalizm, demokrasinin çöküşü ve pandemi* (Ş. Alpagut, Çev.). İstanbul : Yordam Kitap.
- Said, E. W.** (2022). *Kültür ve emperyalizm* (N. Alpay, Çev.). İstanbul : Metis Kitap.
- Sam, R.** (2018). *Değişim, Çatışan Dengeler ve Yeni Eşitsizlikler*. Bursa : Ezgi Kitabevi.
- Sarıöz Gökten, Y.** (2018). An assessment on Marxist theories of imperialism, *Fiscaoeconomia*, 2 (1), 1-19.
- Savran, S.** (2020). Vladimir İlyiç Lenin Devlet ve Devrim, Ahmad, A. vd., *Marksist Klasikleri Okuma Kılavuzu*, (501-521). İstanbul : Yordam Kitap.
- Savran, S.** (1996). Küreselleşme mi, uluslararasılaşma mı? (1), *Sınıf Bilinci Dergisi* 16 (Kasım), 37-79.
- Schmidt, I.** (2008). Krizleri kıyaslamak: 1930'lar, 1970'ler ve Bugün, Hakan Tanıttiran (Der.), *Neoliberalizm ve Kriz*, (B. Baysal, Ç. Çıdamlı, D. Şimşek, L. Aydeniz, Çev.). (ss.65-77). İstanbul : Kalkdeon Yayınları.
- Senir, G., Büyükkeklik, A.** (2020). *Covid-19 Salgınının Tedarik Zincirlerine ve Lojistik Faaliyetlere Etkisi*. Ankara : Türkiye Bilimler Akademisi. https://www.tuba.gov.tr/files/yayinlar/bilim-ve-dusun/TUBA-978-605-2249-46-8_Ch29.pdf, erişim tarihi 03.06.2025.
- Sune, E.** (2017). Emperyalizm kuramları ve uluslararası ilişkiler, Faruk Yalvaç (Der.), *Tarihsel Materyalizm ve Uluslararası İlişkiler Temel Tartışmalar ve Kavramlar*, (ss.83-118). Ankara : İmge Kitabevi.
- Sporrer, D.** (2019). *ABD nükleer silah politikalarının Soğuk Savaş ve sonrası dönemde karşılaştırılması*. (Yüksek Lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Tooze, A.** (2021). *Çöküş: finansal krizlerle dolu bir on yıl dünyayı nasıl değiştirdi?* (A. F. Yıldırım, Çev.). İstanbul : VakıfBank Kültür Yayınları.
- Tokatlı, S. G.** (2022). Soğuk Savaş dönemi güvenlik algısında yaşanan değişim ve uluslararası sistemin değişen dinamikleri, *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 7 (1), 376-406.
- Ünay, S., Kayıkçı, F.** (2018). Çok-kutuplu küresel ekonomik düzen ve BRICS: kriz sonrası sistemik dönüşüm, Fikret Şenses, Ziya Öniş, Caner Bakır (Der.), *Ülke Deneyimleri Işığında Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, (ss.259-283). İstanbul : İletişim Yayınları.
- Vaisse, M.** (2024). *1945'ten günümüze uluslararası ilişkiler* (A. Meral, Çev.). Ankara : Doğu Batı Yayınları.
- Van der Pijl, K.** (2021). Avrasya Birliği ve BRICS saldırı altında (G. Şenalp, Çev.). Faruk Yalvaç, Yelda Erçandırılı (Der.), *Eleştirel Uluslararası Politik Ekonomi Bölgesel Dinamikler Cilt 2*, (129-151). Ankara : Nika Yayınevi.

Wallerstein, I. (2011). *Dünya Sistemleri Analizi* (N. Ersoy, Çev.). İstanbul : BGST Yayınları.

Yalvaç, F. (2017). Uluslararası ilişkiler ve Marksizm: Marksizmi uluslararasılaştırmak ve Marksist bir uluslararası ilişkiler kuramı'na doğru, Faruk Yalvaç (Der.), *Marksizm ve Uluslararası İlişkiler Kuramları*, (ss.9-66). Ankara : İmge Kitabevi.

Yetiş, M. (2017). Hegemonya, Gökhan Atılğan, E. Attila Aytekin (Haz.), *Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, (87-98). İstanbul : Yordam Kitap.

Young, R. J. (2016). *Postkolonyalizm tarihsel bir giriş* (B. Toksabay Köprülü, S. Şen, Çev.). İstanbul : Matbu Kitap.

Url-1

<[**Url-2** <<https://tr.euronews.com/2019/11/14/brics-neyi-hedefliyor-hala-bir-anlam-ifade-ediyor-mu>>, erişim tarihi 10.06.2025.](https://apps.bea.gov/iTable/?reqid=19&step=2&isuri=1&categories=survey&_gl=1*106eeh6*_ga*NjY5NjE4NzY3LjE3NDU0OTcxMzk.*_ga_J4698JNNFT*MTc0NTQ5NzEzOC4xLjEuMTc0NTQ5NzIxMy4lOS4wLjA.#eyJhcHBpZCI6MTksInN0ZXBzIjpbMSwyLDMsM10sImRhdGEiOltbImNhdGVnb3JpZXMiLCJTdXJ2ZXkiXSxbIk5JUEFfVGFibGVfTGldCIiJiUiXSxbIkZpcnN0X1llyXiLCIOTM4lI0sWyJMYXN0X1llyXiLCIOTU1lI0sWyJTY2FsZSIi05I0sWyJTZXJpZXMiLCJBI1dfQ==>, erişim tarihi 14.05.2025.</p></div><div data-bbox=)

Url-3 <<https://artigercek.com/yazarlar/alp-altinors/marini-ve-alt-emperyalizm-330190>>, erişim tarihi 15.01.2025.

Url-4 <<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-baskani-trump-karsilikli-tarifeleri-acikladi/3526716#>>, erişim tarihi 15.04.2025.

Url-5 <<https://birikimdergisi.com/haftalik/10991/yeni-soguk-savas-gercek-mi-mit-mi>>, erişim tarihi 10.06.2025.

Url-6 <<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55244992>>, erişim tarihi 12.05.2025.

Url-7 <<https://haber.sol.org.tr/yazarlar/korkut-boratav/brics-parasi-gundemde-mi-383842>>, erişim tarihi 10.06.2025.

Url-8 <<https://haber.sol.org.tr/yazarlar/korkut-boratav/dunya-kargasa-icinde-273918>>, erişim tarihi 22.12.2024.

Url-9 <<http://www.brics.utoronto.ca/docs/080709-leaders.html>>, erişim tarihi 01.06.2025.

Url-10 <<http://www.brics.utoronto.ca/docs/090616-leaders.html>>, erişim tarihi 01.06.2025.

Url-11 <<http://www.brics.utoronto.ca/docs/090616-food-security.html>>, erişim tarihi 01.06.2025.

Url-12 <<http://brics.utoronto.ca/docs/100415-leaders.html>>, erişim tarihi 01.06.2025.

- Url-13** <<https://www.voaturkce.com/a/abd-rusyayi-cinden-uzaklastirabilir-mi/8010494.html>>, erişim tarihi 05.08.2025.
- Url-14** <<https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/mehmet-ali-guller/abd-cin-rusya-ortakligini-bozabilir-mi-2302483>>, erişim tarihi 05.08.2025
- Url-15** <<http://brics.utoronto.ca/docs/110414-leaders.html>>, erişim tarihi 01.06.2025.
- Url-16** <<http://brics.utoronto.ca/docs/120329-delhi-declaration.html>>, erişim tarihi 01.06.2025.
- Url-17** <<http://brics.utoronto.ca/docs/120329-singh-statement.html>>, erişim tarihi 01.06.2025.
- Url-18** <<http://brics.utoronto.ca/docs/120329-hu-statement.html>>, erişim tarihi 01.06.2025.
- Url-19** <<http://brics.utoronto.ca/docs/120329-medvedev-statement.html>>, erişim tarihi 01.06.2025.
- Url-20** <<http://brics.utoronto.ca/docs/130327-statement.html>>, erişim tarihi 02.06.2025.
- Url-21** <<http://brics.utoronto.ca/docs/140715-leaders.html>>, erişim tarihi 02.06.2025.
- Url-22** <http://brics.utoronto.ca/docs/150709-ufa-declaration_en.html>, erişim tarihi 02.06.2025.
- Url-23** <<http://brics.utoronto.ca/docs/161016-go.html>>, erişim tarihi 02.06.2025.
- Url-24** <<http://brics.utoronto.ca/docs/170904-xiamen.html>>, erişim tarihi 02.06.2025.
- Url-25** <<http://brics.utoronto.ca/docs/180726-johannesburg.html>>, erişim tarihi 02.06.2025.
- Url-26** <<http://brics.utoronto.ca/docs/191114-brasilia.html>>, erişim tarihi 02.06.2025.
- Url-27** <<http://brics.utoronto.ca/docs/201117-moscow-declaration.html>>, erişim tarihi 03.06.2025.
- Url-28** <<http://brics.utoronto.ca/docs/210909-New-Delhi-Declaration.html>>, erişim tarihi 03.06.2025.
- Url-29** <<http://brics.utoronto.ca/docs/220623-declaration.html>>, erişim tarihi 03.06.2025.
- Url-30** <<http://brics.utoronto.ca/docs/230823-declaration.html>>, erişim tarihi 03.06.2025.
- Url-31** <<https://infobrics.org/page/history-of-brics/>>, erişim tarihi 01.06.2025.
- Url-32** <https://www.eeas.europa.eu/eeas/how-revive-multilateralism-multipolar-world_en>, erişim tarihi 09.06.2025.
- Url-33** <<https://marxist.com/us-imperialism-vietnam151002.htm>>, erişim tarihi 10.02.2025.

- Url-34** <<https://www.nytimes.com/2022/02/21/opinion/putin-ukraine-nato.html>>, erişim tarihi 13.06.2025.
- Url-35** <<https://harici.com.tr/brics-ulkelerinden-rusyanin-ortak-tahil-borsasi-girisimine-destek/>>, erişim tarihi 12.06.2025.
- Url-36** <<https://x.com/haricitr/status/1650507483989913602>>, erişim tarihi 12.06.2025.
- Url-37** <<https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-151-kasim-2001-sayi-151-kasim-2001/2342/yeni-soguk-savasta-yol-alirken/4246>>, erişim tarihi 15.06.2025.
- Url-38** <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2016/October/weo-report?c=924,&s=TM_RPCH,TX_RPCH,&sy=2016&ey=2016&ssm=0&scsm=1&scc=0&ssd=1&ssc=0&sic=0&sort=country&ds=.&br=1>, erişim tarihi 01.06.2025.
- Url-39** <<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2016/October/weo-report?c=924,&s=NGDPD,&sy=2014&ey=2021&ssm=0&scsm=1&scc=0&ssd=1&ssc=0&sic=0&sort=country&ds=.&br=1>>, erişim tarihi 01.06.2025.
- Url-40** <<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2016/October/weo-report?c=924,&s=PPPSH,&sy=2014&ey=2021&ssm=0&scsm=1&scc=0&ssd=1&ssc=0&sic=0&sort=country&ds=.&br=1>>, erişim tarihi 01.06.2025.
- Url-41** <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2016/October/weo-report?c=111,&s=NGDPD,PPPSH,TM_RPCH,TX_RPCH,&sy=2014&ey=2021&ssm=0&scsm=1&scc=0&ssd=1&ssc=0&sic=0&sort=country&ds=.&br=1>, erişim tarihi 01.06.2025.
- Url-42** <<https://www.evrensel.net/haber/522790/doc-dr-fatih-yasli-abd-esadla-normallesmeden-rahatsiz>>, erişim tarihi 15.06.2025.
- Url-43** <<https://www.foreignaffairs.com/russian-federation/george-kennan-sources-soviet-conduct>>, erişim tarihi 10.02.2025.
- Url-44** <<https://www.birgun.net/makale/bricse-6-yeni-transfer-464405>>, erişim tarihi 29.05.2025.
- Url-45** <<https://www.evrensel.net/yazi/94384/suudi-arabistana-laiklik-gelir-mi>>, erişim tarihi 03.06.2025.
- Url-46** <<https://foreignpolicy.com/2024/03/21/saudi-arabia-uae-critical-mineral-energy-transition/>>, erişim tarihi 03.06.2025.
- Url-47** <<https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-03-21/uae-eyes-further-africa-deals-after-egypt-bailout>>, erişim tarihi 03.06.2025.
- Url-48** <<https://haber.sol.org.tr/yazarlar/erhan-nalcaci/rusya-afrikada-278614>>, erişim tarihi 02.06.2025.

- Url-49** <<https://www.goldmansachs.com/pdfs/insights/archive/archive-pdfs/build-better-brics.pdf>>, erişim tarihi 01.06.2025.
- Url-50** <<https://www.opec.org/assets/assetdb/asb-2023.pdf>>, erişim tarihi 03.06.2025.
- Url-51** <<https://armstransfers.sipri.org/ArmsTransfer/CSVResult>>, erişim tarihi 01.06.2025.
- Url-52** <<https://www.gazeteduvar.com.tr/trumpin-tarifeleri-muhafizlar-gumruk-kapilarini-tutun-makale-1754650>>, erişim tarihi 12.06.2025.
- Url-53** <<https://anlatilaninotesi.com.tr/20170903/brics-bugun-toplaniyor-cin-1029974852.html>>, erişim tarihi 01.06.2025.
- Url-54** <<https://www.gazeteduvar.com.tr/vira-bismillah-brics-makale-1698286>>, erişim tarihi 15.06.2025.

ÖZGEÇMİŞ

Ad-SOYAD : Sercan TOPRAK

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Ön Lisans** : 2018, Bursa Uludağ Üniversitesi, SBMYO, Yerel Yönetimler
- **Lisans** : 2021, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
- **Yüksek Lisans** : 2025, Bursa Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Programı

MESLEKİ DENEYİM VE ÖDÜLLER:

-
-

TEZDEN TÜRETİLEN ESERLER, SUNUMLAR VE PATENTLER: :

-
-
-

DİĞER ESERLER, SUNUMLAR VE PATENTLER: :

- **Toprak, S., Demir, E.** (2025). Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun'un 64. yılında Türkiye'de sağlık sistemi, *Türkiye Üniversite Öğrencileri Bağımsız İktisat Kongresi*, İstanbul : 14-16 Mart 2025.
- **Toprak, S.** (2025). Rol teorisi bağlamında Türkiye'nin NATO'ya üyelik süreci, 7. *Uluslararası Multidisipliner Sosyal Bilimler Kongresi*, Online : 21-22 Mayıs 2025.
- **Toprak, S.** (2025). Rol teorisi bağlamında Türkiye'nin NATO'ya üyelik süreci, Hakan Altıntaş (Ed.), *Türk Siyasal Tarih ve Uluslararası İlişkilerinde Yeni Perspektifler* (ss.67-101). Ankara : BİDGE Yayınları.